K. Marx, F. Engels

Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi

YAYINLARI

BİRİNCİ BASKI

GOTHA VE ERFURT PROGRAMLARININ ELEŞTİRİSİ

KARL MARX, FRİEDRİCH ENGELS

ÇEVİREN

M. KABAGİL

Karl Marx'ın Gotha programı üzerine, ve Friedrich Engels'in Gotha ve Erfurt programları üzerine, eleştiri ve yazışmalarını bir araya toplayan **Critiques des Programmes de Gotha et d'Erfurt** (Editions Sociales, Paris, 1950) adlı eseri Fransızcasından M. Kabagil dilimize çevirmiş ve kitap **Sol Yayınları** tarafından **Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi** adı ile Kasım 1969 tarihinde Ankara'da **Sevinç Matbaası**'nda dizdirilip bastırılmıştır.

GOTHA Programının Eleştirisi, Komünist Partis Manifestosu'yla birlikte, Marx'ın İşçi Partisi programı nın hazırlanmasına en önemli katkılarından biridir.

1875'de yazılan bu eser, *Alman İşçi Partisi Progra mının Kenar Notları* gibi alçakgönüllü bir başlık taşıyor du. Sözkonusu program, Alman işçi sınıfının iki örgütü nün, aralarında anlaşarak, Gotha'da, 1875 yılının 22 ma yısından 27 mayısına kadar toplanan birleşme kongre sine sunmak istedikleri programdı.

O sıra, Alman proletaryasının davasını, iki parti sa vunma durumundaydılar. "Alman Emekçileri Genel Der neği" 1863'de *Lassalle* tarafından kurulmuştu. "Emekçi

lerin Programı" çevresinde birleşmiş olan bu örgüt, *Manifesto*'nun ilkelerinin kabaca tahrifi olan zayıf teorik temellere dayanmaktaydı. Daha o zaman, belki de politikasının sonuçları hakkında hayale kapılan ve şahsî tutkularının dürtüsüyle hareket eden Lassalle, Alman işçi sınıfını, Bismarck'ın kollarına itmeye kalkışmıştı. Lassalle'ın halefleri, özellikle Schweitzer, harekete bir dikta görünüşü vermişti ki, bu, taraftarlarının hoşnutsuzluğuna sebep olmuştu. 1875'e doğru *Hasenclever, Hasselmann* ve *Tölcke*'nin yönetimindeki Alman Emekçileri Genel Derneği tam bir bunalımın içindeydi ve Lassalle'cıların oportünizmi ve şovenizminden ötürü hayal kırıklığına uğrayan işçi sınıfının her gün artan sayıda bu örgütten uzaklaştığına tanık olmaktaydı.

Öte yandan, 1869 yılının ağustos ayında, Eisenach'da, "Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisi" kuruluş kongresi toplandı. Bu partiyi, Bebel ve W. Liebknecht gibi her ikisi de marksizmi benimsemiş adamlar yönetmekteydi. Kongrede kabul edilen tüzük, Marx ve Engels tarafından 1864'de kurulmuş olan Uluslararası Emekçiler Derneği'nin tüzüğünden esinlenmekteydi. Yayın organları *Volksstaat*, Lassalle'cılara karşı, yazarlarının teorik sağlamlığına tanıklık eden bir azimle mücadele etmekteydi. Davasının daha iyi savunulduğunu hisseden işçi sınıfı, gittikçe Eisenach'cıların çevresinde toplanmaktaydı.

Bu dönemde, Bismarck'ın gerici politikası, 1871-72 grevlerinin bastırılması, proletaryanın saflarında birleşme hareketinin açılıp gelişmesine elverişli bir ortam meydana getirmişti. Lassalle'cılar bu ortamdan yararlanarak, örgütlerinin çözülüp dağılmasını önlemek amacıyla, Liebknecht'e yanaştılar. 11 Ekim 1874'de Liebknecht, o sırada Zwickau hapishanesinde yatmakta olan Bebel'e şöyle yazıyordu:

"Tölcke dün buradaydı; bizimle birleşmek istiyor. Dün de Fritsche'den aynı isteği ihtiva eden bir mektup aldım. Fritsche'ye göre, Reimer ve Hasselmann da en azından devamlı bir bağıntı istemektedirler; tek örgüt içinde kaynaşma şimdilik mümkün değil. Yüzyüze görüştüğümüzde sana meseleyi ayrıntılı olarak anlatırım; Reichstag'ın [millet meclisi -ç.] açılışından 8 gün önce seni görmeye geleceğim. Şu kadarı kesindir: Alman Emekçileri Genel Derneği *bozgun halindedir.*" (August Bebel, *Aus meinen Leben*, c. II, s. 258, Berlin, 1946.)

Tek örgüt içinde kaynaşma, her şeye rağmen gerçekleşecekti ve oldukça uzun süren müzakerelerden sonra bir komisyon teşkil edildi ve bu komisyon, 1875 yılının 14 ve 15 şubatında, Gotha'da toplanarak birleşme program tasarısını kaleme aldı. Öyle anlaşılıyor ki, W. Liebknecht, bu komisyondaki hareketinden dostlarına uzunboylu bilgi vermiş değildir. Her halûkârda, tasarıyı Bebel'e ulaştırır ulaştırmaz, Bebel itirazda bulundu ve uzun bir karşı-tasarı kaleme aldı. Bracke'nin tepkisi de olumsuz oldu ve tasarının metnini Marx'a gönderdi. İşte bu *Kenar Notlar*'ın evveliyatı böyledir.

Marx'ın kaleme aldığı *Kenar Notlar*, 5 mayıs 1875'de, Eisenach grubunun liderlerinden olan Bracke'ye iletildi. Öte yandan, Engels, bundan bir ayı aşan bir süre önce Bebel'e uzun bir mektup yazmıştı ve bu mektupta, ortak program tasarısının özünü teşkil eden Lassalle'cılık ile küçük-burjuva ideolojisi karışımını en sert biçimde eleştiriyordu. Bu bakımdan marksist yöneticiler, Lassalle'cı partinin önderleriyle birlikte kaleme almış oldukları metin hakkında, Marx ve Engels'in bellibaşlı eleştirilerini biliyorlardı. Enternasyonal'in iki kurucusu, derin bir tadile uğratılmadan kabul edildiği takdirde Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin programına karşı olduklarını, açık bir bildiri ile ilân etme niyetinde olduk-

larını gizlememişlerdi.

Buna rağmen Marx'ın *Kenar Notlar*'ı gözönünde tutulmadı. Hiç şüphe yok ki, temenni edilen bir şey olan, ama Lassalle'cılar için ulaşılması ölüm-kalım meselesi haline gelmiş bulunan birliği mutlaka sağlamak için olsun, ya da açıkça söylenmesi daha zor olan sebeplerden ötürü olsun, Marx'ın ve Engels'in eleştirileri, komisyonun tasarısı ile aynı fikirde olmayanlar tarafından bile gizli tutuldu ve Gotha Programı denen tasarı, esasta hiç bir tadile uğramadan kabul edildi. Marx ve Engels, bu ideolojik gerileme karşısında, hayal kırıklıklarını gizlemediler. Ama bu programda olmayan şeyleri gören ve onu komünist diye nitelendiren burjuva basının tutumu, Marx ve Engels'in Alman Sosyal-Demokrat Partisi ile bağlarını açıkça koparmalarına engel oldu.

KONGREDEN üç yıl sonra, 1878'de, sosyalistlere karşı tedbirler kanunu kabul edildi ve bu kanun, 1890'a kadar yürürlükte kaldı. Bu durumda, programın gözden geçirilmesi sözkonusu olamazdı. Ama, İşçi Partisinin durmadan artan nüfuzu, bizzat burjuvaziye de bu gibi tedbirlerin etkisiz kaldığını gösterdi. Böylece tedbirler kanununun kaldırılmasına gidildi. Özgürlük ortamının geri gelmesiyle, yeni bir program hazırlama gereği o kadar açık seçik biçimde sosyalistlerin karşısına dikildi ki, daha 1890 yılının ekim ayında, Halle parti kongresinde bu mesele gündeme alındı.

Engels, bu fırsattan yararlanarak, büyük güçlüklerle muhafaza edebilmiş olduğu Marx'ın ünlü *Kenar Notlar*'ını *Gotha Programının Eleştirisi* başlığı altında yayınladı. Bu iş pek o kadar kolay olmadı. Engels'in yıkmak zorunda kaldığı direnmelere ve vermeye zorlandığı tavizlere bakarak, burada, Alman Sosyal-Demokrat Partisinin yöneticilerinin geçmişteki hatalarda sorumluluk-

larını açığa vuran ve onların oportünizmini sert biçimde eleştiren bir metne karşı gerçek bir ablukadan söz etmek mümkündür. Bu direnmeyi yıkabilmek için, Engels, bir yandan Marx'ın metnini yumuşatmak,* öte yandan da metni Viyana'da çıkan *Arbeiter Zeitung*'da yayınlama tehdidinde bulunmak zorunda kaldı.

Nihayet, *Eleştiri*, 31 Ocak 1891 tarihli *Neue Zeit*'ın 18. sayısında çıktı ve partinin merkezî organı olan *Vorwaerts*'de de 1-3 Şubat tarihinde yayınlandı. Bu yayın, birçok tepkilere sebep oldu. Partinin parlamento grubu, parti yönetimine karşı bir kararı oyladı ve bu metnin yayınlanmasını takbih etti. Ama her şeye rağmen sonuç elde edilmişti. Sosyal-Demokrat yöneticilerin oportünizmi artık cezasız kalmayacaktı ve Erfurt Kongresinde (14-20 Ekim 1891) kabul edilen yeni program, Lassalle'cı demogoji ile bağları koparıyor ve partinin teorik temellerini sağlamlaştırıyordu. Ama bununla birlikte, bu, ne Bernstein oportünizmine, ne 1914'de enternasyonalizme ihanete ve nihayet ne de Kautsky'nin ve haleflerinin yönetimi altında, Alman sosyal-demokrasisini 1933'te Hitler karşısında teslimiyet politikasına götürecek olan proletarya iktidarına karşı çıkmalara ve Sovyet devriminin reddine engel olamadı. Gerçekten bu dönemde, Rus işçi hareketinde olduğu gibi II. Enternasyonal ölçüsünde de sadece revizyonizme karşı değil, ama aynı zamanda merkezciliğe karşı da tutarlı bir mücadeleyi yürütebilen tek örgüt Bolşevik Partisi olmuştur.

GOTHA Programının Eleştirisi'nin yayınlanmasını izleyen polemiklerin hacmi, Marx'ın bu eserinin önemini belirtmeye yeter. Gerçekten bu eser, marksizmin bilimsel ruhunun sadık tercümanları olanlarla her çeşitten

* Sunduğumuz metin orijinal metnin tamamıdır.

reformistlerin ve oportünistlerin arasında, gerçek devrimcilerle işçi sınıfı davasına ihanet edenlerin arasında meydana gelmiş olan çatışma konusu üzerinde, proletarya iktidarı konusu üzerinde özellikle durmaktadır.

Kautsky'nin, Bernstein'ın ve kafadarlarının bütün çabaları, her zaman burjuva devleti ile komünist toplum arasındaki o "geçiş aşaması"nı ya meskût geçmek ya da önemini küçümsemek yolunda olmuştur. Bir toplum biçiminden bir başkasına "barış içinde geçiş", marksist düşüncenin vardığı sonuçları sonuna götürmemekte dikkatli davranan reformistlerin her zamanki savaş aracı olmuştur.

Bununla birlikte daha 1852'de Weydemeyer'e yazdığı bir mektupta Marx, daha o zaman, devrimci propagandanın bu kaçınılmaz tamamlayıcı parçası üzerinde ısrarla durmuştu:

"Kendimle ilgili olarak şunu söyleyebilirim ki, modern toplumdaki sınıfların ne varlığını, ne de aralarındaki mücadeleyi keşfetmiş olma şerefi bana ait değildir. Benden çok önce bazı burjuva tarihçiler, bu sınıf mücadelesinin tarihî gelişimini anlatmışlar, birtakım burjuva iktisatçılar ise bunun iktisadî anatomisini ifade etmişlerdi. Yeni olarak yaptığım şundan ibaretti: 1. *sınıfların varlığının, sadece üretimin belirli tarihî gelişim evrelerine* bağlı olduğunu; 2. sınıf mücadelesinin zorunlu olarak *proletarya egemenliğine götüreceğini;* 3. bizzat bu egemenliğin *bütün sınıfların kalkınmasına* ve *sınıfsız bir toplumun* kurulmasına geçişten ibaret olduğunu göstermek."*

Paris Komünü tecrübesi, Marx'ın görüşlerini, olaylarla doğrulamıştır. Onun için Lenin, Marx'ın *Eleştiri*'sinde, proletarya iktidarını, kapitalist toplumla komü-

* Bkz: K. Marx, F. Engels *Felsefe İncelemeleri*, s. 140-141, Sol Yayınları 1968.

nist toplum arasındaki siyasî geçiş dönemi olarak söz edildiği pasaja değinerek şunu söyleyebilmiştir: "Bütün devrimci doktrini özetleyen Marx'ın o ünlü sözü".

Halk demokrasisi rejimleri, sosyalizme başka yollardan gidilebileceğini gösterir gibi oldukları şu anda, proletarya iktidarı meselesi artık aktüalitesini yitirmiş sayılabilir mi? Maurice Thorez'in de belirttiği gibi kesin olarak hayır.

Ama Dimitrov'un dediği gibi, "sosyalizme doğru gidişi daha az zahmetli kılan özgül yolların" araştırılması, sınıf çelişkilerini ortadan kaldırmadan sosyalizme geçilebileceğini asla ifade etmez. Ve bu da proletarya iktidarı olmadan imkânsızdır. Halk demokrasisinin görevlerini tahlilinde Dimitrov şöyle diyor:

"Halk demokrasisi devleti, geçiş döneminin devleti olarak görünmektedir, görevi, ülkenin sosyalizm yolunda gelişmesini sağlamaktır."

Bu, halk demokrasisi, proletarya iktidarının fonksiyonlarını yerine getiriyor demek değildir de ne demektir? Sovyet İhtilâli bize proletarya iktidarının sovyetik biçimini sundu. Halk demokrasileri, bize, bunun başka bir biçimini sunmaktadırlar. Ama devletin niteliği, bu geçiş döneminde, Lenin tarafından *Devlet ve İhtilâl*'de bir sosyalist devlet doktrini getirilmek üzere genişletilmiş olan *Gotha Programının Eleştirisi*'ndeki tanımlamalara tıpatıp uygundur ve Lenin'in bu eseri, Marx'ın metninin en iyi yorumu sayılmalıdır.

Bu metnin aktüalitesini muhafaza etmesi sadece bu sebepten ötürü değildir. Eylemde ittifaklara ve birleşmelere cevaz veren, ama ilkelere bağlılıkta bağnazlık gösteren marksist düşüncenin gereklerine örnekler verdikten başka bu metin, Marx ile Lassalle arasındaki ilişkileri aydınlatmakta ve özellikle yanlış olarak Marx'a atfedilen "ücretlerin tunç kanunu" gibi Lassalle'cı bir icat

üzerinde durmaktadır. "Kısır döngü" iddiası ile Fransız sosyal-demokrasisinin bundan ne gibi sonuçlar çıkardığını bildiğimizden, *Eleştiri*'nin bu bakımdan da önemi üzerinde uzun boylu durmanın gereği yoktur. Bu eser üzerinde uzun uzun düşünülmesi gereken ve "sosyalizmin unsurları" serisinde yerini lâyıkıyla dolduran bir eserdir.

BURADA sunulan *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*'nin yanında Marx ve Engels'in mektuplarından alınma bazı metinler eklenmiştir. Bu durumda kitabın içindekileri şu sırayla sunmuş bulunuyoruz:

1. Başta, Bracke'ye sunulduğu zaman yazılan mektupla birlikte Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi*.
2. Engels'in Gotha Programı ile ilgili mektupları, özellikle metnin 1891'de yayınlanması sırasında yazılmış olan mektuplar.
3. Engels'in *Gotha Programının Eleştirisi*'ni tamamlayan ve bu eseri bir sonuca bağlayan *Erfurt Programının Eleştirisi*.
4. Marx'ın ve Engels'in, Marx-Lassalle ilişkileri meselesine ve I. Enternasyonalin eylem ve mücadelelerine açıklık getiren, "proletarya partisi uğruna mücadele" başlığı altında topladığımız mektuplarından parçalar.
5. Lenin'in *Devlet ve İhtilâl* adlı eserinin hazırlık çalışmalarının bir parçasını teşkil eden ve bu kitapta yayınlanan çeşitli metinler üzerinde notlarını ihtiva eden şimdiye kadar hiç bir yerde yayınlanmamış bir bölüm.

Ve nihayet kitabın ekler kısmında Alman sosyal-demokrasisinin programlarını ve I. Enternasyonalin tüzüğünü sunmuş bulunuyoruz.

Haziran 1949

EMILE BOTTIGELLI

BİRİNCİ BÖLÜM

GOTHA PROGRAMININ ELEŞTİRİSİ

KARL MARX

FRİEDRİCH ENGELS'İN ÖNSÖZÜ

BURADA yayınlanan elyazması —metnin Bracke'ye gönderilmesi dolayısıyla yazılan mektup ve Gotha Programının Eleştirisi—, Geib'e, Auer, Bebel ve Liebknecht'e iletilmek ve sonra da Marx'a geri gönderilmek üzere, Gotha Birleşme Kongresinden az önce, 1875'te, Bracke'ye gönderildi. Halle Kongresi,[1] Gotha programının tartışılmasını parti gündemine aldığına göre, bu önemli belgeyi, belki de bu tartışma ile ilgili belgelerin en önemlisi

1 "Sosyalistlere karşı tedbir kanunu"nun kaldırılmasını izleyen ilk kongre olan Halle Sosyal-Demokrat Kongresi (1890), Wilhelm Liebknecht'in bir raporundan sonra yeni bir parti programı hazırlamayı kabul etmişti. Bundan sonraki kongrede (Erfurt, 1891), eski programın (Gotha Programı) yerine Erfurt Programı kabul edildi.

olan bu metnin kamuoyuna açıklanmasını daha fazla geciktirirsem dürüstlükle bağdaşmayan bir davranışta bulunmuş olurum.[2]

Ama bu metnin çok daha önemli olan bir yanı daha var. Burada, Lassalle'ın harekete katılmasıyla birlikte başlatmış olduğu iktisadî ilkeler ve taktikle ilgili eğilimler karşısında, Marx'ın benimsemiş olduğu tutumu açıklıkla ve sağlam olarak bulmak mümkündür.

Program tasarısının amansızca tahlili, alınan sonuçların incelenmesinde ve tasarının zayıf noktalarının açığa vurulmasında gösterilen sertlik, bütün bunlar, 15 yıl geçtikten sonra, artık kimseyi gocundurmamalıdır. Lassalle'cılığı tam olarak benimseyenlere artık ancak yurt dışında raslanmaktadır, tecrit edilmiş harabeler, ve Halle'de Gotha Programı, onu kaleme almış olanlar tarafından bile, tamamen yetersiz sayılarak terkedilmiştir.

Bununla birlikte, [anlamı] pek fark ettirmediği yerlerde, bazı deyimleri ya da kırıcı kişisel değerlendirmeleri sildim ve yerlerine noktalar koydum.[3] Marx da eğer elyazmasını bugün yayınlasaydı aynı şeyi yapardı. Metinde kullanılan dilin yer yer aşırı sertlikte oluşu, iki sebepten ötürü idi. Birincisi, Marx ve ben, Alman hareketine daha sıkı bağlarla bağlı bulunuyorduk, program tasarısının ifade ettiği gözle görülür gerileme bizi özellikle üzmüştü. İkincisi, o sırada, Enternasyonal'in La Haye Kongresinden[4] iki yıl sonra, bizi, Almanya'da olup biten

---

2 17 Ocak 1891'de, Engels, New York'daki Sorge'ye gönderdiği bir mektupta şöyle yazıyordu; "Neue Zeit'ın 17. sayısı bir bomba fırlatacak: 1875 programının Marx tarafından eleştirisini. Sen buna sevineceksin, ama Almanya'da bazıları buna isyan edecekler, öfkelenecekler". 11 Şubat 1891'de, Engels, gene şöyle yazıyordu: "Marx'ın Neue Zeit'daki yazısını herhalde okumuşsundur. Başlangıçta bu yazı Almanya'daki sosyalist yöneticiler arasında, şimdi yatışmakta olan bir öfkeye sebep oldu; buna karşılık parti içinde, —eski Lassalle'cılar dışında—, sevinç büyüktür". (**Sorge-Briefwechsel,** Stuttgart, 1906, s. 352 ve 355.)

3 Önsözde işaret ettiğimiz gibi, biz burada gönderme mektubunu ve program eleştirisinin tam metnini yayınlamaktayız.

4 1872 Eylülünde toplanan La Haye kongresinden "ancak iki yıl sonra" değil,

her şeyden sorumlu tutan Bakunin ile ve onun anarşistleri ile tam savaş halinde olmamızdı, onun için programın açıkça itiraf edilmeyen babalığının bize izafe edilmesini beklemeliydik. Bugün artık bütün bunlar geçerliğini yitirmiştir, aynı şekilde sözkonusu pasajların da gereği kalmamıştır.

Bundan başka basın kanunu bakımından gerektiği için çıkarılıp yerine noktalar konan birkaç cümle daha var. Daha yumuşak bir deyim kullanmam gerektiği yerde, ben bu deyimi parantez arasında koydum. Bunların dışında metin aslına sadıktır.

Londra, 6 Ocak 1891 F. ENGELS

---

ikibuçuk yılı aşan bir süreden sonra. Bu kongrede Bakunin'in Uluslararası Emekçiler Derneğinden ihracı kararlaştırıldı.

W. BRACKE'YE METNİN SUNULUŞUNDA MARX TARAFINDAN YAZILAN MEKTUP

Londra, 5 Mayıs 1875

Azizim Bracke,

Aşağıdaki kenar notları, tek bir örgüt içinde birleşme programının eleştirisidir, okuduktan sonra lütfen Geib ve Auer'i, Bebel ve Liebknecht'i bunlardan haberdar edin. İşim başımdan aşkın ve doktorların izin verdiğinden çok daha fazla çalışmaktayım. Onun için bu koca kâğıdı "keyfim" için boş yere doldurmuş değilim. Bundan sonra geliştirmek zorunda kalabileceğim hareketlerin bu yazıların muhatap olarak aldığı partinin dostları tarafından olumsuz şekilde yorumlanamaması için de bunlar gerekli idi.

Birleşme kongresinden sonra, Engels ve ben, kısa

bir bildiri yayınlayarak söz konusu ilkeler programı ile ortak bir yanımızın olmadığına işaret edeceğiz.

Dışarda, partinin düşmanları tarafından yayılan ve kesin olarak yanlış olan partinin Eisenach'taki eylemini buradan gizliden gizliye yönettiğimiz lafı dolaştırıldığı için de bu gereklidir. Örneğin Bakunin yakında yayınlanmış olan bir Rusça yazısında,[1] beni, sadece bu partinin bütün programlarından vb. sorumlu tutmuyor, aynı zamanda Liebknecht'in Halkçı Parti ile *(Volkspartei)* temaslarında yapmış olduğu her şeyin de sorumlusu sayıyor.

Bunlar olmasa da, mahkûm edilmesi gereken ve partinin moralini düşüren bir programı, diplomatik bir sükût yoluyla olsa dahi, tanımamak benim için bir görevdir.

İleriye doğru atılan her adım, her gerçek ilerleme, bir düzine programdan daha önemlidir. Eğer Eisenach Programını *aşmak* mümkün olmazsa —ve şartlar buna elverişli olmazsa— muhataplarımızla ortak düşmana karşı bir hareket anlaşması yapmakla yetinmeliyiz. Eğer bunun tam tersine, (bunu uzun bir ortak çalışmayla böyle programların hazırlanabileceği bir zamana bırakmak dururken) ilkeler programları imâl etmeye kalkışırsak, o zaman herkesin gözü önünde bütün dünyaya partinin hareket yüzeyini gösteren işaret kazıkları dikmiş oluruz. Lassalle'cı önderler, şartlar onları zorladığı için bize gelmekteydiler. Eğer onlara, ilkeler üzerinde pazarlığa girişilmeyeceği daha başından söylenmiş olsaydı, bir hareket programı ya da ortak hareket için bir örgütlenme planı ile yetinmek zorunda kalırlardı. Bunun yerine, onların tarafımızdan kabulünü zorunlu saydığımız yetkilerle karşımıza çıkmalarına izin veriliyor, ve böylece sa-

---

[1] Sözkonusu olan Bakunin'in Staat und Anarchie (Devlet ve Anarşi), Zürich, 1873

na muhtaç olan kimselere sığınmış oluyor. Ve bütün bunların üzerine tüy dikmek için de, onlar, birleşme kongresinden önce yeni bir kongreye çağırıyorlar, bizim partimizin kongresi ise *Post Festum*[2] toplanıyor. Besbelli ki, kendi partimizin her türlü eleştirisi ve muhakemesi önlenmek istenmiştir. Birleşme olgusunun tek başına işçileri mutlu kıldığı bilinmektedir, ama pek kısa zaman içinde elde edilen bu sonucun bedelinin çok pahalı olmadığı sanısı bir yanılgıdır.

Üstelik Lassalle'cı inanç maddelerinin kanunlaşması hesaba katılmasa bile program hiç bir değer taşımamaktadır.

Pek yakında size *Kapital*'in Fransızca yayının son fasiküllerini göndereceğim. Fransız hükümeti yasakladığı için, [*Kapital*'in] yayınlanması uzun zaman geciktirildi. Bu hafta ya da gelecek haftanın başında kitabın yayınlaması tamamlanmış olacaktır.[3] İlk altı fasikül elinize geçti mi? Bana Becker'in adresini bildirin ki, ona da bu son fasikülleri gönderebileyim.

Volksstaat Kitabevinin kendine özgü tuhaf davranışları var. Örneğin bana *Köln Komünistleri Davası*'nın[4] basılmış nüshalarından henüz tek bir tane bile göndermediler.

Selâmlar.

KARL MARX

---

2 Bayramdan sonra. Gerçekten Lassalle'cıların kongresi Gotha Kongresinden önce toplandı; Eisenach'cıların Hamburg Kongresi ise 8 haziranda.

3 Kapital'in birinci cildinin Fransızcaya ilk çevirisi, bizzat Marx'ın gözetimi altında, fasiküller halinde, Paris'te 1872-1875 yılları arasında yayınlandı.

4 Marx'ın Köln Komünistleri Davası hakkındaki (1852'de bakılan dava) küçük kitabı, 1875 başında yayınlandı: bu kitap ünlü Komünistler Ligası hakkında bilinecek önemli ne varsa ihtiva eden Engels'in tarihi önsözüyle birlikte Fransızcaya çevrilmiştir. (K. Marx, L'Allemagne en 1848, s. 255-400; Paris, 1901.) Engels'in bu önsözü Komünist Partisi Manifestosu'nun Editions Sociales tarafından yayınına eklenmiştir

ALMAN İŞÇİ PARTİSİ PROGRAMININ KENAR NOTLARI

KARL MARX

I

1.— Emek her türlü servetin ve her türlü kültürün kaynağıdır, ve üretici emek, ancak toplum içinde ve toplum tarafından meydana getirildiği için, emeğin ürünü tümüyle, eşit hakla toplumun bütün üyelerine aittir.[1]

PARAGRAFIN BİRİNCİ KISMI: *"Emek her türlü servetin ve her türlü kültürün kaynağıdır."*

Emek her türlü servetin *kaynağı* değildir.[2] Tabiat

---

1 Kitabın "Ekler" bölümünde, Gotha Programının tam metnini bulacaksınız.

2 Marx, **Kapital**, Birinci Cilt, Birinci Kitap, Sol Yayınları, 1966, s. 36; "Demek oluyor ki, iş (emek) kendisi tarafından üretilen kullanım değerlerinin maddi zenginliğin biricik kaynağı değildir; William Petty'nin dediği gibi, maddi zenginliğin babası iş (emek) ise, toprak da anasıdır."

da, emek kadar, (hakikî servet olduğunda şüphe bulunmayan) kullanım-değerlerinin kaynağıdır. Zaten emeğin kendisi de tabiî kuvvetin, insanın işgücünün ifadesinden başka bir şey değildir. Çok tekrarlanmış olan bu cümle, bütün alfabelerde vardır, ve ancak emek ona eşlik eden bütün eşya ve işlemle birlikte öncelerden geldiğini *zımnî olarak anlamak* şartı ile, doğru bir cümledir. Ama bir sosyalist program, böyle bir burjuva lafazanlığının, ona anlam verecek olan *koşulların* susarak geçilmesine izin veremez. Ve ancak insan, daha başından, bütün iş araçlarının ve materyalinin ilk kaynağı olan tabiata karşı onun sahibi gibi hareket ettiği ölçüdedir ki, tabiata karşı kendi mülkiyetinde bir eşya gibi davrandığı ölçüdedir ki, insanın emeği kullanım-değerlerinin ve dolayısıyla servetin kaynağı olabilmektedir. Burjuvaların, emeğe, *bu doğa-üstü yaratma gücünü* tanımaları için önemli sebepler vardır: çünkü, emek, tabiat karşısında bağımlı durumda olduğuna göre, bundan çıkan anlam, kendi işgücünden gayri hiç bir şeye sahip bulunmayan insanın, her toplumda ve uygarlıkta zorunlu olarak emeğin objektif şartlarını ellerine geçirmiş olan başka insanların kölesi olacaktır. Bu insan, bu yüzden, ancak bu ikincilerin izni ile çalışabilir ve yaşayabilir.

Ama önermeyi, olduğu gibi, ya da daha doğrusu bu topal haliyle bırakalım. Bundan ne gibi bir sonuç çıkarabiliriz? Besbelli ki şunu:

"Emek bütün servetin kaynağı olduğuna göre, toplumda hiç kimse bir emek ürünü olmayan servet edinemez. Demek ki, eğer bir kimse çalışmıyorsa, başkasının emeğiyle yaşıyordur; o, kültürünü bile başkasının emeğinden elde etmektedir."

Bunun yerine birinci önermeye, kütüğe sokulan kama gibi "*...diği için*" çekim eki ile bir ikinci önerme ekleniyor ve birincisinden değil, ikinci önermeden nihaî

sonuç çıkarılıyor.

ÖNERMENİN İKİNCİ KISMI: "*Üretici emek, ancak toplum içinde ve toplum tarafından meydana getirilir.*"

Birinci önermeye göre, emek, her türlü servetin ve her türlü kültürün kaynağı idi, demek ki, emek olmadan toplum da olamaz. Oysa şimdi, tam tersine "üretici" emeğin toplum olmadan imkânsız olduğunu öğreniyoruz.

Aynı şekilde, gereksiz, hatta sosyal bakımdan zararlı emeğin de ancak toplum içinde sanayinin bir kolu haline gelebileceği, ancak toplum içinde aylaklığın mümkün olduğu vb., vb. söylenebilirdi — kısaca bütün Rousseau baştan aşağı kopya edilebilirdi.

"Üretici" bir emek ne olabilir? Bununla, ancak, yararlı bir şey üreten emek kastedilebilir. Bir vahşi —ve maymunluktan çıktıktan sonra insanoğlu bir vahşidir—, taşla bir hayvanı öldürdüğü, meyva derlediği zaman vb., "üretici" bir emek yerine getirmektedir.

ÜÇÜNCÜ OLARAK, SONUÇ : "*Ve üretici emek ancak toplum içinde ve toplum tarafından meydana getirildiği için, emeğin ürünü tümüyle, eşit hakla toplumun bütün üyelerine aittir.*"

Ne güzel sonuç! Eğer, üretici emek, ancak toplum içinde ve toplum tarafından meydana getirilebiliyorsa, o halde, bu emeğin ürünü, toplumun malı olmalıdır —birey olarak emekçiye ise, emeğin "şartı" olan toplumun varlığını sürdürmesi için gerekli olanın dışında hiç bir şey yok.

Gerçekte, bu önerme, *her çağda kurulu sosyal düzenin* taraftarları tarafından savunulmuştur. Birinci olarak, onu izleyen bütün ıvır zıvırla birlikte hükümetin iddiaları gelir, çünkü hükümet sosyal düzenin muhafazasıyla görevlendirilmiş toplum organıdır; sonra bunun arkasından, hepsi de toplumun temel taşı vb. olan çeşitli özel mülkiyet biçimlerinin iddiaları gelir. Görüldüğü gi-

bi, bu içi kof cümlelere istenen anlam verilmek için evirip çevirmek mümkündür.

Ancak şöyle kaleme alındığı zaman paragrafın birinci kısmı ile ikinci kısmı arasında, bir mantık bağı kurulabilir:

"Emek, ancak sosyal emek olduğu zaman, servetin ve kültürün kaynağı olabilir" ya da, aynı anlama gelen: "ancak toplum içinde ve toplum tarafından ifa edildiği takdirde" denebilir.

Bu önerme, tartışma götürmez şekilde doğrudur, çünkü, tecrit edilmiş halde emek (bunun maddî şartlarının gerçekleşmiş olduğunu varsayarsak), kullanım-değerleri yaratabilirse de, ne servet, ne de kültür yaratamaz.

Şu önerme de aynı şekilde tartışma götürmez doğruluktadır:

"Emek, evrime uğrayarak sosyal emek haline geldiği ve böylelikle servetin ve kültürün kaynağı olduğu ölçüde, emekçide yoksulluk ve teslimiyet, çalışmayanda da servet ve kültür gelişir."

Bugüne dek bütün tarihin kanunu böyledir. Demek ki, "emek" ve "toplum" üzerine genel lafazanlıklara girişileceğine, burada, bugünkü kapitalist toplumda, emekçiyi bu sosyal belayı yenmeye zorlayan ve onu, bunu başaracak ehliyete ulaştıran maddî ve diğer şartların nihaî olarak nasıl yaratıldığı tam ve doğru şekilde gösterilmeliydi.

Ama, gerçekte, şekil bakımından olsun, muhteva bakımından olsun, bütün bu paragrafın, buradaki varlık sebebi, Partinin bayrağı üzerine, en yukarıya Lassalle'cı "emeğin tüm ürünü" formülünün slogan olarak yazılabilmesi içindir. "Emek ürünü", "eşit hak" vb. konularına ilerde döneceğim, çünkü ilerde de aynı şey biraz değişik biçimde karşımıza çıkmaktadır.

> 2.— Bugünün toplumunda iş araçları, kapitalist sınıfın tekelindedir. İşçi sınıfı için bundan doğan bağımlılık durumu bütün şekilleriyle yoksulluğun ve köleliğin sebebidir.

Enternasyonalin tüzüğünden alınmış olan bu cümle, "düzeltilmiş" bu şekliyle yanlıştır.

Bugünün toplumunda, iş araçları, toprak sahiplerinin *ve* kapitalistlerin tekelindedir (hatta toprak mülkiyeti tekeli, kapitalist tekelin temelidir de). Enternasyonalin tüzüğü, sözkonusu pasajında,[3] tekelci sınıfların ne birinin, ne de ötekinin adını söylemez. "İş araçlarının yani hayatın kaynaklarının tekeli"nden söz eder. "*Hayatın kaynakları*" sözcüklerinin eklenmesi, burada, toprağın iş araçları arasına katıldığını yeteri kadar açıklıkla gösterir.

Bu düzeltmeye gidildi, çünkü Lassalle, bugün bilinen sebeplerle, *sadece* kapitalist sınıfa hücum ediyordu ve toprak sahiplerini hedef almıyordu.[4] İngiltere'de, kapitalist, çoğunlukla, fabrikasının kurulu bulunduğu toprağın sahibi bile değildir.

> 3.— Emeğin kurtuluşu, iş araçlarının toplumun ortak mülkiyeti durumuna yükseltilmesini ve kollektif emeğin ürününün âdil bir şekilde paylaşılması ile topluluk tarafından düzenlenmesini gerektirir.

"İş araçlarının ortak mülkiyet durumuna yükseltil-

---

3 Sözkonusu pasaj (Marx tarafından 1864'de yazılmış olan) Birinci Enternasyonalin tüzüğünün ünlü önsözünde bulunmaktadır:

"Emekçilerin iş araçlarını, yani hayatın kaynaklarını mülkiyetinde tutanlara iktisadî bağımlılığının, bütün şekilleriyle köleliğin, toplumsal yoksulluğun, fikrî alçalmanın ve siyasi bağımlılığın birinci sebebi olduğunu [gözönünde tutarak]..." (Karl Marx: **Adresse inaugurale de l'Association internationale des travailleurs**, başta gelen Marx'ın Engels'e bir mektubu ve sona eklenen Derneğin tüzüğüne girişle birlikte, s. 22, Bureau d'editions, Paris, 1933.)

4 Bu kitabın Dördüncü Bölümünde, Marx'ın Kugelmann'a mektubuna bakınız.

mesi", bu, herhalde "ortak mülkiyet haline gelmesi" anlamına gelmektedir. Ama bunun üzerinde fazla durmuyorum.

"Emeğin ürünü" nedir? Emek tarafından yaratılan şey ya da onun değeri mi? Ve bu sonuncu durumda da, ürünün tüm değeri mi, yoksa emeğin gelip tüketilen üretim araçlarının değerine eklemiş olduğu değer kısmı mı?

"Emek ürünü", Lassalle'de olumlu iktisadî kavramların yerini tutan muğlâk bir kavramdı.

"Âdil bir şekilde paylaşma"[5] ne demektir?

Burjuvalar bugünkü paylaşmanın "âdil" olduğunu iddia etmiyorlar mı? Ve gerçekten de bugünkü üretim tarzı esasına göre bu paylaşma biricik "âdil" paylaşma değil midir? İktisadî ilişkileri düzenleyen hukukî fikirler midir, yoksa, tersine, hukuk ilişkileri iktisadî ilişkilerden mi doğar? Mezhep sosyalistlerinin[6] de bu "âdil" paylaşma hakkında çeşitli görüşleri yok mudur?

Burada bu içi kof "âdil bir şekilde paylaşma" deyimi ile ne kastedildiğini bilmek için birinci paragrafı bu paragrafla karşılaştırmalıyız. Bu son paragraf "iş araçlarının ortak mülkiyet olduğu ve kollektif emeğin topluluk tarafından düzenlendiği" bir toplum gözönünde bulunduruyor, birinci paragraf ise "ürünün tümünün, eşit hakla, toplumun bütün üyelerine ait olduğunu" bize gösteriyor.

"Toplumun bütün üyelerine" mi? Çalışmayanlara da

---

5 Bkz: F. Engels, "Âdil Bir İşgünü Karşılığında Âdil Bir ücret", Karl Marx, Ücret, Fiyat ve Kâr, Sol Yayınları, Ankara, 1966, s. 105.

6 Yani Saint-Simon'cular, Fourier'ciler, ikaryenler (icariens), Owens'ciler, vb.. Marx, Enternasyonaldaki Sözde Bölünmeler adlı broşüründe (Londra, 1872) şöyle yazıyor: "Proletaryanın burjuvaziye karşı mücadelesinin birinci aşaması mezhep hareketinin damgasını taşır. ... Mezhepler, kökenlerinde hareketin manevraları iken, hareket onları aşınca engel teşkil ederler. ... Nihayet, tıpkı müneccimliğin ve simyanın, bilimin çocukluğunu temsil etmeleri gibi, bunlar da, proleter hareketinin çocukluğudur."

mı? O zaman "emeğin ürününün tümü"nün sadece toplumun çalışan üyelerine gitmesi nasıl oluyor? O zaman toplumun bütün üyelerinin "eşit hakkı" ne olacak?

Ama besbelli ki "toplumun bütün üyeleri" ve "eşit hak", gelişigüzel söylenmiş şeyler. Bunun özü şudur ki, bu komünist toplumda, her emekçi, Lassalle'vari, "emeğin tüm ürününü" alacaktır.

Eğer biz "emeğin ürünü"nü *(Arbeitsertrag)*, emeğin yarattığı şey anlamında *(Produkt de Arbeit)* alırsak, o halde, topluluğun emeğinin ürünü, "sosyal ürünün tamamı"dır *(das gesellsscahftliche Gesamptprodukt)*.

Bundan şu indirmeler yapılmalıdır:

Birincisi: yıpranan üretim araçlarının yenilenmesine ayrılan bir fon;

İkincisi: üretimi artırmak için bir ek fon;

Üçüncüsü: kazalara karşı, tabiî olaylardan vb. ileri gelen düzensizliklere karşı bir yedek fon, vb..

"Emeğin tüm ürününden" yapılacak olan bu indirmeler önemi kısmen sözkonusu olan araçların ve güçlerin olasılık hesabının yardımıyla tespit edilecek olan durumu tarafından tayin edilecek bir iktisadî zorunluluktur; her halûkârda, bunlar hiç bir şekilde eşitlik ve adalet temeli üzerinde hesaplanamaz.

Geriye toplam ürünün tüketime sunulacak olan öteki kısmı kalıyor.

Ama bireyler arasında paylaşmaya gidilmeden önce, başka indirimler de yapılmalıdır: *birincisi: üretimden bağımsız olan genel yönetim masrafları.*

Bugünün toplumunda olanlara kıyasla, bu kısım, bir hamlede azamiye çıkmaktadır ve yeni toplum geliştiği ölçüde azalır.

İkincisi: Topluluğun ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan şeyler: okul, sağlık tesisleri vb. gibi.

Bugünkü toplumdakine kıyasla bu kalem de birden-

bire büyük önem kazanacaktır, ve yeni toplum geliştikçe bu önem artar.

Üçüncüsü: çalışamayanların vb. geçimi için gerekli fonlar, yani bugün resmî kamu yardımı diye adlandırılan şeyin kapsamına girenler.

Ancak o zaman, Lassalle'ın etkisindeki programın sınırlı bir tarzda gözönünde tuttuğu "paylaşmaya" varmış oluruz, yani tüketim maddelerinin bireysel olarak topluluğun üreticileri arasında üleşilecek olan kısmına varmış oluruz.

Her ne kadar üreticiden birey olarak alınan, toplumun üyesi olarak doğrudan doğruya ya da dolaylı bir biçimde kendisine geri veriliyorsa da, "emeğin tüm ürünü" daha şimdiden el altından "ürünün bir kısmına" inkılâp etmiş bulunmaktadır.

Tıpkı "emeğin tüm ürünü" terimi dağılıp yok olduğu gibi, aynı biçimde genel olarak "emeğin ürünü" terimi de dağılıp yok olacaktır.

Üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayanan komünal bir sosyal düzen içinde, üreticiler ürünlerini değişmezler; aynı biçimde ürünlerin ihtiva ettiği emek burada bu ürünlerin *değeri olarak*, onların taşıdığı gerçek bir nitelik olarak görünmez, çünkü artık, kapitalist toplumda, kullanım, tam tersine, bireyin emekleri dolambaçlı bir yol izleyerek değil, doğrudan doğruya topluluğun emeğinin bir parçası haline gelmektedir. Tuhaflığından ötürü bugün bile yersiz bulunabilen "emeğin ürünü" deyimi böylelikle bütün anlamını yitirmiş olmaktadır.

Burada karşılaştığımız şey, kendine özgü olan temeller üzerinde *gelişmiş* olan bir komünist toplum değildir, tersine, kapitalist toplumdan *çıkıp geldiği* şekliyle bir komünist toplumdur; bu bakımdan, bütün bakımlardan iktisadî olsun, manevî ya da entelektüel olsun, karnından çıktığı[7] eski toplumun damgasını hâlâ taşıyan bir

toplumdur. Bu bakımdan üretici birey olarak (gerekli indirimler yapıldıktan sonra), topluma vermiş olduğunun karşılığını alır. Onun topluma verdiği şey, birey olarak, kendi emek miktarıdır. Örneğin sosyal işgünü, bireysel iş saatleri toplamını temsil eder; her üreticinin birey olarak iş zamanı, sosyal işgünü olarak sunmuş olduğu kısımdır, onun bu bakımdan katkısıdır. O, toplumdan şu kadar emek verdiğini tespit eden bir bono alır (bunda kollektif fonlar için sarfetmiş olduğu emeğin indirimi yapılmıştır) ve, bu bono ile, toplumun üretim maddeleri stoklarından emeğinin eşit bir miktarının maliyeti kadar bir miktar alır. Topluma, bir biçimde sunmuş olduğu emek miktarını, ondan başka bir biçimde geri alır.[8]

Besbelli ki burada uygulanan ilke, eşit değerler değişimi olduğu ölçüde meta değişimine hükmeden ilkenin aynıdır. Bunun ortamı ve şekli değişiktir çünkü şartlar değişik olduğundan, kimse emeğinden gayri bir şey sunamadığı gibi, bireyin mülkiyetine bireysel tüketim maddelerinden gayri hiç bir şey geçemez. Ama birey olarak ele alınan üreticiler arasında bu maddelerin paylaşılması konusunda egemen ilke, eşdeğer metaların değişimine hükmeden ilkeden farksızdır: bir biçimdeki aynı miktar emek başka bir biçimdeki aynı miktar emekle değiştirilmektedir.

Demek ki burada da *eşit hak*, ilke olarak, ilke ile pratik çelişmemekle birlikte, *burjuva hukukundan* baş-

---

7 **Devlet ve İhtilâl'deki** (Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1968, s. 104 ve devamı) kapitalist toplumun iki aşamasına dair Lenin'in önemli yorumuna bakınız.

8 Marx bize daha önce de "iş zamanının çifte rol oynadığı" bir komünist toplum tablosu çizmiş bulunmaktadır: "Diğer yandan, iş (çalışma) zamanı, aynı zamanda, üreticilerin toplam işdeki (çalışmadaki) iş ve, dolayısiyle de, toplam ürünün bireylerce tüketilecek kısmındaki üretim aracı paylarının ölçüsü olarak işe yarar. İnsanlarla kendi işleri (emekleri) ve emek ürünleri arasındaki toplumsal ilişkiler burada yalnız üretimde değil fakat dağıtımda da gün gibi açıktır." (**Kapital**, c. I, 1 kitap, s. 87.)

ka bir şey değildir, oysa bugün eşdeğerler arasındaki değişim metalarda ancak ortalama olarak mevcuttur ve bireysel durumlarda söz konusu değildir.

Ama bu ilerlemeye rağmen, *eşit hak,* hâlâ burjuva sınırlar içinde kalmaktadır. Üreticinin hakkı sunmuş olduğu emekle *orantılıdır;* buradaki eşitlik emeğin ortak ölçü birimi olarak kullanılmasından ibarettir.

Ama bir fert fizik ya da moral bakımından bir başkasından üstün olabilir, o zaman aynı zaman içinde çok emek sarfetmiş olabilir ya da daha uzun süre çalışabilir; ve emeğin bir ölçü hizmetini yerine getirebilmesi için, süresi ve yoğunluğu tespit edilmelidir, yoksa bir birim olmaktan çıkar. Bu *eşit* hak, eşit olmayan bir iş karşılığı eşit olmayan bir haktır. Hiç bir sınıf farkı gözetmez, çünkü bir insan herkes gibi bir emekçidir; ama bireylerin yeteneklerinin eşitsizliğini açıkça tanır ve verimli çalışma yeteneğini tabiî bir imtiyaz olarak kabul eder. *Demek ki bu, özünde, her hak gibi eşitsizliğe dayanan bir haktır.* Niteliği gereği, hak, ancak aynı ölçü birimi kullanıldığında sözkonusu olabilir; ama eşit olmayan bireyler (ve bunlar eşit olsalardı ayrı ayrı bireyler olamazlardı) ancak aynı açıdan değerlendirildiklerinde, belirli bir yönden ele alındıklarında; örneğin bu durumda olduğu gibi, geri kalan her şeyden tecrit ederek sadece *emekçi olarak* hesaba katıldıklarında ortak bir birimle ölçülebilirler. Öte yandan: bir işçi evlidir, öteki değildir; birinin ötekinden daha çok çocuğu vardır, vb., vb.. Bu durumda eşit emek sarfettikleri halde ve dolayısıyla sosyal tüketim fonundan eşit ölçüde yararlanma imkânına sahip bulundukları halde, biri fiiliyatta ötekinden çok almaktadır, biri ötekinden daha zengindir vb.. Bütün bu sakıncalardan uzak durabilmek için, hak eşit olmamalıydı.

Ama bu gibi kusurlar uzun ve ıstıraplı bir doğum-

dan sonra kapitalist toplumdan çıkıp geldiği şekli ile komünist toplumun birinci aşamasında kaçınılmaz şeylerdir. Hukuk, hiç bir zaman, toplumun iktisadî durumundan ve ona tekabül eden uygarlık derecesinden daha yüksek olamaz.

Komünist toplumun daha yüksek bir aşamasından, bireylerin işbölümüne ve onunla birlikte kafa emeği ile kol emeği arasındaki çelişkiye kölece boyun eğişleri sona erdiği zaman; emek, sadece bir geçim aracı değil, ama kendisi birinci hayatî ihtiyaç haline geldiği zaman; bireylerin çeşitli biçimde gelişmeleriyle, üretici güçler de arttığı ve bütün kollektif zenginlik kaynakları gürül gürül fışkırdığı zaman, ancak o zaman, burjuva hukukunun dar ufukları kesin olarak aşılmış olacak ve toplum bayraklarının üstüne şunu yazabilecektir: "Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyaçlarına göre!"

"Emeğin tüm ürünü" deyimi üzerinde olduğu gibi "eşit hak", "âdil bir şekilde paylaşma" deyimleri üzerinde özellikle durdum, maksadım partimize, bir yandan geçmişte belli bir dönemde bir anlam taşımış olan ama bugün artık battallaşmış olan lafazanlıktan başka bir şey olmayan kavramları, bir yandan dogmalar gibi kabul ettirmek isteyenlerin ve öte yandan partiye büyük emeklerle telkin edilmiş olan ve onda kök salmış bulunan gerçekçi kavramları baltalayanların ve bunu Fransız demokrat ve sosyalistlerinin tekerlemesi olan hukukî bir ideolojinin saçmalıkları ile ya da başka araçlarla yapmaya kalkanların bu girişimlerinin ne kadar canice olduğunu göstermektir.

Bütün yukarda söylediklerim bir yana, gene de şu *paylaşma* diye adlandırılan şey üzerinde bu kadar laf edilmesi ve vurgu'nun buna konması bir hatadır.

Bütün çağlarda, tüketim maddelerinin dağıtımı, bizzat üretim şartlarının dağıtılış tarzının bir sonucundan

başka bir şey değildir. Ama bu dağıtılış, üretim tarzının kendisinin bir niteliğidir. Örneğin, kapitalist üretim tarzı, yığınlar ancak üretimin kişisel şartlarına: işgücüne sahip bulunurken, üretimin maddî şartlarının,[9] çalışmayanlara kapitalist mülkiyet ya da toprak mülkiyeti biçiminde sunulmasını emreder. Eğer üretimin unsurları bu biçimde dağıtılırsa, tüketim maddelerinin bugünkü dağıtımı bundan kendiliğinden çıkar. Üretimin maddî şartları emekçilerin kendilerinin kollektif mülkiyeti olunca, tüketim maddelerinin bugünkünden değişik bir dağılımı aynı biçimde bu yeni durumun sonucu olacaktır. Kaba sosyalizm (ve onun aracılığıyla demokrasinin bir fraksiyonu) burjuva iktisatçılarından dağıtımı üretim tarzından bağımsız bir şey sayma ve bu yüzden de sosyalizmin özünde dağıtım çevresinde dönüp dolaştığını hayal etme adetini tebarüz etmiştir. Gerçek ilişkiler uzun zamandan beri açıklığa kavuşturulmuş olduğuna göre, bunlara bir kez daha geri dönmek neye yarar?

4.— Emeğin kurtuluşu, işçi sınıfının eseri olmalıdır, işçi sınıfının karşısında bütün öteki sınıflar *gerici bir kitle*den başka şey değildir.

Birinci cümlecik, Enternasyonal tüzüğü önsözünden gelmedir, ama buraya "ıslah edilerek" alınmıştır.[10] Bu önsözde şöyle yazar: "Çalışanlar sınıfının kurtuluşu, emekçilerin kendi eseri olacaktır"; oysa burada kurtarmakla görevli bulunan "çalışanlar sınıfı"dır — neyi? "Emeği". Anlayabilen anlasın.

Bu yetmiyormuş gibi arkadan gelen cümlecik, su katılmamış Lassalle'cı bir aktarmadır: "İşçi sınıfının karşısında bütün öteki sınıflar gerici bir kitleden başka şey değildir."

---

9 Yani üretim araçları (toprak, binalar, avadanlık, vb.).

10 Bkz: Karl Marx, (Açılış Söylevi) *Adresse Inaugurale*, s. 22.

Komünist Manifesto'da şöyle yazılıdır: "Bugün, burjuvazinin karşısında duran bütün sınıflardan yalnız proletarya, *gerçekten devrimci olan sınıftır*. Öteki sınıflar modern sanayi karşısında çürümekte, sonunda da ortadan kaybolmaktadırlar, modern sanayinin özel ürünü ve asıl ürünü proletaryadır."[11]

Büyük sanayinin etkeni olduğu sürece, burjuvazi, burada, eskimiş olan üretim tarzının ürünü olan sosyal durumlarını muhafaza etmeye azimli feodallerin ve orta sınıfların karşısında devrimci bir sınıf olarak değerlendirilmektedir. Demek ki, feodaller ve orta sınıflar, *burjuvazi* ile birlikte tek bir gerici kitle teşkil etmiyorlar. Öte yandan, proletarya, kendisi de büyük sanayiden doğmuş bir sınıf olarak, üretimi, burjuvazinin sürdürmeye uğraştığı kapitalist karakterden arındırma eğilimi gösterdiği için, burjuvazi karşısında devrimci bir sınıftır. Ama *Manifesto*, "orta sınıfların ... proletarya saflarına geçmelerinin kaçınılmaz olması bakımından ... devrimci olduklarını"[12] da buna ekler.

Bu bakımdan, orta sınıfları, burjuvaziyle birlikte ve hele feodalleri de bunlara katarak işçi sınıfının karşısında "tek bir gerici kitle" olarak göstermek de, bir saçmalıktır.

Son seçimler sırasında, zanaatçılara, küçük sanayicilere vb. ve köylülere de "siz, bizim karşımızda, burjuvalar ve feodallerle birlikte tek bir gerici kitle teşkil ediyorsunuz" diye haykırıldı mı?

Lassalle, kendi kaleme aldığı kutsal yazılarını, müritleri nasıl ezbere biliyorsa, *Komünist Manifesto*'sunu öyle ezbere bilirdi. Onu, bu ölçüde, kabaca tahrif etmesi, burjuvaziye karşı, ancak, mutlakiyetçi ve feodal ha-

---

11 **Komünist Manifestosu**, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, s. 57

12 **Manifeste du Parti Communiste**, Edition du Centenaire, s. 38. (**Komünist Manifestosu**, s. 57-58.)

sınıflarıyla ittifakını süslemek içindi.

Yukarda aktarılan paragrafta, Lassalle'ın vecizesi, o biçimde mantık silsilesi dışında kaleme alınmıştır ki, Enternasyonalin tüzüğündeki tahrif edilmiş cümlecikle hiç bir ilişiği kalmamıştır. Demek ki, burada, sözkonusu olan, bir saygısızlıktır, ve doğrusunu söylemek gerekirse, Bay Bismarck'ın indinde hiç de tatsız sayılmayacak bir saygısızlık, Berlin'li Marat'ın bol bol imâl ettiği kabalıklardan biridir.[13]

> **5.— İşçi sınıfı, bütün uygar ülkelerin işçilerinin ortak çabası olan gayretinin zorunlu sonucunun halkların uluslararası kardeşliği olacağını bilerek, kurtuluşu için, ilkönce, *bugünkü Ulusal devlet çerçevesi içinde* çalışır.**

Komünist Manifesto'nun ve daha önceki sosyalizmin tümünün tersine, Lassalle, işçi hareketini, en dar ulusal açıdan kavramıştır. Program tasarısında Lassalle'ın bu yolu izlenmektedir ve bu, Enternasyonalin eyleminden sonra yapılmaktadır!

Besbelli ki, işçi sınıfı, mücadele edebilmek için *sınıf olarak* kendi ülkesinde örgütlenmelidir ve her ülke ayrı ayrı bu sınıf mücadelesinin sahnesidir. İşte işçi sınıfının mücadelesi bu anlamda ulusal nitelik taşır, muhteva bakımından değil, ama *Komünist Manifesto*'nun da dediği gibi "şekil bakımından" ulusal. Ama "bugünkü ulusal devlet çerçevesinin", örneğin Alman İmparatorluğunun, kendisi de, iktisadî bakımdan, dünya pazarının "çerçevesi içine" ve siyasî bakımdan da devletler sistemi "çerçevesi içine" girer. Her tüccar bilir ki, Alman ticareti, aynı zamanda, dış ticarettir ve Bay Bismarck'ın büyüklüğü de *dış* politikasının karakterinden ötürüdür.

---

[13] Marx bu alaycı adlandırmayla, Lassalle'cıların merkezi organı olan **Neuer Sozial Demokrat**'ın başyazarı Hasselmann'ı kastetmektedir.

Peki Alman İşçi Partisi, enternasyonalizmini neye indirgemektedir? Çabasının sonucunun "*halkların uluslararası kardeşliği* olacağı" bilincine — burjuva bir kuruluş olan Özgürlük ve Barış Ligası'ndan[14] aktarılmış, işçi sınıflarının egemen sınıflara ve onların hükümetlerine karşı ortak mücadelesinde uluslararası kardeşliğin bir eşdeğeri gibi yutturulmak istenen parlak bir ifade. Onun için Alman işçi sınıfının *uluslararası görevleri* hakkında tek kelime yok! Ve işte, daha şimdiden bütün öteki ülkelerin burjuvazisiyle kendisine karşı birlik kuran kendi burjuvazisine karşı olsun, Bay Bismarck'ın uluslararası komplolar düzenleme politikasına karşı olsun, bu sınıf işte böyle meydan okuyacaktır![15]

Gerçekte, programın enternasyonalizmi, serbest mübadeleci partininkinden çok daha gerilerdedir. Bu parti de, hareketinin nihaî sonucunun "halkların uluslararası kardeşliği" olduğunu iddia ediyor. Ama hiç değilse bu parti, her halkın kendi ülkesinde ticaret yapmasıyla yetinmeyerek mübadeleye uluslararası bir nitelik kazandırmak için *bir şeyler yapıyor.*

İşçi sınıflarının uluslararası hareketi, hiç de *Uluslararası Emekçiler Derneği*'nin[16] var olup olmamasına bağlı değildir. Enternasyonal, bu harekete bir merkezî organ kazandıracak bir ilk girişimdi; harekete kattığı hızdan ötürü uzun vadeli sonuçlar vermiş olan, ama Paris Komünü'nün düşmesinden sonra *birinci tarihî şekliyle* uzun süre varlığını sürdürmesi mümkün olmayan bir girişim.

---

14 1867'de Cenevre'de kurulan Uluslararası Özgürlük ve Barış Ligası, serbest değişime taraftar olan burjuva demokratların ve pasifistlerin bir uluslararası örgütüydü. Marx ve Birinci Enternasyonal, buna karşı çetin bir mücadele yürütmüşlerdir.

15 Metinde, "meydan okuma", Fransızca "faire paroll" ibaresiyle ifade edilmiştir.

16 1864'de kurulan Uluslararası Emekçiler Derneği, 1876'da resmen lağvedildi. 1872'de Bakunin'cilerin ayrılmasından sonra, Genel Konseyin merkezi olarak New York seçilmişti.

Bismarck'ın *Neurtdeutche'si*,[17] efendisini memnun etmek için, Alman İşçi Partisinin yeni programında enternasyonalizmi lânetlediğini ilân ederken tamamen haklıydı.

II

> Bu ilkelerden hareket eden Alman İşçi Partisi bütün kanunî yollardan yararlanarak, *Özgür Devleti* — ve— sosyalist toplumu kurma; bütün şekilleriyle olduğu gibi ... ücretlerin *Tunç Kanunu* ile birlikte ücret sistemini ortadan kaldırma; her türlü sosyal ve siyasî eşitsizliğe son verme yolunda çaba harcar.

"Özgür" devlet konusuna ilerde döneceğim.

Demek ki, gelecekte, Alman İşçi Partisinin, Lassalle'ın "Tunç Kanunu"na inanması gerekecektir! Bu kanunun tüm yıkıma uğramaması için, "ücretlerin tunç kanunuyla *birlikte* ücretli sistemin ortadan kaldırılması"ndan sözetme deliliği edilmektedir (burada ücret sistemi denmeliydi). Eğer ben ücret sistemini ortadan kaldırıyorsam, pek tabiî ki aynı zamanda onun kanunlarını da ortadan kaldırıyorum demektir, bu kanunlar ister "tunçtan" olsun, ister süngerden. Ama Lassalle'ın ücret sistemine karşı mücadelesi, hemen hemen özellikle bu sözde kanun çevresinde döner dolaşır. Onun için Lassalle mezhebinin bu işten muzaffer çıktığını iyice göstermek için, "ücretli sistemin", "ücretlerin tunç kanunu ile birlikte" ortadan kaldırılması, ve onsuz kaldırılmaması gerekmektedir.

Bilindiği gibi "ücretlerin tunç kanunu"nda Goethe'nin "ebedî kanunlar, büyük tunç kanunları"ndan aktarılmış "tunç" kelimesi dışında hiç bir şey Lassalle'a ait de-

---

17 Norddeutsche Allgemeine Zeitung ("Kuzey Almanya Genel Gazetesi"), Bismarck'çı politikanın başlıca organlarından biri, 1861'de kurulmuştur.

ğildir. *Tunç* kelimesi ortadoks müminlerin birbirini tanımalarına yarayan işarettir. Ama eğer ben, bu kanunu, Lassalle'ın damgası ile kabul ediyorsam ve bunun sonucu olarak da bu kanuna onun atfettiği anlamı veriyorsam, bunun kökenini de kabullenmemem gerekir. Hem ne kökendir bu; Lassalle'ın ölümünden az sonra Lange'nin işaret ettiği gibi, bu (Lange'nin kendisinin de savunduğu) Malthus'un nüfus teorisinden başka bir şey değildir.[18] Ama bu teori eğer doğruysa, ücret sistemini yüz defa ortadan kaldırsam da kanunu ortadan *kaldıramam*, çünkü kanun sadece ücret sistemine hükmetmez, *bütün* sosyal sisteme hükmeder. Burjuva ekonomistleri işte buna dayanarak, 50 yıldan hatta daha uzun bir süreden beri, sosyalizmin eşyanın tabiatında temelini bulan yoksulluğu ortadan kaldıramayacağını, ancak yoksulluğu genelleştirebileceğini, toplumun bütün yüzeyine yayabileceğini ispat etmeye kalkışmışlardır!

Ama işin esası bu değil. Lassalle'ın sunduğu bu kanunun *yanlış* varyantını hesaba katmasak bile, gerçekten isyan ettirici gerileme şudur:

Lassalle'ın ölümünden beri partimiz, emeğin ücretinin *göründüğü* gibi, *emeğin değeri (ya da fiyatı)* değil de, sadece *işgücünün değerinin (ya da fiyatının)* kıyafet değiştirmiş bir şekli olduğu yolundaki bilimsel görüşe açılmış, gittikçe benimsemiştir. Böylece eski burjuva ücret kavramı ya aynı zamanda şimdiye kadar ona karşı

---

18 İşçi ücreti üzerine notlarında (1847) Marx, Malthus'çu teoriyi en sert biçimde eleştirmektedir (bkz: Ücret, Fiyat ve Kâr, s. 87). Kapital'in III. cildinde de (III. cilt, s. 58, Editions Sociales) Marx, Malthus'un Essay on Population'u (1798) ("Nüfus Üzerine Deneme") hakkında şunu yazıyor:

"... Malthus'un bu kitabı De Foe, Franklin, Wallace, Sir James Steuart, Townsend ve böylelerinden alınma metinlerin ezberlenip sesli okunmasından başka bir şey değildir. Burada, yazarın ne bir incelemesi, ne kendine özgü bir fikri var." Ve 80 sayfada da şöyle diyor: "Ücretlerin genel rayicindeki dalgalanmalar nüfusun mutlak sayısına tekabül etmez; işçi sınıfının bölündüğü faal orduyla yedek ordusu arasındaki farklı oranlar işte bu dalgalanmaları belirleyen tek şey."

yöneltilmiş olan bütün eleştiriler itilmiş oluyordu, ve ücretli işçinin kendi geçimini sağlamasına, başka bir deyişle var olmasına, ancak kapitalistler için (ve onlarla birlikte artı-değerle yaşayan başkaları için) belli bir süre bedava çalıştığı ölçüde izin verildiği; bütün kapitalist üretim sisteminin işgününün uzatılmasıyla ya da verimliliğin geliştirilmesiyle, yani işgücünün daha büyük bir gerilimi ile vb. bu bedava çalışma süresini uzatmayı hedef tuttuğu; bunun sonucu olarak da ücretli emek sisteminin bir kölelik sistemi olduğu ve, işçinin aldığı ücret az veya çok ne olursa olsun, toplumsal üretici işgücü geliştiğinden daha da ağır bir kölelik sistemi olduğu açıkça tespit edilmişti. Ve şimdi bu doğru görüşün partimizce her geçen gün daha geniş ölçüde benimsendiği bir sırada, Lassalle'ın ücret konusunda tam *cahil* olduğunun ve tıpkı burjuva iktisatçıları gibi görünüşü özle karıştırdığının bilinmesi gerekirken onun dogmalarına dönülmektedir.

Bu sanki, köleliğin sırrına nihayet nüfuz etmiş olan bir köleler isyanından, eskimiş kavramlardan bir türlü ayrılamayan bir kölenin isyan programına, "kölelik ortadan kaldırılmalıdır, çünkü kölelik sisteminde köle bakımı pek yüksek olmayan belli bir azamiyi aşamaz!" diye yazması gibi bir şey.

Partimiz temsilcilerinin, partinin kitlesi saflarında yayılmış olan kavrama karşı böyle korkunç bir suikaste girişebilmiş olmaları olgusu, tek başına, bu temsilcilerin uzlaşma programının kaleme alınmasında nasıl bir canice hafiflikle ve kötü niyetle çalıştıklarını gösterir!

Paragrafı sona erdiren o tantanalı ama muğlâk formül yerine: "her türlü sosyal ve siyasî eşitsizliğe son verilmesi" yerine, şöyle denmeliydi: sınıf farklarının ortadan kaldırılmasıyla, bu farklardan doğan her türlü sosyal ve siyasî eşitsizlik kendiliğinden ortadan kalkar.

III

Sosyal meselelerin çözüme bağlanması yollarının hazırlanması bâbında, Alman İşçi Partisi *Devletin yardımı ile, emekçi halkın demokratik denetimi altında* üretim şirketlerinin kurulmasını talep eder. Üretim şirketleri sanayide ve tarımda öyle geniş ölçüde kurulmalıdır ki, *bütün çalışmanın sosyalist örgütlenmesi bundan doğabilsin.*

Lassalle'ın "ücretlerin tunç kanunundan" sonra, peygamberin bu her derde devasından sonra, buna lâyık tarzda "yolların hazırlanmasına" girişiliyor. Mevcut sınıf mücadelesinin yerine, kof bir gazeteci formülü olan "sosyal mesele" konuyor ve bunun "çözüme bağlanması" için "yollar hazırlanıyor". Toplumun devrim yoluyla şekil değiştirmesi sürecinden hareket edileceğine, "tüm çalışmanın sosyalist örgütlenmesi", "devlet yardımına" bağlanıyor, o yardım ki devlet tarafından (emekçilerin değil) kendisinin "kurduğu" üretim kooperatiflerine verilecektir. Yeni bir toplumun, devletin malî desteğiyle, bir demiryolunun yapılması kadar kolaylıkla kurulabileceğini sanmak, işte Lassalle'a lâyık bir kuruntu!

Biraz olsun utanıldığı için, "devlet yardımı" ... "emekçi halkın" demokratik denetimi altına konmaktadır.

Her şeyden önce, Almanya'da "emekçi halk", çoğunlukla proleterlerden değil, köylülerden teşekkül eder.

Üstelik, *demokratisch*, Almanca *volksherrschaftlich*'in yerini tutmaktadır. O halde "emekçi halkın halkçı ve egemen denetimi *(volksherrschaftliche Kontrolle)*" ne demektir? Ve hele bu, bu şekilde devlet yardımı isteğinde bulunarak, iktidarda olmadığının, hatta iktidarı alacak olgunluğa gelmediğinin tam bilincinde bulunduğunu

açığa vuran bir emekçi halk adına söyleniyorsa! Buchez'nin Louis-Philippe zamanında, Fransız sosyalistlerine *karşı* öğütlediği ve sonradan *Atelier*'nin[19] gerici işçilerinin benimsedikleri bu reçetenin eleştirisine girişmeyi gereksiz sayıyorum. Ama genc de asıl skandal bu harika denecek ölçüde özgül devanın programda yer alışı değildir. Asıl skandal, sonuçta, sınıf hareketi görüşünün terkedilerek mezhep hareketi görüşüne dönülmüş olmasıdır.

Emekçilerin kollektif üretim şartlarını toplum ölçüsünde kurmak istediklerini, ve bu yolda başlangıç olarak bunu ulusal ölçüde yapmak istediklerini söylemek, ancak bu emekçilerin bugünkü üretim şartlarını devirmek istedikleri anlamına gelebilir; ve bunun devlet tarafından paraca desteklenen kooperatif şirketlerin meydana getirilmesiyle hiç bir ilişiği yoktur. Ve bugünkü kooperatif şirketler de[20] ancak emekçilerin elinde bağımsız kuruluşlar oldukları ve ne hükümetler, ne de burjuvalar tarafından korunmadıkları ölçüde bir değer taşırlar.

IV

Şimdi demokratik bölüme geliyorum.

A.— "*Devletin özgür kuruluşu*"

İlkönce, II. Bölümde görüldüğü gibi, Alman İşçi Partisi "özgür devleti" gerçekleştirmeyi amaç edinmiştir.

Özgür devlet ne olabilir? Özgür devleti kurmak, hiç de boynu eğik tâbilerin dar görüşlü zihniyetinden kendi-

---

19 Devlet yardımıyla kurulan üretim kooperatif şirketlerinin varidatı.

20 Bkz: **Adresse Inaugurale de l'A.I.T.** ("I. Enternasyonalin Açılış Bildirisi"), s. 16, Bureau d'editions.

lerini kurtarmış olan emekçilerin amacı değildir. Alman İmparatorluğunda "devlet", hemen hemen Rusya'daki kadar "özgür"dür. Özgürlük, toplumun üstüne yerleştirilmiş bir organizma olan devleti, topluma tamamen tâbi bir organizma şekline sokabilmektir, ve bugün bile devlet şekilleri "devletin özgürlüğü"nün sınırlandırılması ölçüsünde az veya çok özgürdür ya da değildir.

Alman İşçi Partisi —hiç değilse bu programı kabul ederse— sosyalist fikirleri pek yüzeyde benimsemiş olduğunu gösterir; bugünkü toplumu (ve gelecekteki herhangi bir toplum için de aynı şey doğrudur) bugünkü devletin *temeli* olarak kabul edeceğine (gelecekteki devletin temeli, geleceğin toplumu olacaktır), tam tersine devlet, kendi *entelektüel, manevî ve özgür temellerine* sahip bağımsız bir gerçek olarak ele alınmaktadır.

Ve bu yetmiyormuş gibi, program, "*bugünkü devlet*", "*bugünkü toplum*" gibi deyimleri nasıl korkunç şekilde kötüye kullanıyor, taleplerin yöneltildiği devlet konusunda ne korkunç anlaşmazlıklara yol açıyor!

"Bugünkü toplum", ortaçağ unsurlarından azçok arınmış, her memlekete özgü tarihî evrim tarafından azçok değişikliğe uğratılmış, azçok gelişmiş bütün uygar ülkelerde mevcut olan kapitalist toplumdur. "Bugünkü devlet" ise, tersine, sınırlar aşıldıkça değişir. Devlet Prusya-Almanya İmparatorluğunda başka türlüdür, İsviçre'de başka; İngiltere'de başka türlüdür, Amerika Birleşik Devletleri'nde başka. Demek ki, "bugünkü devlet", bir hayalden başka bir şey değildir.

Bununla birlikte ayrı ayrı uygar ülkelerin ayrı ayrı devletlerinin, hepsinin, şekillerinin çeşitliliğine rağmen, şu ortak yanları vardır: ki bu da, kapitalist anlamda azçok gelişmiş çağdaş burjuva toplumunun alanı üzerinde kurulu olmalıdır. Bu yüzden bunların bazı ortak temel nitelikleri vardır. Bu anlamda, devlete şu anda kö-

ken teşkil eden burjuva toplumunun artık mevcut olmayacağı gelecekle tezadı belirtmek için bir tür ifadesi olarak "bugünkü devlet"den söz edilebilir.

Bu durumda şu soruyla karşı karşıya geliyoruz: komünist bir toplumda devlet hangi şekli alacaktır? Başka bir deyişle: böyle bir toplumda devletin bugünkü fonksiyonlarına benzer hangi sosyal fonksiyonlar bulunacaktır? Bu soruya ancak bilim cevap verebilir; ve Halk kelimesini Devlet kelimesiyle binbir şekilde çiftleştirerek bu mesele bir arpa boyu ilerletilmiş olmaz.

Kapitalist toplumla komünist toplum arasında, birinden ötekine devrim yoluyla geçiş dönemi girer. Buna bir siyasî geçiş dönemi tekabül eder ki, burada devlet *proletaryanın devrimci iktidarından* başka bir şey olamaz.[21]

Programın, şimdilik, ne bu iktidarla, ne de komünist toplumdaki geleceğin devletiyle ilgilenmesinin gereği yoktur.

Programın siyasî taleplerinde herkesin bildiği eski demokratik nakarattan fazla bir şey yok: evrensel oy hakkı, doğrudan doğruya yasama halk hukuku, halk milisi vb.. Bunlar sadece burjuva Halkçı Partinin,[22] Barış

---

21 Karl Kautsky, marksizme ihanet ettikten sonra, Marx'ın bu cümlesini şu şekilde "düzeltiyor": "Salt burjuva hükümetli demokratik devlet dönemiyle salt proleter hükümetli demokratik devlet dönemi arasında, birinden ötekine geçiş dönemi bulunmaktadır. Buna, hükümetin genel kural olarak, bir koalisyon hükümeti şeklinde olacağı bir siyasi geçiş dönemi tekabül eder." Kautsky, **Die proletarische Revolution und ihr Programm**, 1922, s. 106.

Tarihin Materyalist Anlayışı adlı kitabında ise, Kautsky, demokrasiye karşı çıkan sosyalistleri suçlamaktadır: "Bu sosyalistler, genel olarak, iktisadî bakımdan geri kalmış ülkelerden, proletaryası geri olan ülkelerden çıkmaktadırlar .. Onlar, Marx tarafından bir defa ve o da geçerken, rastlantı olarak (gelegentlich) zikredilmiş proletarya diktatörlüğü deyimine atıfta bulunmaktadırlar." (K. Kautsky, **Marterialistische Geschichtsauffassung**, 1927, cilt II, s. 469.)

Bu satırları yazarken, Kautsky, Marx'ın proletarya diktatörlüğünden "rastlantı olarak" sözetmediğini pek iyi biliyordu. Daha 1852'de Marx, Weydemeyer'e yazdığı bir mektupta, bu hususu açıkça yazıyordu. Lenin'in, bu mektup hakkında **Devlet ve İhtilâl**'de önemli yorumu vardır

ve Özgürlük Ligasının yankılarıdırlar. Hayali zorlayan abartmalarla şişirilmiş kavramlar olarak sunulmadıkları ölçüde bunlar, şimdiden *gerçekleşmiş* taleplerden başka bir şey değildir. Ancak bunu gerçekleştirmiş olan devlet, Alman İmparatorluğu sınırları içindeki devlet değildir, İsviçre'deki, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki vb. devlettir. Bu cins "geleceğin devleti", Alman İmparatorluğunun "çerçevesi" dışında olsa bile bugün var olan bir devlettir.

Ama bir şey unutulmuştur. Alman İşçi Partisi, "bugünkü ulusal devlet" için de yani *kendi devleti,* Prusya-Almanya İmparatorluğu için de hareket ettiğini açıkça beyan ettiğine göre, —yoksa bu partinin taleplerinin büyük bir kısmı saçma olurdu, çünkü elde edilmesi mümkün olmayan bir şey talep edilmez—, partinin şu en önemli noktayı unutmaması gerekirdi: bütün bu güzel küçük şeyler, halk egemenliği denen şeyin tanınmasının kapsamına girer, ve bu bakımdan ancak *demokratik bir cumhuriyette* bunlar yerinde sayılabilir.

Fransız işçileri Louis-Philippe ve Louis-Napoléon zamanında programlarına yazdıkları demokratik cumhuriyet talebinin ileri sürülmesine cesaret edilemiyorsa —ve böyle davranılmakla doğru hareket edilmektedir, çünkü durum ihtiyatı gerektirmektedir—, ancak demokratik bir cumhuriyette bir anlam taşıyan şeyleri parlamenter biçimler şeklindeki süsler taşıyan feodal unsurlarla burjuva etkiler karışımlı bürokratik yapısı polis zırhı ile takviye edilmiş bir askeri despot yönetimden başka bir şey olmayan bir devletten, ancak demokratik cumhuriyet şartlarında anlam taşıyabilecek şeyler talep

22 1865'te kurulan Alman Halkçı Partisi ya da Demokrat Parti, küçük ve orta büyüklükteki Almanya Federatif Devletlerinin küçük-burjuvalarını saflarında toplamıştı. Bu parti, demokratik bir cumhuriyetin kurulmasını talep ederek Bismarck'çı politikaya karşı çıkıyordu.

etmek gibi "dürüst" olmadığı kadar saygıdeğer de olmayan hilelere de başvurulmamalıydı ve bu devlete, bu gibi taleplerin "kanunî yoldan" kabul ettirilebileceği yüksek sesle ilân edilmemeliydi.

Demokratik Cumhuriyette bin yıllık bir çağın gelişini gören ve burjuva toplumunun bu sonuncu devlet şekli altında sınıflar arası büyük savaşın verileceğinden şüphe etmeyen kaba demokrasinin kendisi de, polisin izin verdiğiyle mantığın yasakladığı sınırlar içine hapsedilmiş bu cinsten demokrasicilikten yüz arşın daha yüksektir.

"Devlet" sözünden, gerçekte, hükümet mekanizması, ya da işbölümü sonucu toplumdan ayrı özel bir organizma olarak anlaşıldığı şu kelimelerden bellidir: "Alman İşçi Partisi *devletin iktisadî temeli* olarak tek bir müterakki gelir vergisinin kabul edilmesini talep eder, vb.". Vergiler, hükümet mekanizmasının iktisadî temelidir, başka bir şey değil. Geleceğin devletinde, İsviçre'de olduğu gibi, bu talep azçok karşılanmıştır. Gelir vergisi ayrı ayrı sosyal sınıfların değişik gelir kaynaklarını, dolayısıyla kapitalist toplumu varsayar. Onun için, başlarında Gladstone'nin kardeşinin bulunduğu burjuvalar olan Liverpool'lu *financial reformers* (malî ıslahatçılar) programdaki talebin aynını formüle etmiyorlarsa, buna şaşmamak gerekir.

B.— Alman İşçi Partisi, devletin entelektüel ve manevî temeli olarak şu taleplerde bulunur:

1.— Devlet tarafından sağlanan *herkes için aynı olan genel halk eğitimi*. Herkes için okula gitme mecburiyeti, parasız eğitim.

Herkes için aynı olan halk eğitimi? Bu kelimeler ne anlama gelir? Bugünkü toplumda (ve bizim meselemiz bugünün toplumudur) eğitimin bütün sınıflar için *aynı*

olabileceğine mi inanılıyor? Yoksa; sadece ücretli işçilerin değil köylülerin de iktisadî durumlarıyla bağdaşabilen o biricik eğitimden, ilkokul eğitiminden ötesi yukarı sınıflara zorla yasak mı edilecek?

"Herkes için okula gitme mecburiyeti. Parasız eğitim." Birincisi Almanya'da bile şimdiden var, ikincisi İsviçre'de ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ilkokullar için uygulanmaktadır. Eğer ABD'nin bazı eyaletlerinde yüksek öğrenim müesseseleri de "parasız" ise, bu, sadece bu eyaletlerin genel bütçelerine yukarı sınıfların okul masraflarını da kattıklarını gösterir. Sırası gelmişken belirtelim ki, 5. maddede talep edilen "adaletin parasız tevzii' için de bu böyledir. Hemen her yerde ceza adaleti parasız tevzi edilir, medenî kanun ise hemen hemen tamamen mülkiyet üzerinde çıkan çatışmalarla ilgilenir, bu bakımdan hemen hemen her yerde mülk sahibi sınıfları ilgilendirir. Bunlar, açtıkları dava masraflarını hazineye mi gördüreceklerdir?

Okullarla ilgili paragrafta, hiç değilse, ilkokullara teknik okulların (teorik ve pratik) eklenmesi talebi konmalıydı.

"Halkın devlet tarafından eğitimi", kesin olarak karşı durulması gereken bir şeydir. Genel bir kanunla ilkokulların gelir kaynaklarının, öğretim personelinden istenen yeteneklerin, okutulan derslerin vb. tespiti, ve Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi, devlet müfettişlerinin yardımıyla bu kanunun uygulanmasının denetimi, devleti halkın eğiticisi yapmaktan bambaşka bir şeydir! Üstelik, burada yapılacak şey, okuldan hükümetin ve kilisenin her türlü etkisini uzak tutmaktır. Hem Prusya-Almanya İmparatorluğunda asıl halk tarafından sert bir eğitime tâbi tutulması gereken devlettir (ve burada "geleceğin devleti" gibi bir aldatıcı kaçamağa başvurulmasın: bunun ne olduğunu gördük).

Zaten bütün program, bütün demokratik lafazanlığına rağmen, bir uçtan bir uca Lassalle'cılar mezhebinin devlete kölece inanma mikrobuna bulaşmıştır, ya da, bundan daha iyi bir şey olmayan, demokrasi mucizesine inançla doludur; daha doğrusu, program, ikisi de eşit olarak sosyalizmden uzak olan bu iki cins mucizeye inanma arasında bir uzlaşma teşkil etmektedir.

"*Bilim özgürlüğü*" diye yazıyor Prusya Anayasasının bir paragrafı. O halde bunun burada yeri ne?

"*Vicdan özgürlüğü!*" eğer bu *Kulturkampf*[23] zamanlarında liberalizme kendi eski sloganları hatırlatılmak isteniyorsa, şu şekilde yapılabilirdi: "herkes, polis burnunu sokmadan, dinî ve bedenî ihtiyaçlarını yerine getirebilmelidir". Ama İşçi Partisi, burada, burjuva "vicdan özgürlüğü"nün akla gelebilen bütün *dinî inançlar için özgürlüğü* hoşgörüyle karşılamaktan öte bir şey olmadığı halde, bizzat parti, vicdanları dinî göz-bağcılıktan kurtarma çabasında olduğunu ifade edebilirdi. Ama ne çare ki, "burjuva" seviyesi bu konuda da aşılmamaktadır.

Böylece sona varmış bulunuyorum, çünkü programın eki onun karakteristik bir bölümünü teşkil etmemektedir. Onun için üzerinde çok kısa duracağım.

2.— Normal işgünü

Hiç bir başka ülkede işçi partisi bu kadar muğlâk

---

23 (Ünlü "kültür uğruna savaş". **Kulturkampf**, yani Bismarck'ın 1870'den sonra "merkez" partisi olan Alman Katolik Partisine karşı katolikliğe yöneltilen polis terörüne başvurarak giriştiği savaş.) "Bu savaşıyla Bismarck, sadece, katoliklerin mücadeleci papazlar zümresini güçlendirmiştir; siyasî bölünmeler yerine dinî bölünmeleri ön plana koyarak gerçek kültür davasına ancak kötülük etmiştir; o, işçi sınıfının ve burjuva demokrasisinin bazı tabakalarının dikkatini devrimci sınıf mücadelesinin gerektirdiği temel görevlerden, en yüzeysel ve en burjuvaca yalancı papaz düşmanlığına kaydırmıştır." (Lenin, "De l'attitude du Parti ouvrier à l'egard de la religion" ('İşçi Partisinin din karşısındaki tutumu'), 1909; Bkz: **Lénine et la religion**, ("Lenin ve Din"), s. 14, Editions Sociales, 1949)

bir talep ileri sürmemiş ve her zaman şartları gözönünde tutarak normal saydığı işgününün süresini tespit etmiştir.

3.— Kadınların çalışmasının sınırlanması ve çocukların çalışmasının yasaklanması.

İşgününün bir düzene bağlanması kadın emeğinin işgünü süreleri, dinlenme süreleri vb. bakımından sınırlanmasını kapsar; yoksa bu, özellikle kadınların sağlığına zararlı olan ya da cinsiyet bakımından ahlâka aykırı olan sanayi kollarından kadınların uzak tutulmasından başka bir anlama gelemez. Eğer bu kastediliyorsa, söylenmeliydi.

"Çocuk emeğinin yasaklanması!": burada, yaş haddi, mutlaka belirtilmelidir.

Çocuk emeğinin *genel yasaklanması*, büyük sanayinin varlığıyla bağdaşmayan bir şeydir; böyle bir talep, uygulanması sözkonusu olmayan safdilce bir özlemi ifade eder. Eğer mümkün olsaydı, bunun gerçekleşmesi gerici sonuçlar verirdi, çünkü başka çocukları koruma tedbirleriyle birlikte, iş zamanının yaşlara göre sıkı bir şekilde düzenlenmesi, ve daha genç yaşta üretici çalışmanın eğitimle birleştirilmesi, bugünkü toplumun değişmesini sağlayacak olan güçlü bir araçtır.

4.— Fabrikaların, atelyelerin ve ev sanayiinin devlet gözetimi altında tutulması.

Prusya-Almanya devleti sözkonusu olduğuna göre, müfettişlerin ancak mahkeme kararıyla görevlerinden alınabilmeleri, herhangi bir işçinin görevlerini ihmalden ötürü bunlar hakkında dava açabilmeleri ve bunların yargıç mesleğinden kimseler arasından seçilmeleri de mutlaka talep edilmeliydi.

5.— Hapishanelerdeki çalışmanın düzenlenmesi.

Genel bir işçi programında küçültücü bir talep. Her neyse, rekabet korkusuyla alelade mahkûmların hayvan muamelesi görmelerine izin verilmeyeceği, ve hele onların ıslah olmalarının biricik aracı olan üretici çalışmadan kendilerinin yoksun edilmesinin sözkonusu olmadığı açıkça belirtilmeliydi. Sosyalistlerden beklenen en azından budur.

6.— Etkili bir sorumluluk kanunu.[24]

"Etkili" bir sorumluluk kanunuyla ne kastedildiği söylenmeliydi.

Gerçekten belirtelim ki, normal işgünü ile ilgili olarak, sağlık yönetmeliklerini ve rizikolara karşı alınacak tedbirleri vb. kapsayan fabrika kanunları kısmı unutulmuştur. Sorumluluk kanunu bu gibi hükümler ihlâl edildikten sonra uygulanabilir.

Kısaca, bu ek'in de kaleme alınışı ahmakçadır.

Dixi et salvavi animam meam.[25]

Marx tarafından [1875 Mayısı başında] yazılmıştır.

---

24 Kazalarla ilgili.

25 Söyledim ve ruhumu kurtardım.

İKİNCİ BÖLÜM

GOTHA PROGRAMI ÜZERİNE

FRIEDRICH ENGELS

I.— AUGUST BEBEL'E MEKTUP

Londra, 18-28 Mart 1875

Azizim Bebel,

23 Şubat tarihli mektubunuzu aldım, sağlığınızın yerinde olmasına sevindim.

Bu tek bir örgüt içinde kaynaşma hikâyesi hakkında ne düşündüğümüzü bana soruyorsunuz. Ne yazık ki, bizim düşüncemiz de sizinkinden hiç farklı değil. Ne Liebknecht, ne de herhangi bir kimse bize bu konuda en ufak bir bilgi iletmedi, onun için biz de gazetelerde okuduklarımızdan öte bir şey bilmemekteyiz. Bu gazeteler ise, geçen hafta program tasarısını yayınlamalarına kadar bu konuya dair hiç bir şey yazmadılar. Tasarıyı okuyunca şaştığımızı tahmin edebilirsin.

Partimiz, Lassalle'cılara, barışmak ya da hiç değilse bir kartel kurmak amacıyla o kadar çok el uzatmıştır ki, Hassenclever'ler, Hasselmann ve Tölcke'ler tarafından o kadar çok hem de en kırıcı biçimde yüzgeri çevrilmiştir ki, bu bayların bugün kendilerinin gelerek bize uzlaşma teklif etmelerinin içinden çıkılmaz bir çıkmazda olduklarından ileri geldiğini bir çocuk bile anlayabilir. Bu adamların pek iyi bilinen tiynetlerini gözönünde tutarak, içinde bulundukları çıkmazdan yararlanıp mümkün olan bütün garantileri istemek görevimizdir, öyle ki bunlar işçi yığınları arasında sarsılmış olan durumlarını partimiz hesabına güçlendiremesinler. Bunları en soğuk bir biçimde karşılamak, kendilerine güvenmemek ve tek örgüt içinde kaynaşmayı, sekter sloganlarını terketme niyetlerine ve devletten istemiş oldukları yardımdan vazgeçmelerine ve bellibaşlı 1869 Eisenach Programını ya da bu programın ıslah edilmiş ve bugünkü şartlara daha uygun şeklini kabul etmeleri şartına bağlamak gerekir. Teorik bakımdan, yani program için en önemli unsur bakımından, partimizin Lassalle'cılardan *öğreneceği hiç bir şey yoktur*, oysa bu bakımdan durum Lassalle'cılar için tam tersinedir. Kaynaşma için birinci şart sekterlikten, yani Lassalle'cılıktan vazgeçmelerini; başka bir deyişle her derde deva saydıkları devlet yardımı, eğer onlar tarafından tamamen terk edilmeyecekse, hiç değilse geçici ve ikinci bir tedbir, birçok şey arasında bir imkân sayılmalıdır. Program tasarısı gösteriyor ki, bizim adamlarımız, Lassalle'cı liderlere teorik bakımdan çok üstün oldukları halde, politikacı kurnazlığında onlardan çok daha gerilerdedirler. "Namuslular" *(Ehrlichen)*[1] bir kere daha "namussuzlar"[2] tarafından feci şekilde oyuna getirilmişlerdir.

---

1 Lassalle'cılar Liebknecht ve Bebel tarafından yayınlanan bir manifestoya atıfla (23 Haziran 1869), Sosyal-Demokrat İşçi Partisi üyelerine bu lakabı tak

Bu programda görkemli olmakla birlikte tarihî bakımdan yanlış olan Lassalle'ın şu cümlesinin kabul edilmesiyle işe başlanmaktadır: "İşçi sınıfının karşısında, bütün öteki sınıflar tek bir gerici kitle teşkil ederler." Bu cümle ancak bazı istisnai hallerde doğru sayılabilir, örneğin proletaryanın Paris Komünü'ndeki gibi bir ihtilâlinde, ya da devleti ve toplumu kendi çıkarına uygun biçimde şekillendiren sınıfın tek başına burjuvazi olmadığı, ve demokratik küçük-burjuvazinin bu şekil değiştirmeyi en sonuncu sonuçlarına kadar gerçekleştirdiği bir ülkede.[3] Eğer örneğin Almanya'da demokratik küçükburjuvazi bu gerici yığının bir parçası olsaydı, nasıl olurdu da Sosyal-Demokrat İşçi Partisi yıllar boyu bu sınıfla, Halkçı Parti ile *(Volkspartei)* el ele yürüyebilirdi? Nasıl olurdu da *Volksstaat* siyasî programının bütün malzemesini demokratik küçük-burjuvazinin organından *Frankfurter Zeitung*'dan[4] sağlayabilirdi? Ve nasıl oluyor da bu programın ihtiva ettiği taleplerden en azından yedisi kelime ve kelime küçük-burjuva demokra-

---

mışlardı. Manifestoda şöyle deniyordu: "Namuslular ile namussuzlar arasındaki savaşta kimin yeneceğini göreceğiz".

2 1875 nisanında Bracke, Sorge'ye yazdığı bir mektupta, Alman Partisinin durumunu şöyle anlatıyordu: "Burada, bizde, birlik var, ama şeytan alsın götürsün böylesini! Lassalle'cılar, bizimkileri iyice oyuna getirdiler, ve Enternasyonalin tutumuna katılmak zor olacak Liebknecht'in Geip. Motteler ve ötekilerin böyle saçmasapan bir programı (Wischi-Waschi-Programm) kabul etmelerine, Londra'dakiler de [yani Marx ve Engels] aynı şekilde üzülmüşlerdir." (Sorge-Briefwechsel'den alınmıştır, s. 143.)

3 Engels'in bu eleştirisine 28 Ekim 1882 tarihli bir mektubunda da rastlanmaktadır. "Tek bir gerici kitle" ibaresinin gerçekleşeceği hayali terkedilmemektedir: bütün resmî partiler, bir blok halinde burada toplanacaklar; öte yandan sosyalistler orada sıralanacaklar. Kesin bir savaş olacak ve bir hamlede bütün cephede zafere ulaşılacak. Gerçekte, işler o kadar basit değildir. Gerçekte, tam tersine, devrim o şekilde başlar ki, ulusun büyük çoğunluğu resmî partiler dahil, tecrit edilmiş durumda kalan hükümete karşı birleşir ve onu devirir, ve işte ancak o zamandır ki, bizim kendi iktidarımızı sağlamamız mümkün olur. Eğer biz devrime sondan başlamaya kalkarsak, bu davranışımızın hayrını görmeyeceğiz." (Bebel'e ve Liebknecht'e Mektuplar, Moskova, 1934, s. 275-6.)

4 1875'e doğru yayına başlayan, işçi meselesinde reformist bir tutum benimseyen Güney Almanya küçük-burjuva demokrasisinin organı

sisinin ve Halkçı Parti'nin programlarında bulunmaktadır? Sözünü ettiğim yedi siyasî talep bir ilâ beş ve bir ilâ iki sayılı olanlarıdır, ki bunların içinde burjuva demokratik olmayan tek bir talep yoktur.

İkincisi, işçi hareketinin enternasyonalizm ilkesi bugün için pratikte tamamen terk edilmiştir, ve bunu yapan kimseler beş yıl boyunca ve en çetin şartlarda en takdire değer tarzda bu ilkeyi savunmuş olanlardır. Alman işçilerinin bugün Avrupa işçi hareketinin başında oluşları, *her şeyden önce* savaş esnasında[5] benimsemiş oldukları gerçekten enternasyonalist tutumdan ötürüdür; bu bakımdan Alman proletaryası kadar iyi davranmış olan başka bir proletarya yoktur. Yurt dışında her yerde işçilerin aynı gayretle bu ilkeyi savundukları ve hükümetlerin bu ilkenin bir örgüt içinde ifadesini bulmasını önlemek için ellerinden geleni yaptıkları bugün mü, bu ilke terk edilecektir? İşçi hareketinin enternasyonalizminden tasarıda kala kala ne kalmıştır? Avrupa işçilerinin kurtuluşlarını sağlamak için gelecekteki işbirliği değil, ama "halkların uluslararası kardeşleşmesi", Barış Ligasının burjuvalarının "Avrupa Birleşik Devletleri" gibi ürkek temenniler!

Besbelli ki, Enternasyonalden doğrudan doğruya söz edilmesi gereksiz olabilir. Ama, hiç değilse, 1869 programından daha gerilere düşmemek gerekirdi, örneğin şöyle denebilirdi: *her ne kadar* Alman İşçi Partisi *şimdilik* devletin mevcut sınırları içinde eylemde bulunmak zorunluluğundaysa da (Alman İşçi Partisi'nin Avrupa proletaryası adına konuşmaya, ya da doğru olmayan şeyleri ileri sürmeye hakkı yoktur elbet), bu parti kendisini bütün ülkelerin işçilerine bağlayan dayanışmanın bilincini muhafaza etmektedir, ve geçmişte olduğu gibi bu daya-

---

5 1870-1871 Fransız-Alman Savaşı.

nışmanın kendisine yüklediği görevleri yerine getirmeye her zaman hazırdır. Bu gibi görevler, parti kendisini Enternasyonalin bir parçası saymasa da ve bunu ilân etmese de mevcuttur: örneğin gerektiğinde yardımlaşma gibi, grev durumlarında yabancı işgücünün gönderilmesine muhalefet gibi, parti organlarının aldıkları tedbirlerle Alman işçilerini yurt dışındaki işçi hareketinden haberdar etmeleri gibi, hükümetlerin tahrik ettikleri savaşlara ya da savaş tehlikelerine karşı propaganda, bu savaşlar patlak verdiği takdirde Alman işçilerinin 1870-71'de örnek davranışlarına uygun biçimde benimsenecek tutum gibi vb..

Üçüncüsü, bizim adamlarımız, Lassalle'ın ekonomi politiğin tamamen yanlış bir anlayışına dayanan "ücretlerin tunç kanunu"nu, yani ortalama olarak işçinin ancak bir *asgarî ücret* aldığı ve bunun da Malthus'un nüfus teorisine göre her zaman gerektiğinden çok işçi bulunduğu için olduğu görüşünü (Lassalle'ın ileri sürdüğü iddialar bundan başka bir şey değildir) olduğu gibi kabul etmek gafletini göstermişlerdir. Oysa Marx, *Kapital*'de, ücretlere hükmeden kanunların çok çapraşık olduklarını ve, şartlara göre, bazan bir etkenin bazan da bir başkasının egemen duruma geldiğini, bu bakımdan bir tunç kanunundan söz edilemeyeceğini, tersine son derece esnek bir kanunun sözkonusu olduğunu ve bu yüzden Lassalle'ın sandığı gibi meseleyi birkaç kelimeyle çözüme bağlamanın imkânsız olduğunu ayrıntılı olarak ve gerektiği gibi kanıtlamıştır. Lassalle'ın Malthus'tan ve (tahrif ederek) Ricardo'dan kopye etmiş olduğu kanunun Malthus'çu temeli (ki Lassalle *Emekçinin El Kitabı* adlı broşürünün 5. sayfasında da aynı görüşü bir kere daha savunmaktadır), Marx tarafından "Sermaye Birikimi" başlıklı bölümünde[6] yeter açıklıkla çürütülmüştür. Bu bakımdan Lassalle'ın "tunç kanunu"nu ka-

bul etmekle yanlış bir görüş ve kusurlu bir muhakeme benimsenmiş olmaktadır.

Dördüncüsü, programda yer alan *biricik sosyal talep*, Lassalle'in Buchez'den çaldığı biçimde bütün çıplaklığıyla sunulan Lassalle'cı devlet yardımıdır. Ve bu böyle bir talebin ne kadar boş olduğu Bracke tarafından ispat edilmesinden[7] sonra, ve partimizin, bütün değilse bile hemen hemen bütün sözcülerinin Lassalle'cılara karşı mücadelelerinde devlet yardımı talebini çürütmelerinden sonra yapılmaktadır! Partimiz bundan daha utanç verici bir duruma düşemezdi. Enternasyonalizmin Armand Govegg'in seviyesine düşürülmesi, ve sosyalizmin de, devlet yardımı talebini *sosyalistleri* mat etmek için *onlara karşı* ileri süren burjuva cumhuriyetçisi Buchez'in seviyesine düşürülmesi!

Hiç değilse, Lassalle'ın anladığı anlamda "devlet yardımı", şu topal sözlerle ifade edilen: "sosyal meselenin çözüme bağlanması yolunun hazırlanması" amacına ulaşmak için birçok tedbirler arasında bir tanesi olarak gösterilseydi. Sanki bizim için teori alanında henüz *çözüme bağlanmamış bir sosyal mesele* varmış gibi! Onun için, "Alman İşçi Partisi sanayide ve tarımda üretimi memleket ölçüsünde kooperatif temeller üzerinde örgütlendirerek ücretli emeği ve dolayısıyla sınıf farklarını ortadan kaldırma çabasındadır; bu parti, bu amaca varılmasına yardım edecek her tedbiri destekleyecektir!" dendiği zaman, buna itiraz edebilecek bir Lassalle'cı yoktur.

Beşincisi, tasarıda işçi sınıfının, sınıf olarak sendikalar aracı ile örgütlenmesinin sözü bile edilmemektedir. Oysa bu, temel noktalardan biridir, çünkü sözkonu-

---

6 Karl Marx, **Kapital**, III. cilt, 1 kitap, s. 58 ve devamı. Editions Sociales, 1950.

7 **Lassalle'cı Teklifler** adlı bir broşürde.

su olan proletaryanın sermayeye karşı her günkü savaşını yürüttüğü ve kendisini disipline soktuğu proletarya sınıfının örgütlenmesidir; o örgütlenme ki bugün (şu anda Paris'te olduğu gibi) en korkunç irticaın ortasında bile artık yıkılamamaktadır. Bu örgütlenmenin Almanya'da da kazandığı önem karşısında, bizce bu konuyu programda ele almak ve buna eğer mümkünse parti örgütü içinde bir yer vermek mutlaka gereklidir.[8]

İşte bizim adamlarımızın Lassalle'cılara bulunmak nezaketini gösterdikleri bütün tavizlerin bilançosu. Peki bunlara karşılık, kendilerine, karşı taraf, hangi tavizlerde bulunmuştur? Programa oldukça karışık bir seri *salt demokratik talepler* konması, ki bunların bir kısmı, İsviçre'de mevcut olan ve orada bir işe yarıyorsa yarardan çok zararı dokunan "direkt yasama" gibi moda şeylerdir. Bari halkın *yönetimi* sözkonusu olsaydı! Aynı biçimde, her özgürlüğün birinci şartı olan şey de burada yer almamıştır: her memurun görevini yerine getirirken hareketlerinden her vatandaş karşısında, adi mahkemeler önünde kanun gereğince sorumluluk taşıması. Bilim özgürlüğü ve ... vicdan özgürlüğü gibi taleplerin herhangi bir liberal programda yer aldıkları ve burada yerlerinde olmadıkları konusu üzerinde direnmeyeceğim.

Özgür halkçı devlet, özgür devlet şeklini almıştır. Bu terimlerin gramer anlamına göre, özgür bir devlet kendi vatandaşlarına karşı özgür olan devlettir, yani despotik bir hükümeti olan devlettir. Devlet üzerine bu gibi gevezeliklere son vermek gerek, özellikle kelimenin tam anlamıyla bir devlet olmamış olan Paris Komünü tecrübesinden sonra. Daha Marx'ın Proudhon'a[9] karşı ki-

---

8 Bu konuda Marx ve Engels'in sendika teorisiyle ilgili görüşlerine bakınız. (**Travail Salarié et Capital**, s. 152 ve devamı)

9 Karl Marx, **Felsefenin Sefaleti**, Sol Yayınları, 1966, s. 194.

tabından beri ve sonra da *Komünist Partisi Manifosto-su*'nda sosyalist toplumsal düzenin kurulmasıyla devletin kendiliğinden dağıldığı ve yok olduğu[10] açıkça söylenmiş olmasına rağmen, anarşistler yeteri kadar ***halkçı devleti*** kafamıza çalmış durmuşlardır. Devlet, mücadelede, devrimde devrim düşmanlarını bastırmak için yararlanmak zorunda olduğumuz geçici bir müessesceden başka bir şey olmadığına göre, özgür halkçı bir devletten sözetmek saçmadır: proletaryanın devlete ihtiyacı olduğu sürece, o bunu, özgürlük için değil hasımlarını alt etmek için kullanacaktır. Ve özgürlükten sözedilmesi mümkün olduğu gün, devlet devlet olarak ortadan kalkmış olacaktır. Onun için biz devlet kelimesinin yerine her yerde topluluk (Gemeinwesen) gibi Fransızca komünün karşılığı olan mükemmel bir eski Alman kelimesinin kullanılmasını teklif etmekteyiz.

"Bütün sınıf farklarının ortadan kaldırılması" yerine "her türlü sosyal ve siyasî eşitsizliğin yıkılması" deyimi de yersizdir. Bir vilayetle bir başka vilayet arasında, bir bölge ile bir başka bölge arasında hayat şartlarında her zaman bir miktar eşitsizlik olacaktır; bu eşitsizliği asgariye indirmek mümkündür ama tam olarak yok etmek imkânsızdır. Dağlarda yaşayanların hayat şartları ovalarda yaşayanlarınkinden her zaman farklı olacaktır. Sosyalist toplumu *eşitliğin* imparatorluğu olarak düşünmek çok dar bir Fransız anlayışıdır, ki eski *Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik* sloganına dayanır. Bu anlayışın *evrimin bir aşamasına* tekabül ettiği için zamanında ve yerinde bir varlık nedeni vardı; ama bizden önce gelen sosyalist ekollerin aşırı ölçüde dar olan bütün kavramları gibi aşılmaya mahkûmdu, çünkü bu kavramlar zihinlerde karışıklığa sebep olmaktadırlar ve gerçeklere

---

10 Lenin, Devlet ve İhtilâl'de (s. 62) Engels'in bu mektubunun son derece önemli bir yorumunu sunmaktadır.

daha uygun olan daha tam ve doğru kavramlara yerlerini terk etmişlerdir.

Özsüz ve güçsüz bu programda hemen hemen her kelime eleştiriye lâyık olmakla birlikte sözlerimi sona erdiriyorum. Program o şekilde kaleme alınmıştır ki, kabul edildiği takdirde ne Marx, ne de ben, hiç bir zaman böyle bir temel üzerine kurulacak olan *yeni* partiye giremeyeceğimiz gibi, bu partiye karşı kamuoyu önünde takınacağımız tutum hakkında ciddî şekilde düşünmemiz gerekecektir. Düşününüz ki, yurt dışında Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin her davranışından, her beyanından *biz* sorumlu tutulmaktayız. Örneğin Bakunin, *Politika ve Anarşi* adlı kitabında bunu yapmış ve bizi Liebknecht'in *Demokratisches Wochenblatt*'ın[11] kuruluşundan bu yana söylemiş ya da yazmış olduğu gereksiz her kelimeden bizi sorumlu tutmuştur. Herkes bütün olup bitenlerde iplerin bizim elimizde olduğunu sanmaktadır, oysa sizin de pek iyi bildiğiniz gibi biz partinin iç meselelerine hemen hemen hiç karışmadık ve eğer rastlantı olarak karıştıksa, bu, sadece *teorik alanda* bizce işlenmiş olan hataları mümkün olduğu kadar düzeltme yolunda bir müdahale olmuştur. Sizin de görebileceğiniz gibi, bu program, onu kabul eden parti ile bizim her türlü dayanışma durumuna son vermemizi gerektirecek bir dönüm noktası olabilir.

Genel olarak bir partinin resmî programının o partinin hareketlerinden çok daha az önemli olduğu doğrudur. Ama *yeni* bir program herkesin gözü önünde yükseklere çekilen bir bayrak gibidir ve herkes parti hakkında hükmünü buna göre verir. Onun için bu yeni

11 **Demokratisches Wochenblatt** adlı haftalık, 1867'de **Saechsische Volkspartei** (Saksonya Halk Partisi) tarafından Leibzig'de kurulmuştu. Wilhelm Liebknecht, 1 Ocak 1868'de bunun başına geçti. Daha sonraları bu gazetenin yerini **Volkstaat** aldı.

program Eisenach programına kıyasla bir gerileme teşkil etmemelidir, oysa olan budur. Ayrıca başka ülkelerin işçilerinin bu programa ne diyecekleri ve yurt dışında bütün sosyal-demokrat proletaryanın Lassalle'cıların önünde dize gelmeleri izlenimi üzerinde de düşünülmelidir.

Üstelik ben eminim ki *böyle* bir temel üzerinde bir kaynaşma bir yıl bile sürmez. Partimizin en akıllı adamlarının tunç kanunu ve devlet yardımı üzerine Lassalle tekerlemelerini ezberleyip tekrarladıklarını gözünüzün önüne getiriyor musunuz? Örneğin sizi bu durumda görmek isterdim! Bunu yaptıkları takdirde dinleyicileri onları yuhalayacaktır. Oysa eminim ki, Lassalle'cılar özellikle programın *bu kısımlarına* bağlıdırlar, tıpkı Yahudi Shylock'un insan eti libresine bağlı kalıp onu elde etmekte direndiği gibi. Bölünme er-geç gelecektir, ama biz, bu işte Hasselmann'la, Hassenclever, Tölcke ve kafadarlarına "namuslu" sıfatını kazandırmış olacağız; bölünmeden biz daha zayıf ve Lassalle'cılar daha güçlü çıkmış olacağız; partimiz siyasî bekâretini yitirmiş olacak ve bir süre için bunları bayrağı üzerine yazmış olduğuna göre Lassalle'ın içi kof tekerlemelerine karşı açık yüreklilikle çıkamayacaktır; ve eğer Lassalle'cılar o zaman da bir kere daha hakikî ve biricik işçi partisi olduklarını ve bizim burjuva olduğumuzu iddia etmeye kalkarlarsa, program onlara hak verecektir. Bu programın bütün sosyalist tedbirleri *onlara* aittir; *bizim* partimize gelince, biz sadece küçük-burjuva demokrasisinin kendisi tarafından da ifade edilmiş olan taleplerini, sanki biz "gerici kitleyi" temsil ediyormuşuz gibi programa sokmuş bulunmaktayız.

Bu mektubu size iletmede geciktim, çünkü sizin 1 Nisanda Bismarck'ın doğum yıldönümü münasebetiyle tahliye edilmeniz gerektiğini biliyordum ve size mektu-

bu gizli olarak ulaştırırken ele geçmesi rizikosunu önlemek istiyordum. Şimdi Bracke'den bir mektup almış bulunmaktayım; bunda programa karşı sert itirazlarda bulunmaktadır ve bizim ne düşündüğümüzü öğrenmek istemektedir. İşleri hızlandırmak için bu mektubu, kendisinin de okuyabilmesi için ve benim bütün hikâyeyi yeniden yazmama lüzum kalmaması için onun aracılığıyla size gönderiyorum. Ekleyeyem ki, Ramm'a da bu gerçekleri söylemiş bulunuyorum. Liebknecht'e çok kısa bir mektup yazdım. Bir bakıma iş işten geçmiş olmasına kadar bize bu mesele hakkında *tek bir kelime* yazmamış oluşunu affedemiyorum, (oysa Ramm ve başkaları da bizi baştan sona kadar durumdan haberdar ettiğini sanıyorlarmış). Liebknecht ilk defa olarak bu biçimde hareket etmiyor. Marx'ın ve benim onunla sık ve tatsız mektuplaşmalarımız bunun kanıtıdır. Ama bu sefer sınırları aşmış bulunuyor, ve *kendisi ile artık kesin olarak yol arkadaşlığı edemeyeceğiz.*

İşlerinizi öyle düzenleyiniz ki, bu yaz buraya gelebilesiniz. Söylemeye lüzum yok ki bana misafir olacaksınız ve havalar izin verirse gider deniz kıyısında birkaç gün geçiririz, bütün çektiklerinizden sonra böyle bir şey sizin için gereklidir.

Dostlukla, F. E.

Marx ev taşındı; şimdi, 41, Maitland Park Crescent N. W. Londra, adresinde oturuyor.

II.— W. BRACKE'YE MEKTUP

Londra, 11 Ekim 1875

Azizim Bracke,

Sonuncusu 28 Haziran tarihli olan mektuplarınıza

cevap vermeyi bugüne dek geciktirdim, bunun ilk sebebi, Marx'ın ve benim altı hafta birbirimizden ayrı kalmamızdır, —o Karlsbad'daydı, ben de deniz kıyısında, ve orada *Wolksstaat*'ı alamıyordum—, üstelik Genel Yönetim Komitesini işbaşında görmek ve yeni birliğin sonuçları hakkında bir fikir edinmek istiyordum.[12]

Liebknecht'in birleşmeyi bir an önce gerçekleştirme ve bunu *her ne pahasına olursa olsun* başarma çabasıyla her şeyi berbat ettiği yolundaki görüşünüze tamamen katılmaktayım. Eğer bu birleşme gerekli idi ise, bunu gene de karşı tarafa söylememek, belli etmemek lâzımdı. Ayrıca —bir hata her zaman bir başka hatayı haklı göstermeye yaradığından—, birleşme kongresi çürümüş temeller üzerinde ve alâ balâ ile bir kere tezgâhlanınca ne pahasına olursa olsun başarısızlığa uğramamalıydı ve bu durumda temel noktalarda tavizlerde bulunma durumuna gelindi. Haklısınız; bu birleşme kendi içinde bölünme filizini taşımaktadır, ve eğer bölünme bizden başkaca yetenekli olan ve iyi bir eğitimle yetiştirilmesi mümkün bulunan koca bir kitleyi değil de sadece ıslah olmaz bağnazları uzaklaştırırsa kendimi mutlu sayarım. Her şey, kaçınılmaz olayın, ne zaman ve hangi şartlarda meydana geleceğine bağlıdır.

Program son kaleme alındığı şekilde üç bölüme ayrılmaktadır:

1. Hiç bir şartla kabul edilmemesi gereken Lassalle'ın cümleleri ve sloganları. İki fraksiyon birbiriyle kaynaştığı zaman, mutabakata varılan şeyler programa yazılır, tartışma konusu olan şeyler değil. Ama bizim adamlarımız, böyle bir şeyi kabul edince yenilgiye uğrayanların tâbi tutuldukları utanç verici duruma boyun uzat-

---

12 Yeni tüzüğe göre Gotha Kongresinde üç yönetici organ seçildi: Yönetici Büro, Denetim Komisyonu ve Komite. Komitenin görevi, Yönetici Büro ile Denetim Komisyonu arasında anlaşmazlık halinde müdahale etmekti.

mış oldular.

2. Yavan şekilde demokratik olan ve Halkçı Partinin zihniyeti ve stili ile kaleme alınmış bulunan bir sıra talepler.

3. *Komünist Manifestosu*'ndan çoğunluğu aktarılmış olan, ama yakından incelenince istisnasız hepsi de tüyler ürpertici ahmaklıklar ihtiva ettikleri görülen sözde komünist bazı teklifler; bu meseleleri eğer anlamıyorsan ya onlara hiç dokunma, ya da onları bu işleri daha iyi bilenlerin yazdığı şekilde tam metin olarak kopye et.

Ne mutlu ki, program lâyık olduğundan daha iyi şekilde karşılandı. İşçiler, burjuvalar ve küçük-burjuvalar programda fiilen yazılı olanları değil yazılı olması gerekenleri okuyorlar; ve programın şu harikulâde cümlelerinden birinin gerçek muhtevasını kamuoyu önünde tahlil etmek kimsenin aklına gelmedi bile. Bu, bize, bu konuda susma olanağını sağladı. Üstelik, ya ahmakça ve karmakarışık şeyler yazmadan, ya da bunların yerine komünist anlamlar taşıyan bir karşılık koymak *zorunda kalmadan* bu cümleleri bir başka dile çevirmek imkânsızdır; ikinci yola başvuranlar dostlarımız olduğu gibi düşmanlarımızdır da. İspanyol dostlarımız için yaptığım bir çeviride ben de aynı yolu tutmak zorunda kaldım.

Görebildiğim kadar yönetici komitenin eylemi doyurucu olmaktan uzaktır. İlkönce sizin ve B. Becker'in[13] yazılarına karşı karar meselesi, kararın alınmamış olması, komitenin kabahatı değildir. Bundan başka, Marx'ın yolculuğu esnasında rastlamış olduğu Sonnemann, *Frankfurter Zeitung* gazetesi muhabirliğini Vahlteich'a teklif ettiğini anlatmış, ama yönetici komite Vahlteich'ın

13 Burada ima edilen Komitenin Parti literatürü listesinden B. Becker'in Lassalle'ı eleştiren şu eserlerinin çıkarılmasıdır: **Ferdinand Lassalle'ın Feci Ölümü Üzerine Açıklamalar** (1868), **Lassalle'ın İşçi Kitlesi İçinde Propagandasının Tarihi** (1874), ve W. Bracke'nin de şu eseri: **Lassalle'cı Görüşler** (1873).

bu teklifi kabul etmesini menetmiş! Bu kadarı fazla, böyle bir yasaklamaya Vahlteich'ın nasıl boyun eğdiğini anlayamıyorum. Üstelik bu ne beceriksizlik! *Frankfurter Zeitung*'un Almanya'da her yerde haberlerini bizimkilerden alması için çaba göstermeliydiler! Ve nihayet Lassalle'cı üyelerin Berlin Matbaa Kooperatifinin kuruluşu sırasındaki davranışları bana yeteri kadar açık gelmiyor. Bizim adamlarımız büyük bir güvenle yönetici komiteyi Leipzig Matbaasının yönetim konseyi olarak tayin etmelerinden sonra Berlin'dekileri bu tayini kabul etmeleri için *sıkıştırmak* gerekti. Ama ben bu meselenin bütün ayrıntılarını yeteri kadar bilmiyorum.

Şimdilik Yönetici Komitenin fazla bir eylemde bulunmaması ve K. Hircsh'in de dediği gibi (geçenlerde buradaydı), mektuplaşma ve enformasyon bürosu olarak sınırlı bir eylemde bulunması daha iyi olur. Yönetici Komitenin müdahaleleri ancak bunalımı hızlandıracaktır, ve herkes bunu anlar gözükmektedir.

Ya, Yönetici Komiteye, üç Lassalle'cının ve bizimkilerden de iki kişinin girmesini kabul etmek ne büyük zaaf![14]

Her şeyi hesaba katarsak, öyle anlaşılıyor ki bir miktar hırpalandıksa da bu işten ucuz kurtulduk. Umalım ki, bu kadarı ile kalsın ve bu arada Lassalle'cılar arasında propagandamız etkili olsun. Yeni Reichstag seçimlerine kadar böyle gidilebilirse, gene de iyidir. O zamana kadar Stieber ve Tessendorf ellerinden geleni yaparlar, Hasselmann ve Hasenclever ile birlikte nasıl bir mirasa konduğumuzu ancak zamanla göreceğiz.

Marx, Karlsbard'dan tamamen değişmiş olarak döndü: güçlü kuvvetli, çevik, canlı ve sağlığı yerinde. Pek yakında çalışmaya başlayabilecektir. O ve ben, sizi, yü-

14 Komitede üç Lassalle'cı vardı: Hassanclever Hasselmann, Derossi; iki de Eisenach eğiliminde üye: Geib ve Auer

rekten selâmlarız. Gerektiğinde işlerin nasıl gittiğini bize bildirmek için mektup yazınız. Leipzig'dekiler[15] bize bütün gerçeği söyleyemeyecek kadar işlerle içiçedirler ve partinin *iç* tarihinin şu anda kamuoyunun gözü önüne serilmemiş oluşu isabetlidir.

Samimiyetle. F. E.

III.— BEBEL'E MEKTUP

Londra, 12 Ekim 1875

Azizim Bebel,

Mektubunuz bizim görüşümüzü tamamen doğrulamaktadır; gerçekten tek örgüt içinde kaynaşma bizim açımızdan zamansızdı ve bu kaynaşma yakın bir bölünmenin filizini bağrında taşımaktadır. Eğer bölünmeyi önümüzdeki Reichstag seçimlerine kadar önleyebilirsek, kendimizi mutlu sayalım...

Şu andaki şekliyle program üç kısımdan ibarettir:

1. Lassalle'ın teklifleri ve programları, ki bunların kabulü partimiz için bir utanç olarak kalacaktır. İki fraksiyon ortak bir program üzerinde birleştikleri zaman, genellikle program üzerinde anlaşmaya varmış oldukları şeyleri koymaya çalışırlar ve üzerinde anlaşma olmayan noktalara değinmezler. Lassalle'ın devlet yardımı Eisenach programında mevcuttu,[16] ama *geçici tedbirlerden bir tanesi olarak*, ve bana dediklerine göre, eğer

---

15 Yani Liebknecht, Bebel ve Volksstaat yazı kurulunun öteki üyeleri.

16 Sosyal Demokrat İşçi Partisinin (Eisenach Partisi) programında "kısa vadeli talepler" bölümünde sonuncu nokta şöyle ifade edilmişti: "kooperatif hareketinin devlet tarafından desteklenmesi, bazı demokratik garantiler altında serbest üretim teşebbüslerine devlet tarafından özel krediler sağlanması".

tek örgüt içinde sözkonusu olmasaydı, bu tedbir de bu yılın kongresinde Bracke'nin teklifiyle kesin olarak reddedilmiş olurdu. Oysa şimdi bu tedbir, programda, bütün toplumsal acıların biricik ve evrensel devası olarak yer almaktadır. "Ücretlerin tunç kanunu"nun ve Lassalle'ın başka cümlelerini kabul etmekle partimiz feci bir manevî yenilgiye uğramıştır. Partimiz Lassalle'cı inancı benimsemiştir. Bu, artık inkâr edilemez. Programın bu bölümü savaşta yenilgiye uğrayanlara reva görülen en ağır muameleye boyun uzatma anlamını taşır ve partimiz Aziz Lassalle'ın büyük şan ve şerefi için bu duruma düşürülmüştür.

2. Tamamen Halkçı Parti zihniyet ve stili ile kaleme alınmış olan demokratik talepler.

3. "*Bugünkü* devletten" son derece karışık ve mantığa aykırı olan talepler (öteki "taleplerin" kime hitap ettikleri de belli değil ya).

4. *Komünist Manifestosu*'ndan ve *Enternasyonalin Tüzüğünden* alınmış olan ama fazla ellendikleri için ya *tamamen yanlış* ya da *tamamen anlamsız* bir hale gelmiş bulunan (bildiğiniz yazıda, Marx, bunları, ayrıntılı olarak ispatlamıştır)[17] genel teklifler.

Tamamı son derece dağınık, karışık, tutarsız, mantığa aykırıdır ve takbihi gerekir.[18] Eğer burjuva basında

---

17 Engels burada Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi*'ne atıfta bulunmaktadır. Ama Bebel'in bu *Eleştiri*'den haberdar olduğunu sanmakla yanılmaktadır. *Eleştiri* 1891'de Engels tarafından yayınlandığı zaman Liebknecht'in, Marx'ın açıkça ifade edilen isteğine rağmen (Bracke'ye mektubuna bakınız), bu belgeyi, Bebel'e iletmediği anlaşıldı. "1875 Mayıs ve Haziranında —diye yazıyor Engels bu belge, kasıtlı olarak gizlendi ve ilgililere iletilmedi." (11 Şubat 1891 tarihli Kautsky'ye mektup.) Bebel ancak *Eleştiri*'nin *Neue Zeit*'da yayınlanması sırasında bundan haberdar oldu. Şunu da ekleyelim ki, basında çıkmadan önce *Eleştiri*'yi okuyan Bebel, bunun yayınlanmasını önlemeye çalışmış ve hatta bu amaçla bir telgraf göndermiştir; ama artık iş işten geçmişti (bkz: *Vorwaerts*, 26 Şubat 1891).

18 J. Ph. Becker'e 11 Ocak 1878 tarihli bir mektubunda Engels Gotha Programını, Almanya'da birlik kurma amacı vesilesiyle hazırlanmış bir saçmalıklar örtüsü olarak nitelendiriyor (Engels, Vergessene Briefe [unutulmuş mektuplar].

tek bir eleştirici kafa olsaydı, bu programı ele alır, cümle cümle tahlil eder ve her cümleyi gerçek muhtevasına indirger, bütün mantıksızlıkları, iktisadî alanda bütün çelişki ve hataları gözler önüne sererdi, (örneğin çalışma araçlarının bugün "kapitalist sınıfın tekelinde" olduğu söylenen pasaj gibi, sanki toprak sahipleri yokmuş gibi; ve sonra da, o "*emeğin* kurtuluşu" üzerine bir sürü gevezelik, oysa ancak işçi sınıfının kurtuluşu sözkonusu olabilir, şu anda emeğin kendisi *gereğinden fazla özgürdür*). Böyle bir tahlili yapan kimse partimizi gülünç duruma düşürmekte zorluk çekmezdi. Bunu yapacaklarına, burjuva gazetecileri denen şu eşekler bu programı ciddiye aldılar. İçinde yazılı olmayan şeyleri onda buldular ve komünist olarak nitelendirdiler. İşçiler de aynı şeyi yapmaktadırlar. *Ancak bu durumdur* ki, Marx'a ve bana, böyle bir programa açıkça kamuoyu önünde karşı çıkmamıza engel olmuştur. Düşmanlarımız ve işçiler de, bu programa, her şeye rağmen, bizim niyetlerimizi izafe etmeye devam ettikleri sürece susmamıza cevaz vardır.

Şahıslar meselesinde sonuçlardan eğer memnunsanız, bu, bu konuda taleplerimizin kayda değer ölçüde gerilediğini gösterir. Bizden iki kişi, Lassalle'cılardan üç! Böylece bu meselede bizimkiler eşit haklardan yararlanarak müttefikler olarak muamele görmüyorlar, tersine, kendilerini azınlıkta bulunan mağlûplar durumuna düşüyorlar. Şimdiye kadar öğrendiklerimize göre komitenin eylemi de pek doyurucu değildir: 1. Parti yazıları listesine Bracke'nin ve B. Becker'in Lassalle hakkındaki iki yazısının *konması* kararı; eğer bu karar geri alındıysa, kabahat, ne komitenin ne de Liebknecht'indir. 2. Vahlteich'a, Sonnemann tarafından teklif edilen *Frankfurter Zeitung* gazetesi muhabirliği görevini kabul etmesinin yasaklanması. Olayı Sonnemann'ın kendisi Alman-

ya'dan geçerken Marx'a anlatmıştı. Beni komitenin küstahlığından ve bu yasaklamaya boyun eğeceğine onu tanımaması gereken Vahlteich'ın aşırı uysallığından çok şaşırtan şey, bu kararın saçmalığıdır. Komite, *Frankfurter Zeitung* gibi bir gazetenin haberlerinin her yerde *sadece* bizim adamlarımız tarafından yazılmasından yana olması gerekirdi.

...Her şeye rağmen bütün bu olayın bize yararlanacağımız dersler vereceğinden olumlu bir tecrübe sayılması gerektiğini ve bugünkü şartlarda bu işin iyi bir sonuç da verebileceğini söylemekte haklısınız. Bizatihi tek örgüt içinde kaynaşma, gerçekten ileriye doğru bir adımdır, yeter ki iki yıl dayansın. Ama hiç şüphe yok ki, bunu, çok daha ucuza elde edebilirdik.

F. E.

IV.— KAUTSKY'YE MEKTUPLAR

Londra, 7 Ocak 1891

Azizim Kautsky,

Dün sana *taahütlü mektup* olarak Marx'ın elyazısını[19] gönderdim. Herhalde okumaktan büyük zevk duyacaksın. Kutsal Alman İmparatorluğu'nda *olduğu gibi* yayınlanabileceğini pek sanmıyorum. Metni bu bakımdan incele ve mümkün olan yerlerde çıkarılacak olan pasajların yerine noktalar koy. Fikir silsilesinin buna imkân vermediği yerlerde tashihlerde bu pasajları işaretle ve bana iki satırla çıkarma sebebini açıkla; ben de elimden geleni yaparım. Değiştirilen kısımları, yazacağım

19 Gotha Programının Eleştirisi.

önsözde, parentez içine alır ve bu pasajların *değiştirildiğini* söylerim. Yani bunların tashih olduğunu belirtirim!

Zaten pek mümkündür ki, yüksek polis makamlarından gayri, başka kimseler de bu yayından gocunsunlar. Eğer bu bakımdan tedbirli davranmayı gerekli sayıyorsan, elyazmasını *taahhütlü olarak* Adler'e göndermeni rica edeceğim. Pek muhtemel ki, orada, Viyana'da, tam metin olarak basılabilsin (ne yazık ki, dinî ihtiyaçlar konusundaki o mükemmel pasaj orada da herhalde basılamayacaktır); *ve zaten bu metin nasıl olsa basılacaktır. Kesin olarak kararlaştırılmış* olan metni basma niyeti bana aittir ve bunu sana bu mektubumla bildiriyorum, sanırım ki böylelikle sen her türlü yakınmalara karşı korunmuş olmaktasın, çünkü elyazısının basılmasına nasıl olsa engel olamayacağımıza göre, Almanya'da basılması ve hatta bu cinsten yayına yer vermek için özel olarak kurulmuş olan Partinin organı *Neue Zeit*'da çıkması daha iyi olur.

Brentano[20] üzerindeki çalışmamı bu noktaya dikkatini çekmek için durdurdum; metindeki ücretlerin tunç kanununa ait pasajlardan yararlanmam gerekti, ve metni ele almışken onu hemen basılmaya uygun bir biçime sokma yolunu tuttum.

Bu hafta Brentano üzerine çalışmamı sona erdireceğimi sanıyordum, ama beni işten alıkoyan o kadar çok şey oldu ki ve mektuplar o kadar çoktu ki, buna imkân olmayacak.

Onun için, eğer engeller ortaya çıkarsa, beni haberdar et.

F. ENGELS

---

20 Burada söz konusu olan Engels'in, Brentano'nun Marx'a karşı çıkışı meselesinde aktarmaların sözde tahrifi konusunda Tarih ve Belgeler başlıklı çalışmasıdır. 1891'de Hamburg'da broşür halinde yayınlanmıştır.

Londra, 15 Ocak 1891

Azizim Baron,

İlişikte sunduğum tashihlerden de anlayacağınız gibi, ben bir canavar değilim ve yazdığım girişe teskin edici madde olarak hafif bir morfin ve potasyum bromür dozu kattım, bunun da herhalde dostumuz Dietz'in ağıtlara eğilimli mizacı üzerinde yeteri kadar uyuşturucu bir etkisi olacaktır. Bugün Bebel'e de yazacağım. Kendisine bu meseleyi daha önce açmadım, çünkü onu Liebknecht karşısında müşkül duruma sokmak istemiyorum. Bebel, bundan ona bahsetmek *zorunda* kalacaktı ve elyazmasından bazı pasajları ödünç almış olan Liebknecht de, —parti programı üzerindeki Halle konuşması[21] bunun kanıtıdır—, metnin basılmasını önlemek için kıyameti koparacaktı.

Eğer "*dinî ve bedenî* ihtiyaçlarını tatmin için" pasajının yerinde bırakılması mahzurlu ise, altı çizilen iki kelimeyi sil ve yerlerini noktala. İma, gene yeteri kadar anlaşılır bir biçimde yerinde kalmış olacaktır. Umarım ki, bu yapıldıktan sonra başka bir güçlükle karşılaşılmaz.

Başka yerlerde Dietz'e ve size şirin gözükmek için benden istediğiniz her şeyi yaptım: hatta gördüğün gibi, istenenden fazlasını bile...

F. E.

---

21 Halle'de, 15 Ekim 1890'da, toplanan Alman Sosyal-Demokrat Partisi Kongresine W. Liebknecht'in sunmuş olduğu Parti programı üzerine rapor.

Londra, 5 Şubat 1891

Azizim Kautsky,

Burada, Marx'ın yazısından ötürü[22] mektup bombardımanına tutulduğumuzu sanıyorsun. Tam tersine; hiç bir şey işittiğimiz yok, gördüğümüz yok.

Cumartesi günü[23] *Neue Zeit* gelmeyince, hemen bir şeyler olduğunu düşündüm. Pazar günü Ede[24] geldi ve bana mektubunu iletti. O zaman baskıyı önleme darbesinin her şeye rağmen başarılı olduğunu düşündüm. Nihayet derginin sayısı pazartesi günü geldi ve bir süre sonra da *Vorwaerts*'de[25] yeniden basılmış yazıyı buldum.

Sosyalistlere karşı kanunun emrettiği tedhiş tedbirleri başarısızlığa uğradığına göre, bu yürekli çıkış en doğru davranıştır. Bir iyi yanı da August'un[26] ilk korku anında sözünü ettiği o aşılması çetin uçurumun önemli bir kısmını doldurmaktadır. Her halükârda, bu korku, özünde, düşmanlarımızın bundan nasıl yararlanacakları endişesine dayanmaktaydı. Metni resmî organda yayınlamakla, bu işin hasımlarımız tarafından kötüye kullanılmasına son veriliyor. Bundan sonra göğsümüzü gere gere şöyle diyebiliriz: bakın biz, kendi özeleştirimizi nasıl yapıyoruz; bunu yapabilen biricik parti bizim partimizdir; siz de yapmayı bir deneyin bakalım! Herkes meseleye daha başından bu açıdan bakmalıydı.

Bu bakımdan sana karşı tedbir almaya girişmeleri de zor olacaktır. Başka çare kalmayınca elyazmalarını Adler'e göndermeni senden istemekle, Dietz üzerinde baskıda bulunmak istedim, ama öte yandan seni bir çeşit

---

22 Sözkonusu olan Gotha Programının Eleştirisi'dir.

23 31 Ocak 1891.

24 Edouard Bernstein.

25 Marx'ın Eleştiri'sini ihtiva eden Neue Zeit'ın 18. sayısı 31 Ocak 1891 tarihlidir. Eleştiri, Vorwaerts'de 1 ve 3 Şubat 1891 tarihlerinde yayınlandı.

26 August Bebel.

zorunluluk altına sokmakla sorumluluğu üzerime almak istedim. Zaten August'a yazdığım mektupta bütün sorumluluğu omuzladığımı belirttim.

Eğer başka bir sorumlu aranacaksa, o da Dietz'dir. Bu gibi işlerde kendisine karşı son derece uysal davrandığımı bilir, sadece onun metni yumuşatma isteklerini yerine getirmekle kalmadım, bu konuda onun isteklerini bile aştım. Eğer başka pasajları da işaretlemiş olsaydı, bunlar üzerinde de durulurdu. Ama Dietz'i şoke etmeyen şeylerin geçmesine engel olmak bana düşmez.

Zaten, Liebknecht dışında çoğunluk, ilk korku anı geçtikten sonra, bu metni yayınladığımdan ötürü bana minnet hissi duyacaktır. Metnin yayınlanması gelecek programda yetersizlikleri ve gevezelikleri önlemiş olacaktır, ayrıca bu metin birçoklarının kendi inisiyatifleri ile sunma yürekliliğini gösteremeyecekleri karşı çıkılması imkânsız kanıtlar ihtiva etmektedir. Bu kötü programı, sosyalistlere karşı kanunun yürürlükte olduğu bir zamanda değiştirmemelerinden ötürü, bunu yapacak durumda olmamalarından ötürü kendilerini kınamamak gerek. Şimdi kendiliklerinden bu programa karşı dönmüş bulunuyorlar. Ve bundan 15 yıl önce sünepece hareket etmiş olmalarını ve Hasselmann'lar vb.lerin oyununa gelmiş olmalarını şimdi artık sıkılmadan itiraf edebilirler. Her halükârda programın üç unsuru: 1° özgül Lassallecılık, 2° Halkçı Parti *Volkspartei* tarzı adi demokrasi, 3° saçmalıklar, partinin resmî programı olarak, 15 yıl boyunca sirke içinde muhafaza edilmiş olmaları, onları lehte bir değişikliğe uğratmış değildir, ve eğer bu, bugün açıkça söylenemezse ne zaman söylenecektir?

Yeni bir şey öğrenirsen lütfen bize bildir.

Selâmlar.

F. E.

Londra, 11 Şubat 1891

Azizim Kautsky,

İki mektubunu aldım, teşekkür ederim. İlişikte sana Bebel'in ve Sch'nın[27] mektuplarını iade ediyorum.

Berlinliler bana karşı boykotlarını hâlâ durdurmadılar; onlardan mektup almıyorum; besbelli ki henüz bu konuda bir tutum benimsemiş değiller. *Hamburger Echo* gazetisinde ise, buna karşılık, bu adamların derin Lassalle'cı izler taşıdıklarını ve hatta *Edinilmiş haklar sistemi*'ni[28] kutsal saydıkları gözönünde tutulursa son derece efendice sayılması gereken bir başyazı çıktı. Bu gazete olsun, *Frankfurter Zeitung* olsun, düşman basının taarruzunun olanca hızıyla devam ettiğini ve henüz dinmediğini bana göstermişlerdi. Bu yaylım ateş geçince —ve benim ölçebildiğim kadar şimdiye dek oldukça ılımlı bir ateşti bu— bizim adamlarımız ilk korkularını savacaklar, toparlanacaklardı.

Buna karşılık Adler'in Berlin muhabiri (A. Braun?), bu yayını sağladığım için bana özel biçimde teşekkür ediyor. Buna benzer bir iki ses daha yükselsin, direnme sona erecektir.

Bu yazının Bebel'den kasıtlı olarak Mayıs-Haziran 1875 günlerinde gizlenmiş olmasına, hapishaneden çıkış tarihi 1 Nisan olduğunu bana bildirdiği zaman aklım yattı; onun için kendisine "anormal bir şeyler dönmediyse" metni[29] görmüş olması *gerektiğini* yazdım. Eğer gerekirse, uygun bir zamanda bana bu konuda cevap yazmasını kendisinden isteyeceğim. Belge uzun süre Liebknecht'in elinde idi; Bracke büyük zorluklarla onu geri

---

27 Besbelli ki, sözkonusu olan Marx Schippel'dir.

28 Engels, burada, Lassalle'ın 1891'de yayınlanan **Edinilmiş Haklar Sistemi** adlı kitabından söz etmektedir.

29 **Gotha Programının Eleştirisi.**

alabildi: Liebknecht, programın nihaî şekliyle kaleme alınmasında yararlanmak için metnin kendisinde kalmasını istiyordu. Nasıl yararlandığını görüyoruz!

Bana taahhütlü olarak Lafargue'ın yazısını gönder; ben işi düzenlerim. Zaten onun Padlewsky[30] hakkındaki yazısı *Vorwaerts*'de Fransız politikasının deforme edilmesi karşısında çok iyi ve çok faydalıydı. Sonuç olarak Wilhelm[31] burada çelişki içindedir. O, her yerde, Fransız Cumhuriyetini savunuyor ve bizzat kendisinin tuttuğu muhabir, Guesde, o cumhuriyeti her yerde "yerin dibine batırıyor".

Sch tarafından ilân edilen parlamento grubunun bildirisi[32] karşısında tamamen ilgisizim. Eğer isterlerse, kendilerinden izin almak gibi bir adetim olmadığını açıklamaya hazırım. Bu yayın onların işine gelmiş ya da gelmemiş, farketmez. Şu ya da bu konuda olumsuz görüşlerini ifade etme hakkını kendilerine seve seve tanırım. Bu hikâye, benim mutlaka müdahalemi gerektirecek bir gelişmeye varmadıkça kendilerine cevap vermek aklımın kenarından bile geçmiyor. Onun için bekleyelim.

Bu konuda Bebel'e de bir şey yazmayacağım: her şeyden önce bu mesele hakkındaki kesin görüşünü bana bildirmelidir; ikincisi parlamento grubunun aldığı bütün kararlar, bunu oylamış olsunlar olmasınlar, bütün grup üyeleri tarafından imzalanır. Zaten bir sürü üzüntüler doğuracak olan bir polemiğe sürükleneceğini sanıyorsa Bebel yanılmaktadır. Polemiğe girişmem için onun, hoşgörü ile geçiştirmenin imkânı olmayan, gerçeğe aykırı şeylerden yararlanması gerekir. Tam tersine, ben uzlaşma havasındayım, öfkelenmem için bir sebep

---

30 Engels, *Neue Zeit*'ın 19. sayısında çıkan (1891) "Der Schusz, Padlewskys" başlıklı yazıyı kastediyor.

31 Wilhelm Liebknecht.

32 Reichstag'deki Sosyal Demokrat grup söz konusudur.

yok ve Bebel'in uzak gelecekte meydana geleceğini sezdiği uçurumun üzerinden her türlü köprüleri aşırmak özlemi ile yanıp tutuşmaktayım, yaya köprüsü olsun, ağaç, taş, demir köprü olsun, hatta altından köprü olsun.

Tuhaf değil mi! Sch, mektubunda, "Lassalle'cılıkları" ile iftihar eden birçok "eski Lassalle'cılar"dan söz ediyor, — oysa burada iken herkes artık Almanya'da "Lassalle'cı" kalmadığını söylüyordu! Bu, bende birçok duraksamalara son veren başlıca sebeplerden biridir. Ve işte şimdi Bebel bile, birçok yoldaşın, hem de en iyilerinin fena halde alındıkları görüşündedir. Alınabilirler, ama o zaman bana her şeyi olduğu gibi anlatmak gerekirdi.

Zaten Lassalle'ın saçma teorilerinden ve kâhinliklerinden artık şimdi, aradan 15 yıl geçtikten sonra söz edilemeyecekse, ne zaman edilecektir?

Partinin kendisi, yönetim, parlamento grubu ve *tutti quanti*, sosyalistlere karşı kanundan ötürü, böyle bir programı kabul etmiş olma dışında suçlanamazlar (ama bu suçlamadan da kaçınamazlar).

Sosyalistlere karşı kanun yürürlükte olduğu sürece programın gözden geçirilmesi imkânsızdı. Bu kanun kalkınca artık programın gözden geçirilmesi gündemdedir. Daha ne istiyorlar?

Partililer, kendi hizmetlerinde olan parti görevlilerinin karşısında eğilmekten kesin olarak vazgeçmelidirler! Sanki yanılmaz bürokratlarmış gibi bu görevler karşısında takındıkları boynu bükük tutumu terk etmelidirler! Onları eleştirsinler! Bu da gereklidir.

F. E.

V.— FRİEDRİCH ALBERT SORGE'YE BİR MEKTUPTAN PARÇALAR

Londra, 11 Şubat 1891

Azizim Sorge,

16 Ocak tarihli mektubunu aldım...

Neue Zeit'da Marx'ın yazısını okudun.[33] Başlangıçta bu yazı Almanya'daki sosyalist başpapazlar arasında büyük öfkeye sebep oldu; ama bu öfke yavaş yavaş yatışmaktadır. Buna karşılık parti içinde —eski Lassalle'cılar hariç— yazı büyük sevinç doğurdu. Bundan sonraki posta ile sana ileteceğim. Viyana'da çıkan *Arbeiter Zeitung*'da, gazetenin Berlin muhabiri, Partiye bulunduğum hizmetten ötürü bana teşekkür etmektedir (öyle sanıyorum ki bu şahıs Victor Adler'in kayınbiraderi ve *Vorwaerts*'de[34] Liebknecht'in yazıişleri müdür yardımcısı Adolf Braun'dur). Tabiî Liebknecht küplere binmektedir, çünkü eleştirinin başlıca hedefi kendisidir ve bu kötü programı dünyaya getiren peder, sapık Hasselmann ile birlikte kendisidir. Bugüne dek "yoldaşları" huzurlarına büyük bir küçümseme ile kabul eden kimselerin, birdenbire itibar görmemeleri ve kaleme aldıkları programı bir saçmalık olarak maskesinin düşürülmesi karşısında telaşa kapılmalarını anlarım. Bütün bu meselede cesurca davranmış olan K. Kautsky, mektubunda, bana parlamento grubunun bu yayının kendi bilgisi olmadan

33 **Gotha Programının Eleştirisi.**

34 Daha sonra, 1906'da, Stuttgart'da yeniden yayınlanan ve **Sorge-Briefwechsel** diye adlandırılan kitapta bu pasajın yerine "August Bebel olduğunu sanıyorum" cümlesi konmuştur. Engels'in metnini tahrif eden bu değiştirme, besbelli ki, Bebel'e yardımcı olmak ve ona, gerçekte aleyhte bir tutum benimsemesine rağmen, **Gotha Programının Eleştirisi**'nin Engels tarafından yayınlanmasında olumlu bir tutum atfetmek amacıyla yapılmıştır.

yayınlandığı ve tasvip etmediği yolunda bir bildiriyi oylama niyetinde olduğunu haber veriyor. Böyle bir çıkışla avunabilirler ama parti saflarından gelen olumlu sesler yükselir de bu "düşmanlarımızın eline teslim edilmiş olan kendimize karşı çevrilmiş silâh" etrafında koparılan yaygaranın pek bir değer taşımadığını kendileri de anlarlarsa, bu çıkışlarından da bir sonuç alamayacaklardır.

Bu arada, bu baylar, beni boykot etmektedirler, bu da hoşuma gitmiyor değil, çünkü bu yüzden bir sürü vakit kaybını önlemiş oluyorum. Ama bu boykot da pek uzun sürmeyecektir.

F. E.

VI.— KAUTSKY'YE MEKTUP

Londra, 23 Şubat 1891

Azizim Kautsky,

Her halde şimdiye kadar, evveli günkü tebriklerim sana ulaştı. Onun için hemen meseleye, yani Marx'ın mektubuna[35] gelelim.

Bu yazının düşmanlarımızın eline bir silâh vermiş olacağı korkusu temelsizdi. Her vesileyle birçok kötü niyetli imalarda bulunuldu; ama bir bütün olarak böyle amansız bir özeleştiri karşısında düşmanlarımızın tepkisi tam bir bozgun oldu, onlar bunu yapabilen bir partinin nasıl bir iç kuvvet taşıdığını hissettiler! Bana göndermiş olduğun (ki bundan ötürü sana teşekkür borçluyum) muhalefet gazetelerinde yazılanlardan ve okuya-

35 Yani Gotha Programının Eleştirisi.

bildiğim başka yayından bu anlam çıkmaktadır. Ve eğer doğruyu istersen, bu belgeyi, bu maksatla yayınladım. Bu hareketimin başlangıçta şurda burda son derece tatsız bir izlenim yaratacağını biliyordum, ama bu kaçınılmazdı ve bu belgenin ihtiva ettiği önemli materyal bence bu mahzuru kat kat telâfi ediyordu. Öte yandan, 15 yıl önce yapılmış bir dobra dobra konuşmayı bugün sindirebileceğini sandığım partinin böyle bir belgenin yayınlanmasına göğüs gerecek kadar güçlü olduğunu da biliyordum. Böyle bir kuvvet sınavının haklı bir övünme ile değerlendirileceğini ve "hangi parti böyle bir yüreklilik gösterebilir" deneceğini de düşünüyordum... Ama bunu söylemek, Saksonya ve Viyana'da yayınlanan *Arbeiter Zeitung*'a ve *Züricher Zeitung*'a düştü.

Neue Zeit'ın 21. sayısında, yazının yayınlanması sorumluluğunu üzerine almakla nezaket gösteriyorsun, ama unutma ki bu girişimin kökeninde ben varım ve, üstelik, ben sana başka türlü hareket etme imkânını da tanımış değilim. Onun için baş sorumluluğun bende kalması konusunda direnmekteyim. Hiç şüphe yok ki, ayrıntılarda görüş farkları olabilir. Dietz'in ve senin uygun bulmadığınız her şeyi çıkardım ve değiştirdim ve eğer Dietz başka pasajlara da işaret etmiş olsaydı, bunlarda da mümkün olduğu kadar uysal davranırdım: size karşı iyi niyetimi her zaman ispat etmişimdir. Ama meselenin özü, program üzerinde tartışma başladığına göre, bu yazının hemen yayınlanmasında *taşıdığım manevî sorumluluktu*. Liebknecht'in Halle Kongresindeki konuşmasından sonra yazının yayınlanması büsbütün acil hal aldı. Liebknecht, bu konuşmasında, belgeden çıkarmış olduğu bazı parçalara sahip çıkıyor ve kendi görüşü gibi ileri sürüyor ve geri kalanını belgenin sözünü etmeksizin eleştiriyor. Hiç şüphe yok ki, Marx, buna karşı metnin orijinalini ileri sürerdi ve aynı şeyi yapmak benim için

görev oldu. Ne yazık ki, o sıra, bu belge elimde değildi, ancak çok sonraları uzun bir süre aradıktan sonra bulabildim.

Bebel'in mektubunda Marx'ın Lassalle'a karşı davranışının eski Lassalle'cıları öfkelendirdiğini söylediğini yazıyorsun. Olabilir. Şimdiye kadar gerçek tarih hakkında hemen hemen kimsenin bir fikre sahip olmadığı ve milleti aydınlatmak için hiç bir şey yapılmadığı bir gerçektir.[36] Eğer bu adamlar Lassalle'ın bütün şöhretinin yıllar boyu, Marx'ın da izniyle, onun araştırmalarının sonuçlarını kendi malı imiş gibi hem de, Lassalle iktisat alanında yetersiz olduğuna göre, onları yanlış biçimlere sokma pahasına maledinmesinden ileri geldiğini bilmiyorlarsa, bu, benim kabahatım değil. Ama ben, Marx'ın edebî mirasını yönetmekle yükümlü bir kimseyim ve, bu sıfatımla, sorumluluklarım var.

Lassalle, yirmi altı yıldan beri tarihin malıdır. Eğer bir süre için, sosyalistlere karşı kanunun yürürlükte olmasından ötürü, tarihî eleştiri onun hakkında susma yolunu tutmuşsa, eleştirinin bir an önce yapılması ve Marx açısından Lassalle'ın durumunun aydınlığa nihayet kavuşturulması zamanı gelmiş çatmıştır. Hayır, Las-

---

36 Bu azarlama herkesten önce Kautsky'i hedef tutuyordu. Alman sosyal-demokrasisinin yönetici çevrelerinde Marx'ın Lassalle'cılık üzerine eleştirilerinin yayınlanması üzerine meydana gelen tepkileri yumuşatmaya çalışan Kautsky, *Neue Zeit*'ın 21. sayısında "Programlarımız" başlıklı bir yazı yazdı ve bunda Marx'ın eleştirilerine katılmayarak ve Lassalle'ın büyük "hizmetlerini" överek bu eleştirilerin pratik önemini azaltmak için de elinden geleni yapıyordu. Kautsky, bu yazısında şöyle diyordu: "Marx'ın Lassalle'e karşı tutumu Alman sosyal demokrasisine karşı tutumundan farklıdır. .. Alman sosyal-demokrasisinin Lassalle'ı değerlendirmesi, Marx'ınkinin aynı değildir. Eserleri, —biz eski Parti üyeleri için olduğu gibi, genç üyelerin büyük çoğunluğu için de— sosyalizmi öğrenmemizde ilk adımlarımıza kılavuzluk etmiş olan ve sosyalizm doğrultusunda ilk coşkularımızı esinlendirmiş olan bir adamı hiç unutabilir miyiz? Marx'ın öğrencisi Lassalle hakkında yazdıklarını dikkatle okuruz ve bunlar üzerinde düşünürüz, ama unutmamalıyız ki, Lassalle da öğretmenlerimizden biriydi ve en iyi savaşçılarımızdan biriydi." (*Neue Zeit*, Şubat 1891, sayfa 680.) İşte Engels'i, Lassalle'ı ajitatör olarak ve lider olarak sert bir şekilde değerlendirmeye iten bu oportünistçe yanlış değerlendirmesi olmuştur.

salle'ın gerçek kişiliğini kıyafet değişimine uğratıp onu göklere yükselten hurafe, partinin bir kanunu haline getirilemez. Lassalle tarafından harekete yapılan hizmetler ne kadar büyük sayılırsa sayılsın, onun tarihî rolü iki yönlü olarak kalmaktadır. Sosyalist Lassalle'ı, demagog Lassalle adım adım izler. Örgütlendirici ve bilinçlendirici Lassalle'ın şahsında, araçlarının seçiminde pervasız, ahlâksız, inançsız ve kanunsuz kimseleri çevresine kabul etmekte sakınca görmeyen, onlardan basit birer araç gibi yararlanmaktan, sonra da onları sıpıtıp atmaktan zevk alan Haltzfeld davasının[37] yöneticisi belirmektedir. 1862'ye kadar, o gayet açık biçimde basit bir demokrattı. Prusyalı kökeni ona pratikte kuvvetli Bonapartçı eğilimler kazandırmaktaydı (Marx'la olan yazışmalarını yakında gözden geçirdim); ondan sonra, tamamen kişisel nedenlerle birdenbire değişti ve propagandaya başladı; ve daha iki yıl geçmemişti ki, işçilerin burjuvaziye karşı Kralcı Parti ile birleşmeleri gerektiğini söylüyor ve karakteri kendisine pek benzeyen Bismarck'-la entrikalar kuruyordu. Bu davranışı, onu, kendisi için mutlu bir olay olan öldürülmesi engel olmasaydı, partiye karşı gerçek bir ihanete kadar sürükleyebilirdi. Lassalle'ın yazılı propagandasında, Marx'dan aldığı gerçekler, kendi yanlış tümdengelimleriyle o kadar içiçe birbirine karışmıştır ki, gerçeği yanlıştan ayırt etmek çok zordur. Marx'ın sert hükümlerinden alınan işçiler Lassalle'ın hayatının ancak iki yıllık propaganda dönemini biliyorlar ve zaten onlar bu döneme de pembe gözlüklerle bakmaktadırlar. Ama tarihî eleştiri, böyle önyargılar karşısında, ebediyen saygı ile duramaz. Marx ile Lassalle arasındaki alanı süpürme işi bana düştü. Ve ben, bunu yaptım. Şimdilik bununla yetinebilirim. Zaten şim-

---

37 Lassalle, kocasına karşı boşanma davası açmış olan Haltzfeld Kontesinin avukatı idi.

di yapacak başka şeylerim var. Marx'ın Lassalle hakkındaki sert yargısının otomatik olarak etkileri olacaktır ve başkalarına açıkça konuşma cesaretini verecektir. Ama aynı şeyi benim yapmam gerekseydi, yapmakta duraksama göstermezdim. Lassalle hurafesini, kesin olarak dağıtmam gerekirdi.

Parlamento grubu tarafından *Neue Zeit*'ın sansürden geçirilmesi gerektiği yolundaki yüksek sesle ilân edilen görüş pek hoş. Bu, sosyalistlere karşı kanun zamanının (her şeye rağmen gerekli olan ve mükemmel biçimde uygulanan[38]) Reichstag'daki sosyalist fraksiyonun otokrasisinin anısına mı borçluyuz, yoksa eskiden Schweitzer tarafından aşırı ölçüde merkezileştirilmiş olan örgütün anısına mı? Bismarck'ın sosyalistlere karşı kanunundan henüz kurtulmuş olan Alman sosyalist bilimini Sosyal-Demokrat Partinin görevlilerinin kendileri tarafından uygulanan, düşünülmüş olan ve uygulanan bir yeni sosyalist kanuna tâbi tutmak fikri, parlak bir fikir doğrusu! Ama çok şükür ki, bu gibi istekler gerçekleşmeyecek.

Vorwaerts'in yazısı beni pek rahatsız etmedi.[39] Liebknecht'in bu meselenin tarihini yazmasını bekleyece-

---

38 Sosyalistlere karşı baskı tedbirleri kanunu döneminde (1879-1891) işçi sınıfının bütün kanunî örgütleri yasaklandığı sırada, Reichstag'daki Sosyal-Demokrat grup, Partinin yönetici organıydı. Bu grupta önemli sayıda oportünistlerin bulunmasına rağmen, grubun kontrolü, Parti tabanının desteği ve Partinin ilkönce Zürich'de ve sonra da Londra'da yayınlanan ve devamlı olarak Engels'in gözetimi altında bulunan illegal merkezî organı **Sozial-Demokrat** sayesinde Bebel'in elinde idi.

39 Alman sosyal-demokrasisinin merkezî organı **Vorwaerts**'in bir başyazısı, **Eleştiri**'nin yayınlanması üzerine Parti Yönetim Bürosunun resmî tutumunu tespit ediyordu. Başyazı Marx'ın Lassalle hakkındaki görüşüne sert bir dille karşı çıkıyor ve, Marx'ın görüşlerine rağmen, Partinin Gotha Programını kabul etmesinin Parti lehine bir durum olduğuna işaret ediyordu. Daha ilerde, başyazı sonraki gelişmelerin Marx'ın yanıldığını gösterdiğini ve Reichstag'daki sosyal-demokrat grubun ve Parti Yönetim Bürosunun **Eleştiri**'nin yayınlanmasına hiç bir zaman rıza göstermiş olmamayı istediklerini belirtiyordu. Bu başyazıda "Alman sosyal-demokratları'nın ne marksist ne de Lassalle'cı olmadıkları, sosyal-demokrat oldukları" beyanı da vardı.

ğim,[40] ve o zaman her ikisine de mümkün olduğu kadar dostça bir tarzda cevap vereceğim. *Vorwaerts*'in yazısında doğrultulması gereken birkaç yanlış var (örneğin bizim birliği istemediğimiz gibi; olayların Marx'ın yanıldığını gösterdiği gibi vb.), bu yazıda doğrulanması gereken bazı noktalar da var. Cevabımda tartışmaları kendi açımdan sona erdireceğimi umuyorum, meğer ki yeni hücumlara ya da yanlış beyanlara karşı bir kez daha kendimi savunmaya mecbur edilmeyim.

Köken'in [*Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nin] yayınlanması üzerine çalışmakta olduğumu *Dietz*'e söyle. Ama şimdi de Fischer'den bugün aldığım mektupta, benden, üç yeni önsöz istenmektedir.[41]

F. E.

VII.— FRİEDRİCH ALBERT SORGE'YE BİR MEKTUPTAN PARÇALAR

Londra, 4 Mart 1891

Azizim Sorge,

19 Şubat tarihli mektubunu aldım. O zamandan beri herhalde sosyal-demokrat parlamento grubunun

---

40 Liebknecht, **Neue Zeit** için, Gotha Programının hikâyesini anlatan bir yazı yazmak niyetindeydi. Bu yazı, Kautsky'nin belirttiğine göre, "Partimizin programının genel tarihini sunacak ve özel olarak da 1875'de Gotha Programına Parti çoğunluğunun teorik bilincini ifade etme olanağını sağlayan şartları açıklayacaktı". Kautsky "programlarımız" başlıklı yazısına "ek" olarak Marx'ın eleştirisinin gerekli olduğunu ve "Engels'in bunu sunacak yetenekte olmadığını" yazıyordu.

41 1891'de Engels aşağıdaki eserlerin yeni baskıları için önsözler yazmıştır: **Fransa'da İç Savaş; Ücretli Emek ve Sermaye; Ütopik Sosyalizm, Bilimsel Sosyalizm** (bu üç eser de Sosyal-Demokrat Partinin Berlin'deki yayınevi tarafından yayınlanmıştır). **Ailenin Kökeni**'nin dördüncü baskısı Dietz yayınevi tarafından gene bu yıl içinde yayınlandı.

Marx'ın program hakkındaki mektubunun *Neue Zeit*'da yayınlanmasından ötürü kapılmış olduğu büyük öfkenin başka yankılarına da muhatap olmuşsundur. Mesele devam etmektedir. Bu arada ben, bu adamların kendi itibarlarını zedelemelerine seyirci kalmayı tercih ediyorum, ve Liebknecht de *Vorwaerts*'deki yazısında bu işi iyi başardı. Hiç şüphe yok ki, zamanı gelince cevap vereceğim, gereksiz kavgalara sebep olmamaya çalışarak, ama cevabımın hafif bir acı alay ihtiva etmeyeceğini de söyleyemem. Teorik bakımdan azçok ağırlığı olan kimseler tabiî olarak benim tarafımı tutmaktadırlar, ancak Bebel'i bir istisna sayıyorum, o bana alınmakta tamamen haksız değil, ama bu kaçınılmaz bir şeydi. İşim başımdan aştığı için dört haftadan beri *Volkszeitung*'u[42] okuyamadım; Amerika'da sert tepkilerin olup olmadığını bilmiyorum; Avrupa'da "Lassalle'cı" kalıntılar köpürmektedirler, ve böyleleri sizde hiç eksik değil...

F. E.

VIII.— AUGUST BEBEL'E BİR MEKTUPTAN PARÇALAR

Londra, 1 Mayıs 1891[43]

Azizim Bebel,

Bugün, 30 Mart ve 25 Nisan tarihli iki mektubuna cevap veriyorum. Evlenmenizin gümüş yıl dönümünün

---

42 1878'de Sorge tarafından kurulan **New Yorker Volkszeitung**, gazetesi.

43 Moskova'da Marx-Engels-Lenin Enstitüsü tarafından muhafaza edilen bu mektubun makinada yazılmış suretinde başta verilen tarih "Mayıs", sona doğru da "2 Mayıs"dır. Mektubun son kısmının muhtevasına göre 2 Mayıs tarihinde yazılmış olduğundan şüphe edilemeyeceğine göre, birinci kısmın 1 Mayıs'da yazılmış olduğu sonucuna varılabilir.

iyi geçtiğini ve gelecekteki altın yıl dönümünüzü kutlamaya niyetlendiğinizi öğrendiğime sevindim. Bunu yapabilmenizi bütün kalbimle dilerim. *İhtiyar Dessauer*'da dendiği gibi şeytan beni alıp götürdükten sonra, sana daha uzun zaman ihtiyacımız olacak.

Marx'ın program eleştirisini, umarım ki, sonuncu defa olmak üzere yeniden ele almam gerekiyor. "Hiç kimsenin yayınlanmanın kendisine karşı çıkmadığı" iddiasını doğru bulmadığımı söylememeye mecburum. Liebknecht bu işe hiç bir zaman razı olmazdı ve yayınlanmayı önlemek için elinden geleni yapardı. 1875'ten beri, o, bu eleştiriyi bir türlü hazmedememiştir ve "program" deninee hemen aklına bu gelmektedir. Halle konuşmasının tümü, bunun etrafında dönüp dolaşmaktadır. *Vorwaerts*'deki gürültülü yazısı, ancak bu eleştiriden ötürü çektiği vicdan azabını ifade etmektedir. Gerçekten Marx'ın bu yazısı, herkesten önce onu hedef almaktadır. Biz onu, birleşme programında çürümüş olarak ne varsa onun babası saydık ve şimdi de ben kendisini bu durumda görmekteyim. Tek taraflı hareket etmeye karar vermemin sebebi bu olmuştur. Eğer meseleyi sadece seninle ayrıntılı olarak tartışabilmiş olsaydım ve ondan sonra Kautsky'ye yazıyı basılmak üzere gönderebilmiş olsaydım, iki saat içinde görüş birliğine varmış olurduk. Ama düşündüm ki, —kişisel bakımdan olsun, parti bakımından olsun—, bu meseleyi, Liebknecht'e de açmak zorundaydı. Ve o zaman neler olacağını biliyordum. Ya yayınlanma işi boğulacaktı, ya da, hiç değilse bir süre için açıkça kavgaya tutuşacaktık. Söylediklerinizi dinlemediğim takdirde seninle bile çatışmamız mümkündü. Yanılmadığımın ispatı işte: hapishaneden 1 Nisanda çıktığına göre ve belge 5 Mayıs tarihini taşıdığına göre, besbelli ki bu iş senden *kasıtlı olarak* gizli tutuldu ve bunu da *Liebknecht'ten başkası yapamaz*. Ama, barış aşkına,

onun yalan söylemesine ve hapiste olduğun için belgeyi göremediğini iddia etmesine göz yumuyorsun. Bu şartlarda, yayınlanmadan önce bile, yönetici komitede bir skandalı önlemek için ona karşı dikkatli davranman gerekiyor. Bütün bunları anlıyorum, ama senin de benim büyük bir ihtimalle bu biçimde davranılacağını hesaba kattığımı anlıyacağını umarım.

Eleştiri'yi yeniden okudum. Bütüne zarar getirmeden bazı pasajları çıkarmak mümkündü. Böyle pasajlar çok değil. Durum nedir? Sizin kadar, ve arayıp bulabildiğim örneğin 9 Mart 1875 günkü *Frankfurter Zeitung* kadar biz de tam yetkiye sahip olanların program tasarısını kabul ettikleri anda işin sona erdirildiğini pekâlâ biliyorduk. Onun için Marx, *Eleştiri*'yi yazdı ve sonuna şunu ekledi: *"dixi et salvavi animan meam"*.[44] Bu ek, onun, bu eleştiriyi sadece ruhunu kurtarmak için yazdığının ve yazarken hiç bir başarı umudu taşımadığının kanıtıdır. Ve Liebknecht'in kesin "hayır"ıyla[45] ettiği şarlatanlık temelsiz bir övünmeden başka bir şey değildir ve o da bunun böyle olduğunu iyi bilir. Eğer siz de temsilcilerinizi seçerken bir hata işledinizse ve birleşmeyi baltalamamak için programı olduğu gibi kabul etmek zorunda kaldınızsa, şu anda, *aradan 15 yıl geçtikten sonra* nihaî karardan önce size hitaben yazılmış olan bir ihtarın yayınlanmasında bir sakınca görmemeniz gerekir. Bu yüzden sizi kimse ahmak ya da sahtekâr yerine koyamaz, meğer ki bütün resmî davranışlarınızın yanılmaz olduğunu iddia etmeyesiniz.

Her ne hal ise, sen bu ihtarı okumadın. Okumadığın da yayında açıklandı. Bu bakımdan, bu tasarıyı oku-

---

[44] Söyledim ve ruhumu kurtardım.

[45] 13 Şubat 1891 tarihli Worwaerts'in başyazısında da Marx'ın mektubuna muhatap olan Eisenach grubunun şeflerinin Marx'a "kesin bir hayır" ile karşı çıktıkları, öğünürcesine yazılmaktadır.

dukları halde onaylamış olanlara kıyasla çok daha elverişli bir durumdasın.

O kanıdayım ki, *Eleştiri*'ye ekli gönderme mektubu pek önemlidir, çünkü bu mektupta biricik doğru politika açıklanmaktadır. Bir deneme döneminde paralel bir harekete girişmek, işte bizi ilkeler üzerinde pazarlıktan kurtaracak biricik yol buydu. Ama Liebknecht her ne pahasına olursa olsun, bu şartlarda birliği gerçekleştirmiş olma şerefinden yoksun kalmak istemiyordu, ve asıl şaşılacak şey tavizlerinde daha da ileri gitmemiş olmasıdır. O burjuva demokratlığından bir birleşme iptilâsını birlikte getirmiştir ve bu iptilâdan bir türlü yakayı kurtaramadı.

Lassalle'cılar geldilerse, buna mecburdular da ondan geldiler, çünkü partileri parçalanıyordu, çünkü yöneticileri ya hergele takımıydı ya da eşekti ve yığınlar böylelerinin arkasından yürümek istemiyorlardı. İşte bugün seçilmiş ılımlı terimlerle söylenmek istenen budur. Onların "güçlü örgütleri" tabiî olarak tam bir çözülüp dağılmaya uğramaktaydı. Liebknecht, Lassalle'cı maddelerin *blok halinde* kabul edilmesini mazur göstermek için Lassalle'cıların "güçlü örgütlerini" feda ettiklerini iddia ederken gülünç duruma düşmektedir. Onların feda edecek bir şeyleri yoktur!

Programın karanlık ve karışık cümlelerinin nereden geldiğini merak ediyorsun? Bütün bu cümleler Liebknecht'in kendisinin kişiliğini temsil etmektedir; işte bizim onunla yıllardan beri kavga etmemizin sebebi bunlardır. Ve onun kendinden geçerek sarıldığı şeyler bunlardır. Teorik bakımdan, o, her zaman karışık fikirler taşımıştır ve bizim meseleleri açık ve güçlü biçimde ifade ediş tarzımızı o her zaman günah saymıştır. Halkçı Partinin eski üyesi olarak o bugün de istediğin şeyi düşünmene izin veren, hatta hiç düşünmemene izin veren

şatafatlı cümlelere tutkundur. Eğer o dönemde kafaları henüz karışık olan Fransızlar, İngilizler, Amerikalılar, bilgisizliklerinden ötürü, işçi *sınıfının* kurtuluşu yerine "emeğin kurtuluşu"ndan söz ediyor idilerse, ve eğer Enternasyonalin belgelerinde bile bu adamların dilini şurda burda kullanmak zorunlu idi ise, Liebknecht, bunda Alman Partisinin dilini bu aşılmış olan görüş düzeyine geri getirmek için yeter sebep bulmaktaydı. Ve o bunu "yanlış olduğunu bile bile" yaptığını da hiç bir şekilde iddia edemez, çünkü, gerçekte, o da bu işleri ötekilerden daha iyi bilmiyordu ve aynı soruyu şu anda da kendi kendime sormaktayım. Her halükârda, bugün de bu eski ifade tarzına derinliğine dalmaktadır; teslim etmek gerekir ki, bu tarzdan yararlanarak daha etkili hitabet örnekleri elde etmek mümkündür. Ve hiç değilse kafasında açıklığa kavuşmamış olan iktisadî ilkeler kadar anladığını sandığı temel demokratik taleplere bağlı olduğu için, demokratik cephaneliğin kalemlerini Lassalle'cı dogmalarla tırampa ederken samimî olarak parlak bir iş yaptığını sandı.

Lassalle'a karşı hücumlara gelince, size söylediğim gibi benim için önemli olan bunlardı. Özünde Lassalle'cı olan iktisadî gevezelikleri ve talepleri kabul etmekle, Eisenach Kongresine katılanlar, hiç değilse, program bakımından *fiilen Lassalle'cı olmuşlardı.*

Lassalle'cılar hiç bir fedakârlıkta bulunmadılar, muhafaza edebildikleri her şeyi muhafaza ettiler. Zaferlerini tamamlamak için de, siz parti marşı olarak Audorf'un[46] Lassalle'ı yücelttiği o kafiyeli ahlâk dersi veren boş cümlelerini kabul ettiniz ve sosyalistlere karşı kanunun yürürlükte olduğu 15 yıl boyunca, parti kadrosu içinde, Lassalle'ın putlaştırılmasına karşı hareket etme imkânı

---

46 Ferdinand Lassalle'ın 4 Eylül 1878'de cenaze merasimi dolayısıyla Audorf tarafından yazılan ağıt söz konusudur.

yoktu. Buna bir son vermek gerekiyordu ve işte ben de bunu yaptım. Lasselle'ın sahte şan ve şerefinin Marx'ın gerçek değerini gölgelemesine ve bunun yeniden savunulmasına artık izin veremem. Lassalle'ı şahıs olarak tanımış olan ve ona bağlı bulunan kimseler pek az kalmıştır. Bütün ötekiler de Lassalle'a tapma sahteliğini bildiğimiz halde zımnî hoşgörümüzle sürüp giden *tamamen yapma* bir şeydir. Lassalle'ı putlaştırma kişisel bağlılıkla dahi haklı gösterilemeyen bir şeydir. Yazının *Neue Zeit*'da yayınlanmasıyla meselenin içyüzünü bilmeyenlere ve partiye yeni katılanlara karşı yeteri kadar dikkatli davranıldı. Ama ben, 15 yıl süren sabır ve yumuşaklıktan sonra, bu gibi konularda tarihî gerçeğin bazı kimselerin işine geldiği için ya da partinin bazı kimseleri şoke etmemek için tavizde bulunmasını katiyen doğru bulmuyorum. Bu gibi işlerde birçok dürüst insanın da yaralanması kaçınılmaz bir şeydir. Böylelerinin homurdanarak yakınmaları da kaçınılmaz bir şeydir. Ve eğer böyleleri, Marx'ın, Lassalle'ı kıskandığını söylerlerse ve bunlara katılan Alman gazeteleri ve hatta (!!) (bütün Almanya'dan daha çok sayıda bulundukları Chicago'daki salt Lassalle'cılara hitaben yayında bulunan) *Chicagoer Vorbote* katılırsa, ben bu gibi yakınmalara karşı bir pire ısırmasından daha az hassasım. Bize karşı nice hücumlara geçilmiştir ve biz gündemdeki konuyu ele aldık. Örnek ortadadır: Marx, Ferdinand Lassalle'ı terslemiştir. Şimdilik bu kadarı yeter.

Bir kelime daha: yazının yayınlanmasını zora başvurarak önlemeye çalışmanızdan beri ve *Neue Zeit*'da, isteğinize uymadığı takdirde Parti tarafından mallarına el konmasının ve sansüre tâbi tutulmasının sözkonusu olabileceği tehdidi ile bir ihtar gönderdiğinizden beri, partinin bütün sosyalist basına el koyması durumunun bana pek tuhaf gelmekte olduğunu takdir edersiniz.

Eğer siz de kendi saflarınızda sosyalistlere karşı bir kanun uygulamaya kalkarsanız Puttkamer'den[47] farklı bir durumunuz kalır mı? Şahsen böyle bir hareket beni ilgisiz bırakır; hiç bir ülkede hiç bir parti ben konuşmaya karar verdikten sonra beni susmaya mahkûm edemez. Ama gene de ben sizi düşünmeye ve kendi kendinize daha az alıngan olmakla daha doğru hareket etmiş olup olmadığınızı sormaya ve hareketlerinizde daha az... Prusyalıca davranmaya davet ediyorum. Sizin, Partinin sosyalist bilime *ihtiyacınız vardır* ve hareketin özgürlüğü olmadan bu bilim yaşayamaz. Onun için en iyisi, bu özgürlüğün sakıncalarına göğüs germektir ve bunu gerektiği gibi gözünüzü kırpmadan yapmaya çalışınız.

Alman Partisiyle Alman sosyalist bilimi arasında, hafif de olsa, bir gerginlik, hele bir yarık eşsiz bir felâket ve itibardan düşüşe sebep olur. Besbelli ki komite, yani kişi olarak senin, *Neue Zeit* üzerinde ve bütün öteki yayın organları üzerinde önemli bir manevî nüfuza sahip olmanız gerekir. Ama bu kadarla yetinmelisiniz. *Vorwaerts*'de durmadan tartışma özgürlüğü övülür durur. Ama bu özgürlüğe pek rastlanmaz. Böyle zora dayanarak yönetme eğiliminin burada, eski parti liderlerinin gerektiği gibi partileri içinde hesap vermeye çağrıldıkları bu ülkede (örneğin lord Randolph Churchill'in tory hükümetinin yaptığı gibi) bize ne tuhaf duygular telkin ettiğini bilemezsiniz. Ve sonra, unutmamak gerekir ki, küçük bir dinî mezhebe kıyasla büyük bir partide disiplin o kadar sert olamaz ve Lassalle'cıların Eisenach'cılarla birlikte tek bir blok içinde kaynaşmalarına ve dirsek dirseğe durmalarına sebep olan sosyalistlere karşı tedbirler kanunu (Liebknecht'e bakılırsa bu kaynaşmayı sağlamış olan onun muhteşem programıdır!)

---

[47] Bismarck

artık yürürlükte değildir.

Uf! İşte içimi boşalttım, bütün bu eski hikâyelerden kurtuldum; şimdi başka şeyden söz edelim...

Karına saygılarımı bildir, Paul'u,[48] Fischer'i, Liebknecht'i ve bütün ötekileri tarafımdan selâmla.

F. E.

---

48 Paul Singer

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERFURT PROGRAMININ ELEŞTİRİSİ

FRİEDRİCH ENGELS

---

29 Haziran 1891

Azizim Kautsky,

Birkaç gün için P...'ye sığındım; dörtbir yandan üzerime çullanan bütün bu işler dayanılır gibi değil. Grup halinde evlenmelerin ortasında[1] ben mutlu ve memnunken, birdenbire Parti programı sırtıma biniverdi, onu incelemeden edemezdim. İlk mülâhazaları biraz özet olarak kaleme almayı istiyordum, ama vaktim olmadığından bunu yapamadım. Üstelik, sakin oportünizme ve eski kargaşalıktan (*das frisch — fromm — fröhlichfreie "Hineinwachsen"*) "yeni topluma" gelişigüzel

1 Bu dönemde, Engels, **Ailenin Kökeni**'nin dördüncü baskısı üzerinde çalışmaktaydı.

"geçişe" bir-iki darbe indirme fırsatını bulduğum için, siyasî programın kısmen kaçınılması mümkün olan ama kısmen de olmayan kusurlarını gözler önüne sermek bana daha önemli geldi. O zamandan beri, kendilerine yeni bir giriş teklif ettiğimi öğrenmiş bulunuyorum; böylesi daha iyi![2]

---

2 Erfurt Kongresi (1891) Engels'in eleştirmiş olduğu yönetici komitenin tasarısı yerine Kautsky'nin program tasarısını kabul etti. Engels; Sorge'ye, 24 Ekim 1891 tarihli mektubunda, şöyle yazıyor: "Kautsky, Bebel ve benim tarafımdan desteklenen program tasarısı, programın siyasî bölümünün temeli olmuştur. Programın marksist eleştirisinin kesin bir zafer kazanmasından ötürü memnunuz." (**Sorge-Briefwechsel**, s. 370.)

1891 SOSYAL-DEMOKRAT PROGRAM TASARISININ ELEŞTİRİSİ

Bu tasarı, eski programla karşılaştırıldığı zaman, çok daha iyi bir tasarıdır. Özgül olarak Lassalle'cı nitelikte olsun, kabaca sosyalist nitelikte olsun, eskimiş bir geleneğin birçok kalıntıları yeni programda geniş ölçüde dışta bırakılmıştır; teorik bakımdan taslak, bütünüyle, çağdaş bilim alanında yer almaktadır ve bu alanda durarak onu tartışmak mümkündür.

Taslak üç kısma ayrılmaktadır: 1. saiklerin açıklanması; 2. siyasî talepler; 3. işçilerin korunmasıyla ilgili talepler.

Genel olarak bu ilk mülâhazalar, birbiriyle bağdaşmaz iki şeyi birleştirmeye çalışıldığı için zarara uğramışlardır: bu bölüm, hem bir program, hem de bir program yorumu haline getirilmek istenmiştir. Kısa ve çarpıcı formüllerin seçilmesi ile yeteri kadar açık olmamaktan korkulmaktadır; bu yüzden de uzun uzadıya yorumlar eklenmiştir. Bence program mümkün olduğu kadar kısa ve, sınırları belli, açık seçik olmalıdır. Programda rastlantı olarak bir yabancı kelimenin ya da ilk bakışta kapsamının kavranması güç olan bir cümlenin bulunup bulunmaması pek önemli değildir. Böyle bir durumda toplantılarda programın okunup anlatılması ve basında yazılı olarak açıklamalar gerekeni sağlar; ve o zaman o kısa ve çarpıcı cümle bir kere anlaşılınca, kafalarda yerleşir ve bir slogan halini alır, uzun açıklamalar için ise bu böyle değildir. Halk dilinde konuşma eğilimine fazla tavizde bulunmamak gerekir; işçilerimizin entelektüel yeteneklerini ve kültür derecesini küçümsemeyelim. En özet ve en kısa bir programın kendilerine sunabileceği şeylerden çok daha zor şeyleri işçilerimiz anlamışlardır; her ne kadar anti-sosyalist kanunlar saflarımıza yeni katılan yığınların bilincinin tam olarak gelişmesini zorlaştırdı, hatta yer yer önlediyse de, propaganda yazılarımızın yeniden sağlanıp okunabileceği şu anda, eskilerin de yönetimi altında bu alanda kaybedilenlerin telâfisi kolay olacaktır.

Bu pasajın tamamını daha kısa bir tarzda kaleme almaya çalışacağım, ve eğer yapabilirsem, bunu mektubumla birlikte göndereceğim ya da daha ilerde sana ulaştıracağım. Şimdi 1'den 10'uncuya kadar numaralanmış maddeleri ele alıyorum. Ek yaprakta (I), tekliflerimin tasarısını bulacaksınız.[3]

Paragraf 1.— "Ayırım" vb.. Aynı şeyi ifade etmek için, "*Bergwerke, Gruben, Minen*" gibi üç sözcük kullanılmış, bunlardan ikisini atmak gerek. Bana kalırsa *Bergwerke*'yi bırakırım, çünkü bu terim bizde en düz ovalarda bile kullanılır, ben hepsini alışılagelen deyimle ifade ederdim. Buna karşılık "demiryolları ve öteki ulaştırma araçları" ibaresini eklerdim.[4]

Paragraf 2.— Buraya "muhtekirlerin elinde (ya da sahiplerinin elinde), toplumun çalışma araçları ... şeklini aldılar" ibaresini koyardım; daha ötede de aynı şekilde, çalışma araçlarının "sahiplerine (ya da gasıplarına) ... bağımlılık" vb..

Bu bayların bunları kendi mülkiyetleri haline getirdikleri ifadesi zaten birinci maddede var ve bu, burada bir tekrarlamadan başka bir şey değil, eğer mutlaka gerekli ise "tekelci" sözcüğü buraya konabilir. Bu iki sözcükten ne biri, ne öteki, anlama en ufak bir katkıda bulunmamaktadır. Oysa bir programda fazla şeylerin bulunması o programı zayıflatır.

"Toplumun *varlığını sürdürebilmesi için gerekli* çalışma araçları": bunlar, her dönemde, o belli anda mevcut olan araçlardır. Buhar makinesinin keşfinden önce onsuz yapılabilirdi; şimdi artık yapılamaz. Bugün bütün çalışma araçları —teknik nitelikleriyle olsun, ya da sosyal işbölümü sonucu olsun— doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak sosyal iş araçları olduklarına göre, bu son iki kelime yeteri kadar ve hiç bir şüpheye meydan bı-

---

3 Ne yazık ki, bu teklifler bulunamamıştır. (Neue Zeit'ın notu.)

4 Parti Yönetim Komitesi'nin Engels'in eleştirisinin gelmesinden birkaç gün sonra yayınlanan program tasarısında sözkonusu paragraf aşağıdaki şekilde kaleme alınmıştı; burada Engels'in tekliflerinin ne ölçüde gözönünde tutulduğu görülecektir. Paragraf şöyledir:

"Toprakta, madenlerde, taş ocaklarında çalışma araçlarının, makinelerin ve iş aletlerinin, ulaştırma araçlarının işçiden ayrılması ve toplumun üyelerinin bir kısmının özel mülkiyeti haline gelmesi olgusu, toplumun iki sınıfa bölünmesi sonucunu vermiştir: çalışan sınıf ve mülk sahibi olan sınıf." (Neue Zeit'ın notu.)

rakmayacak tarzda her anda mevcut olanı ifade etmektedir.

Eğer son kısım, Enternasyonalin[5] tüzüğünün saiklerin açıklamasına bağlanacaksa bunun tam olarak yapılmasını tercih ederim: "sosyal yoksulluk (bu n° 1'dir), entelektüel çürüme ve siyasî bağımlılık". Fizikî çürüyüp yok olma sosyal yoksulluğun kapsamına girer ve siyasî *bağımlılık* ise bir olgudur, ama siyasî *haklardan yoksunluk* bir programda yer almaması gereken *izafî* değeri olan bir söylev ibaresidir.[6]

Paragraf 3.— Bence birinci cümle değiştirilmelidir. "*Özel mülk sahiplerinin tahakkümü* altında." İlkönce, bir iktisadî olguyu iktisadî açıdan açıklamak gerekir. Oysa *özel mülk sahiplerinin tahakkümü* deyimi, bunun, bu haydut çetesinin *siyasî* tahakkümünün bir sonucu olduğu izlenimini, yanlış olarak, uyandırabilir. İkincisi, özel mülk sahipleri, sadece, "kapitalistlerle büyük toprak sahipleri" değillerdir (burada burjuvaların yeri var mıdır? bunlar da bir üçüncü özel mülk sahipleri kategorisi teşkil ederler mi? büyük toprak sahipleri de "burjuva" mıdırlar? onun için tesadüfen büyük toprak sahipleri sözkonusu olduğu zaman, Almanya'da, o bütün siyasî kargaşalığımıza özel bir gerici nitelik kazandıran feodalitenin o koskoca kalıntılarını sükûtla mı geçiştireceğiz?). Hiç değilse henüz bugün *köylüler* ve *küçük-burjuvalar* da "özel mülk sahipleridirler"; ama bunlardan programda hiç söz edilmemektedir; onun için meram öyle anlatılmalıdır ki, bunlar sözü edilen özel mülk sahipleri kategorisine sokulmuş olmasınlar.

---

5 Birinci Enternasyonal'in tüzüğü.

6 İkinci Paragraf şöyle kaleme alındı:
"İhtikâr yoluyla ele geçirenlerin elinde, sosyal iş araçları, sömürü araçları olmuşlardır. İşçilerin iş araçlarının yani hayatın kaynaklarının sahiplerine bu biçimde belirlenen iktisadî köleleşmesi, bütün şekilleriyle köleliğin, sosyal yoksulluğun, entelektüel çöküşün, siyasî bağımlılığın temelidir." (Neue Zeit'ın notu.)

"Sömürülenlerin ürettikleri çalışma araçları ve servetin birikimi." "Servet" şunlardan meydana gelir: 1. üretim araçları; 2. tüketim araçları. Onun için ilkönce servetin bir kısmından sözetmek ve sonra da öteki kısmından değil de servetin tümünden sözetmek ve bu ikisini bir *ve* ile birleştirmek gramere ve mantığa aykırıdır.

"Durmadan artan bir hızla *kapitalistlerin* ellerinde ... çoğalmaktadır." Ya "büyük toprak sahipleri", ya demin sözünü ettiğimiz "burjuvalar", onlar ne olacak? Eğer kapitalistler terimi burada yeterli ise, yukarda da yeterli sayılmalıydı. Ama eğer meram tam ve ayrıntılı olarak ifade edilmek isteniyorsa, bu terim yeterli değildir.

Proleterlerin sayısı ve onların *yoksulluğu* gittikçe artmaktadır. Bunu mutlak olarak ifade etmek gerçeğe aykırı düşer. Emekçilerin örgütlenmesinin, onların gittikçe güçlenen direnişinin *yoksulluğun* artmasına set çekmesi mümkündür. Ama durmadan arttığında şüphe olmayan şey *yarınından emin olmamadır*. İşte ben bunu eklerdim.[7]

Paragraf 4.— "Temeli özel kapitalist üretimin karakterinin kendisinde olan plansızlık" ibaresi mutlaka düzeltilmelidir. Ben toplum biçimi olarak, iktisadî aşama olarak, bir kapitalist üretim tanırım, bir de bu aşama süresinde şu ya da bu biçimde bir fenomen olarak ortaya çıkan bir *özel* kapitalist üretim bilirim. Burada özel kapitalist üretim hangi anlama gelmektedir? Tecrit edilmiş özel işletmeci tarafından üretim mi? Böyle bir

---

7 İşte, Yönetici Komitenin kabul ettiği nihaî şekliyle üçüncü paragraf:

"Bu sömürü imparatorluğu altında, sömürülenler tarafından üretilen sömürenlerin —kapitalistler ve büyük toprak sahiplerinin— elindeki servet gittikçe artan bir hızla büyür. Sömürenler ile sömürülenler arasındaki emek ürünlerinin dağıtımı gittikçe daha eşitsiz bir hal alır. Proleterlerin sayısı gittikçe artar, onların şartları gittikçe kötüleşir, fazla işçiler ordusu gittikçe daha korkunç sayılara erişir, modern toplumu iki hasım kampa bölen ve bütün sanayi ülkelerinin ortak özelliği olan sınıf mücadelesi gittikçe sertleşir." (Neue Zeit'ın notu.)

üretim her geçen gün bir istisna haline gelmiyor mu? Anonim şirketlerin kapitalist üretimi, artık *özel* üretimden çıkan ve çok sayıdaki ortaklar hesabına yapılan bir üretimdir. Ve eğer anonim şirketlerden koca sanayi kollarını boyunduruklari altına alan ve tekeller kuran tröstlere geçersek, o zaman bu, sadece özel *üretimin* sonu demek değildir, aynı zamanda *plansızlığın* da sona ermesi demektir.[8] "Özel" silinsin, o zaman cümle iyi kötü işe yarar.

"Nüfusun geniş tabakalarının iflasa sürüklenmesi ..." Sanki burjuvaların ve küçük-burjuvaların iflasa sürüklenmelerinden ötürü üzülüyormuşuz izlenimini veren bu hitabet cümlesinin yerine, ben, olayı daha basit tarzda anlatırdım: "şehir ve köy orta sınıflarının, küçük-burjuvaların ve küçük köylülerin iflasa sürüklenmeleri, mülk sahipleriyle mülksüzler arasındaki mevcut uçurumu genişletiyor ve derinleştiriyor".

Son iki cümle aynı şeyi iki defa söylemektedir. Ekte bir tadil tasarısı veriyorum.[9]

Paragraf 5.— "Sebeplerin" yerine "sebeplerinin" demek gerekir, bu belki de dikkatten kaçmıştır.[10]

Paragraf 6.— "*Bergwerke, Minen, Gruben*" yukarıda n° 1'e bakınız. — "Özel üretim" yukarda n° 4'e bakınız.

---

8 Bu cümleyi **Devlet ve İhtilâl**'e aktaran Lenin şunları ekliyor: "Burada, modern kapitalizmin, yani emperyalizmin, teorik bir değerlendirmesinde varolan en önemli şeyi, yani, kapitalizmin tekelci **kapitalizm** haline dönüştüğü gözlemini buluyoruz." (s. 88)

9 Yönetici Komitenin tasarısında dördüncü paragraf şöyledir:

"Temeli, kapitalist üretimin karakterinde bulunan plansızlık, ancak çalışanların hayat şartlarını daha da kötüleştiren, şehir ve köy orta sınıflarının —küçük-burjuvalar ve küçük köylüler— iflasa sürüklenmesi ile mülk sahipleri ile mülksüzler arasındaki mevcut uçurumu daha da derinleştiren, genel güvensizliği toplumun normal durumu haline getiren ve sosyal iş araçlarını gaspetmiş olan sınıfın üzerine almış olduğu görevle birlikte iktisadi ve siyasi üstünlüğünü de yitirmiş olduğunu kanıtlayan o gittikçe daha uzun süreli buhranlara çalışmanın kesintiye uğramalarına sebep olur." (Neue Zeit'ın notu.)

10 Beşinci paragraf:

"Her geçen gün daha dayanılmaz hale gelen bu duruma, sebeplerinin ortadan kaldırılmasıyla bir son vermek ve işçi sınıfının kurtuluşunu sağlamak, işte işçi sınıfının amacı ve görevi." (Neue Zeit'ın notu.)

— Ben şöyle ifade ederdim: "bugünkü özel şahıslar hesabına ya da anonim şirketler hesabına kapitalist üretimin önceden kararlaştırılmış bir plan gereğince bütün toplum hesabına sosyalist üretim şeklini alması, ancak üretimin bu şekil değiştirmesiyle işçi sınıfının kurtuluşu ve dolayısıyla toplumun istisnasız bütün üyelerinin kurtuluşu gerçekleşecektir.[11]

Paragraf 7.— Ek I'deki kısmı buraya koyardım.[12]

Paragraf 8.— Bizim çevremizde anlaşılması kolay bir kısaltma olan "sınıf bilinçli" *(klassen bewusst)* yerine, deyimi herkes tarafından anlaşılabilmesi ve yabancı dillere kolayca çevrilebilmesi için şöyle derdim: "sınıf durumlarının bilincine varmış işçilerle", ya da buna benzer bir şey.[13]

Paragraf 9.— Son cümle: "... ve böylelikle iktisadî sömürme ve siyasî baskı kuvvetini tek bir elde topla-

---

11 Altıncı paragraf:

"Almanya Sosyal-Demokrat Partisi, sonuç olarak, iş araçlarının —toprağın, madenlerin, makinelerin ve iş aletlerinin, ulaştırma araçlarının— toplumun ortak mülkiyeti haline getirilmesi için ve kapitalist üretimin sosyalist üretim şeklini alması için çalışmaktadır. Kapitalist toplumun kendisi bu şekil değiştirme için gerekli maddî ve manevî şartları yaratmıştır ve durmadan yaratmaktadır ve işçi sınıfının kurtuluşu ve onunla birlikte toplumun istisnasız bütün üyelerinin kurtuluşu ancak bu yoldan gerçekleşecektir." (Neue Zeit'ın notu.)

12 Yedinci paragrafın yeri değiştirilmiştir. Yayınlanan Yönetici Komite projesinde eski dokuzuncu paragraf yedinci pragraf olmuştur. Hiç şüphe yok ki, sekizinci diye yayınlanan paragraf Engels'in okumuş olduğu ilk tasarının yedinci paragrafıydı. İşte nihai şekli:

"İşçi sınıfının kurtuluşu, ancak işçi sınıfının eseri olabilir. Çünkü bütün öteki sınıflar ve bütün öteki partiler kapitalizmi alanı üzerinde ayakta durmaktadırlar ve çünkü aralarındaki çıkar rekabetine rağmen, ortak bir amaçları vardır, bugünkü toplumun temellerinin muhafazası ve güçlendirilmesi." (Neue Zeit'ın notu.)

13 İşte yayınlanan tasarıdaki dokuzuncu paragrafın metni:

"Kapitalist üretime sahip olan bütün ülkelerde işçi sınıfının çıkarları aynıdır; dünya ticaretinin ve dünya pazarı için üretimin genişlemesiyle her ülkedeki emekçinin şartları giltikçe daha çok öteki ülkelerdeki emekçilerin şartlarına bağımlı olmaktadır; bu bakımdan işçi sınıfının kurtuluşu ulusal bir görev değildir, bütün uygar ülkelerin emekçilerinin eşit olarak katıldıkları sosyal bir görevdir. İşte bu zihniyetle Alman Sosyal-Demokrat Partisi kendisini bütün öteki ülkelerin bilinçli emekçileri ile birlik halinde hisseder ve bunu ilan eder." (Neue Zeit'ın notu.)

yan."[14]

Paragraf 10.— "Sınıf egemenliği" sözünden sonra "ve sınıfların kendileri" eklenmelidir. Sınıfların ortadan kaldırılması bizim temel talebimizdir, bu gerçekleşmeden sınıf egemenliğinin ortadan kaldırılması iktisadî bakımdan anlamsızdır. "*Herkesin* eşit hakkı için" yerine "herkesin eşit hakları ve eşit görevleri için"i teklif ediyorum vb.. Bizim için *eşit görevler*, burjuva demokratik *eşit hakların* zorunlu bir tamamlayıcısıdır ve bu, onların özgür olarak burjuvaca anlamlarını ortadan kaldırır.

Sonuncu cümleye gelince: "savaşlarında ..." ben bu ifadeyi seve seve kaldırırdım. Muğlak muhtevasıyla: "genel olarak *halkın* şartlarını ıslah etmeye yarayan" ibaresi, (kastedilen nedir?), her şeyi kapsayabilir, himayeci gümrük resimlerini ve serbest mübadeleyi, lonca örgütlenmesini ve meslek özgürlüğünü, tarım kredisini, kambiyo bankalarını, mecburî aşılanmayı, alkolikliği ve alkolizme karşı mücaleyi, vb.. Bu ibarede söylenmek *istenen* zaten bir önceki cümlede var; hepsini aldığımızı söyledikten sonra, ayrı ayrı parçaları da aldığımızı ifade etmenin gereği var mı; benim anlayışıma göre, bu, etkiyi zayıflatır. Şimdi eğer bu cümle, özel taleplere geçişi sağlıyorsa, aşağı yukarı şu söylenebilir: "Sosyal-demokrasi, onu *bu amaca* yaklaştırabilecek olan bütün talepleri savunur". ("Tedbirler ve müesseseler" tekrarlandığı için çıkarılmalıdır.) Ya da daha iyisi, neyin sözkonusu olduğunu açıkça söylemektir, yani burjuvazi tarafından kaybedilmiş olan zamanın kazanılması gerektiği.

---

14 Bu paragraf yönetici komitenin tasarısında yedinci maddede bulunmaktadır ve şöyledir.

"Sosyal-Demokrat Partinin devlet sosyalizmi denen şeyle, mali amaçlarla devlet tarafından devlet sömürüsü sistemi ile, özel müteşebbisin yerine devleti koyan ve böylelikle iktisadi sömürü iktidarı ile siyasî baskı iktidarını birleştiren sistemle hiç bir ortak yanı yoktur." (Neue Zeit'ın notu.)

Ek I'de, bu anlamda bir nihaî cümle ekledim, bundan sonraki bölümde anlattığım sebeplerle, bunu çok önemli saymaktayım.[15]

II.— SİYASÎ TALEPLER

Tasarının siyasî taleplerinin büyük bir kusuru var. Asıl söylenmesi gereken *konmamış*. Eğer bu 10 talebin hepsi kabul edilse, hiç şüphe yok ki, baş siyasî talebi sonuca vardırmak için birçok araçlara sahip olurduk. Ama bu baş siyasî talebin kendisine varmış olmazdık. Reich'ın anayasası, halka ve onun temsilcilerine tanınan hakların sınırlandırılması bakımından 1850 Prusya Anayasasının kopyasından başka bir şey değildir; bunda hükümet fiilen bütün iktidara sahiptir ve meclislerin vergileri reddetme hakkı bile yoktur. Bu anayasanın çatışma dönemlerinde hükümet tarafından istendiği gibi yorumlayıp uygulayabileceği ispatlanmıştır. Reichstag'ın hakları, Prusya meclisininkilerden farklı değildir, Liebknecht'in Reichstag'ı mutlakiyetin asma yaprağı diye adlandırması bu yüzdendir.[16] Prusya ile Reuss-Greiz-Schleiz-Lobenstein arasında bir ittifak temeli üzerinde biri ötekinin kapladığı karış yer kadar fersah kaplayan bu devletler arasındaki ittifak temeli üzerinde "çalışma araçlarının ortak mülkiyet haline gelmesini" gerçekleştirmeyi talep etmek besbelli ki saçmadır.

---

15 Paragraf on:

"Sosyal-Demokrat Parti, yeni sınıf imtiyazları ve yeni üstünlükler için mücadele etmemektedir; bu parti sınıf tahakkümünün ve sınıfların kendisinin ortadan kalkması için, cinsiyet ve köken farkı gözetmeksizin herkesin eşit hakları ve eşit görevleri uğruna mücadele etmektedir. Bu kurtuluş mücadelesinde, sosyal-demokrasi, sadece ücretlileri değil, genel olarak bütün sömürülenleri ve ezilenleri savunurken genel olarak halkın ve özel olarak işçi sınıfının şartlarını daha iyi hale getirmeye yarayan bütün talepleri, tedbirleri ve müesseseleri destekler." (Neue Zeit'ın notu.)

16 Wilhelm Liebknecht'in 1867'de Reichstag'daki ilk konuşmasında

Buna dokunmak tehlikelidir. Ama her şeye rağmen işleri ileri götürmek gerek. Tam bu sıra sosyal-demokrat basının büyük bir kısmında yayılmaya başlayan oportünizm, bunun ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir. Sosyalistlere karşı tedbirler kanununun yenilenmesi korkusu ile ya da bu kanunun yürürlükte olduğu günlerde ileri sürülmüş bazı görüşleri hatırlayarak, şimdi, Partinin Almanya'daki bugünkü hukuk düzeninin, bütün taleplerin barış yoluyla gerçekleşmesine elverişli olduğunun kabul edilmesi istenmektedir. "Bugünkü toplumun gelişerek yavaş yavaş sosyalizme geçeceğine", hem kendilerini, hem de partiyi inandırmak istiyorlar, ve kendilerine toplumun sosyalizme geçerken eski toplumsal yapıyı yarı yolda bırakmak zorunda kalıp kalmayacağı, bu eski kabuğu istakoz yavrusunun kendi kabuğunu parçalarken gösterdiği kadar bir şiddete başvurarak atıp atmayacağı sorusu sorulmadan yapılmaktadır; sanki Almanya'da toplum, bundan başka henüz yarı-mutlakiyet niteliği taşıyan ve üstelik de son derece karmakarışık olan siyasî düzenin engellerini de kırıp aşmak zorunda değilmiş gibi. Halk temsilcilerinin bütün iktidarı ellerinde topladıkları ülkelerde, anayasa gereğince, ulusun çoğunluğu seni destekledikçe, her şeyi yapabileceğin ülkelerde, Fransa ve Amerika gibi demokratik cumhuriyetlerde, hanedanın geri alınması meselesinin her gün basında tartışıldığı, ve bu hanedanın halkın iradesi karşısında güçsüz bulunduğu İngiltere gibi krallıklarda, eski toplumun yeni topluma doğru barış yoluyla evrime uğrayabileceği düşünülebilir. Ama hükümetin bütün iktidarı elinde bulundurduğu, Reichstag'ın ve öteki temsilî organların fiilen hiç bir güce sahip bulunmadıkları Almanya'da böyle bir şeyi, hem de gereği yokken, iddia etmek, mutlakiyetin asma yaprağını kaldırıp onun çıplaklığını kendi vücudunla örtmeye benzer.

Böyle bir politika sonuçta ancak partiyi yanlış bir yola yöneltebilir. Genel, soyut siyasî meseleler ön plana getirilmekte ve böylelikle ivediliği olan ve ilk önemli olaylarda, ilk siyasî bunalımda kendiliğinden gelip gündeme yazılan somut meseleler gizlenmektedir. Bundan, partinin birdenbire, karar anı ile karşılaşınca şaşkınlığa uğraması ve en önemli noktalarda örgüt içinde bu meseleler hiç bir zaman tartışılmadığı için fikir karışıklığının ve ayrılığın hüküm sürmesinden gayri bir sonuç verebilir mi? Ancak burjuvaziyi ilgilendirdiği ve emekçileri hiç bir biçimde ırgalamadığı ve bu yüzden de herkesin istediği gibi oylayabileceğinin ilân edildiği, bugün ise tam karşıt kutba birçoklarının gidip himayeci bir politikayı benimsemiş olan burjuvaziye muhalefet etmek için, Cobden'in ve Bright'ın iktisadî saçmalıklarını tazeleyerek en saf Manchester'ciliğin[17] sosyalizmin en safı gibi savunulduğu gümrük resimleri meselesinde[18] olanlara bir kez daha tanık mı olacağız?

Günün geçici meseleleri karşısında büyük temel düşüncelerin bu unutuluşu, geçici başarılar uğruna girişilen bu yarış ve nihaî sonuçları gözönünde tutmadan çevrede verilmekte olan mücadele, bugünün sonuçlarına feda edilen hareketin geleceği, bütün bunların belki de namuslu sebepleri vardır. Ama bunlar oportünizmdir ve oportünizm olarak kalacaktır. Ve "namuslu" oportünizm, belki de oportünizmlerin en tehlikelisidir. Şimdi, ince ama temel nitelikte olan bu noktalar nelerdir?

---

17 Gümrük resimleri meselesi Reichstag'daki sosyal-demokrat gruhun içinde bir görüş ayrılığına sebep olmuştu (1878'de dokuz sosyal-demokrat milletvekili seçilmişti). Kayser adındaki milletvekili demir üzerine gümrük resminin arttırılması için oy vermişti.

18 Manchestercilik (Manchesterlanisme), 19. yüzyılın ilk yarısındaki serbest değişim lehine hareket. Bu hareketin taraftarları, buğday üzerine gümrük resmine karşı mücadele etmek için bir Liga kurdular, bunun merkezi Manchester'di (Manchestercilik burdan gelmektedir). Hareketin en ünlü temsilcileri Cobden ve Bright idi.

Birincisi. — Mutlak olarak kesin olan bir şey varsa, o da, partimizin ve işçi sınıfının egemen duruma, ancak Demokratik Cumhuriyet şekli altında gelebilecekleridir. Hatta, Demokratik Cumhuriyet, Büyük Fransız Devrimi örneğinin gösterdiği gibi, proletarya iktidarının özgül biçimidir de.[19] Örneğin Miquel'in yaptığı gibi, en iyi adamlarımızın bir imparatorun altında bakan olması akla sığar bir şey olmadığı besbelli değil mi?

Cumhuriyet talebini programa doğrudan doğruya koymanın hukukî bakımdan imkânsız gibi olduğu görülmektedir, — oysa bu, Fransa'da, Louis-Philippe zamanında yapılabildi, ve bugün de İtalya'da yapılmaktadır. Ama bugün Almanya'da açıkça Cumhuriyetçi bir parti programının kaleme alınmasının imkânsız oluşu, bu ülkede barış yoluyla bir cumhuriyet kurulabileceği, ve sadece cumhuriyet değil, bir komünist toplum yaratılabileceği hayalinin ne büyük bir gaflet olduğunu kanıtlar.

Bununla birlikte, zorunluluk karşısında gene de Cumhuriyet meselesi meskût geçilebilir. Ama bence programda yer alması gereken ve yer alması mümkün olan şey, *bütün iktidarın halk temsilcilerinin elinde toplanması* talebidir. Eğer daha ileri gidilmek istenmiyorsa, şimdilik, bu kadarı yeterli olabilir.

İkincisi. — Almanya'nın ulusal birliğinin gerçekleştirilmesi. Bir yandan küçük devletlere bölünmeye son verilmelidir; — Bavyera'nın ve Wurtemberg'in özel hakları devam ettiği sürece örneğin Thuringe'nin haritası bugünkü yürekler acısı durumunu muhafaza ettiği sürece, varın Alman toplumunu devrim yoluyla değiştirin! Öte yandan özgül olarak Prusyalı zihniyetin Almanya'yı ezmesine son verilmesi için, Prusya ortadan kalkmalıdır ve özerk eyaletlere bölünmelidir. Küçük devletlere bö-

---

19 Lenin'in bu pasaj üzerine yorumuna bakınız, Devlet ve İhtilâl, s. 67 ve devamı.

lünme, ve Prusya zihniyeti, işte Almanya'nın içine hapsedilmiş bulunduğu çelişkinin iki yönü; bunlardan biri, öteki haklı gösterilmek için, her zaman kanıt ileri sürülecektir. Bunun yerine ne konmalı? Benim görüşüme göre, proletarya bölünmez tek bir Cumhuriyetten gayri bir biçimden yararlanamaz. Nitekim, Amerika Birleşik Devletleri'nin o muazzam toprakları üzerinde federatif cumhuriyet, Doğu'da şimdiden bir engel teşkil etmeye başlamakla birlikte, bugün de bir zorunluluktur. Böyle bir şey iki adada dört ulusun yaşadığı ve tek bir parlamentoya rağmen, bugün bile hâlâ üç ayrı mevzuatın yanyana uygulanmakta bulunduğu İngiltere'de bir ilerleme olurdu. Küçük İsviçre'de federatif sistem, ancak bu ülke, Avrupa devletler topluluğu içinde tamamen pasif bir üye olmakla yetindiği için hoş görüyle karşılanabilir bir engel teşkil etmektedir. Almanya için, İsviçre'ninkine benzer bir federalist örgütlenme önemli bir gerileme teşkil ederdi. Federal bir devleti bütün halindeki devletten iki nokta ayırt eder; birincisi federasyonun üyesi olan her devletin, her kantonun kendi medenî kanununa ve ceza kanununa sahip bulunması, kendi adlî örgütlenmesine sahip bulunmasıdır; ikincisi halkın Meclisi yanında, her kantonun, büyük olsun, küçük olsun oyunu kullanabildiği bir devletler temsilcileri meclisinin bulunmasıdır. Ne mutlu ki biz, birinci noktayı aşmış bulunuyoruz ve onu yeniden kabul ettirmek için harekete geçecek kadar safdil değiliz. İkinci noktaya gelince, buna da federal konsey biçiminde malik bulunmaktayız ve bunsuz da yapabiliriz, — üstelik bizim "Federal Devletimiz", daha şimdiden, merkezî tek devlete doğru geçişi ifade etmektedir. Ve 1866'da ve 1870'de yukardan yapılmış olan devrimi geriletmek bize düşmez; tam tersine, biz, buna aşağıdan bir hareketle gerekli tamamlamayı ve ıslahı sağlamalıyız.

Demek ki, tek bir Cumhuriyet. Ama, 1798'de kurulmuş olan imparatorluğun imparatorsuz şekli olan bugünün Fransız Cumhuriyeti anlamında değil. 1792'den 1798'e kadar her Fransız vilâyeti, her belediye, Amerikan modeline uygun olarak kendi tam özerk yönetimine sahip bulundu, bize de böyle bir şey lâzım. Böyle bir özerklik nasıl örgütlendirilebilir ve bürokrasisiz nasıl edilebilir, Amerika ve Birinci Fransız Cumhuriyeti bunun nasıl olacağını bize gösterdi; Avustralya, Kanada ve öteki İngiliz kolonileri de bugün bize bunu göstermektedirler. Böyle bir eyalet ve belediye özerkliği, örneğin kantonun konfederasyona göre pek bağımsız bulunduğu ama bu bağımsızlığın kazaya *(Bezirk)* ve belediyeye karşı da olabildiği İsviçre federalizminden çok daha özgürdür. Kanton hükümetleri kaza mülkî âmirlerini *(Bezirksstatthalter)* ve valileri tayin ederler; oysa İngilizce konuşan ülkelerde böyle bir şey yoktur, ve biz de, gelecekte, bunlardan, Prusyalı vilâyet ve hükümet müşavirlerinden olduğu gibi *(Londrat* ve *Regierungsrat)* kendimizi kurtarmalıyız.

Bütün bunlardan programa fazla bir şey aktarmak mümkün değildir. Eğer bunun süzünü ediyorsak, bu, böyle şeylerin söylenmesine izin olmayan Almanya'da durumun karakterini belirtmek içindir ve aynı zamanda böyle bir durumu komünist toplum şekline kanunî yoldan sokmak isteyenlerin ne ölçüde hayale kapıldıklarını göstermek için. Bu, üstelik, partinin yönetim komitesine doğrudan doğruya halk tarafından yasamadan ve parasız adaletten gayrı başka önemli siyasî meselelerin olduğunu hatırlatmak içindir de; sonuç olarak bu ikisi olmasa da biz ilerleriz. Genel istikrarsızlık sonucu, bu meseleler bir günden ötekine birdenbire günün en acil meseleleri haline gelebilir, eğer biz bunları aramızda tartışmadıksa, biz bu konularda görüş birliğine varmadık-

sa o zaman ne hallere düşeriz?

Ama programa her şeye rağmen sokulması mümkün olan ve hiç değilse dolaylı olarak söyleme imkânına sahip bulunmadığımız şeyin ifade edilmesine yarayabilen şu taleptir :

"Vilâyetin, kazanın ve belediyenin halkın genel oyu ile seçilmiş görevliler tarafından tam özerk olarak yönetimi. Devlet tarafından tayin olunan bütün mahallî mercilerin ve vilâyet mercilerinin ortadan kaldırılması."

Bunun dışında programda yukarda incelediğim noktalarla ilgili başka taleplerin de formüle edilip edilemeyeceği, benim buradan kestirmem, sizin oradan tayin etmenizden daha zordur. Ama bu meselelerin parti içinde çok gecikilmiş olmadan tartışılması iyi olur.

1. "Seçim hakkı ile oy hakkı, sırasıyla seçimler ile oylar" arasındaki ayırımın ne anlamda yapıldığını kavrayamadım. Eğer böyle bir ayırım zorunlu ise, bunu herhalde açıkça ifade etmek ya da tasarıya eklenecek bir yorumda açıklamak gerekir.

2. "Halkın teklif ve veto hakkı" *niçin?* Şunu eklemek gerekir: ulusal temsilin bütün kanun ve kararları için.

5. Kilisenin ve devletin tamamen birbirinden ayrılması. Bütün dinî cemaatler istisnasız, devlet tarafından özel şirket muamelesine tâbi tutulacaklardır. Bunlar hazineden gelme malî desteklerden yoksun kalacaklar ve merkezî eğitim bakanlığına tâbi okullar üzerindeki etkilerini yitireceklerdir. (Ama buna rağmen, kendi olanaklarıyla, bunların *kendi özel* okullarını açmalarını ve orada saçmalıklarını öğretmelerini yasaklayamayız!)

6. Bu durumda "okulun layikliği" çıkarılmalıdır, bunun yeri bir önceki paragraftadır.

8. ve 9. Burada dikkati şu nokta üzerine çekmek isterim: bu noktalar şunların "devletleştirilmesini" ge-

rektirmektedir: 1. *avukatların,* 2. *hekimlerin,* 3. *eczacı, dişçi, ebe, hastabakıcıların* vb.. Üstelik daha sonrası için işçi sigortalarının tam olarak devletleştirilmesi istenmektedir. Peki bu iş Bay de Caprivi'ye teslim edilebilir mi, ve bütün bunlar daha önce, her türlü devlet sosyalizmine karşı çıkan bildiri ile tam uygunluk halinde midir?

10. Burada ben şöyle derdim: "Devlette, kaza ve belediyelerde masrafları karşılamak için vergilerin gerekli olduğu ölçüde müterakki ... vergiler. Merkezî devletin olsun, mahallî yönetimin olsun, koymuş oldukları bütün vasıtalı vergilerin, resimlerin vb. ortadan kaldırılması." Geri kalanı gereksizdir ve saiklerin yorumu ya da açıklamasından başka bir şey değildir; bunlar ancak metni zayıflatabilir.

III.— İKTİSADÎ TALEPLER

Paragraf 2. — Koalisyon hakkı Almanya'daki kadar hiç bir yerde devlet karşısında bir garantiye muhtaç değildir. "Düzenlemek için..." ibaresiyle başlayan son cümle 4. madde olarak eklenmeli ve bu bakımdan kaleme alınmalıdır. Burada belirtilmelidir ki, yarısı işçilerden yarısı da patronlardan teşekkül edecek çalışma odalarıyla biz okkanın altına gideriz. Bu sistemle, uzun yıllar boyunca çoğunluk patronlardan yana olacaktır, işçiler arasında bir "kara koyunun" bulunması neye yarar. Eğer bir çatışma halinde bu *iki yarı* fikirlerini *ayrı olarak* ileri süreceklerdir diye bir kayıt konmayacaksa, bir patronlar odası ve onun *yanında da* bir bağımsız işçiler odasının olması tercih edilir.

Son karara varmadan önce, tasarının, bir kez daha, Fransız programı[20] ile karşılaştırılmasını isterdim; bana

[20] 16 ilâ 22 Kasım 1880'de Hâvre'da toplanan kongrede kabul edilen Fransız İşçi Partisinin programı Bu programın gerekçeleri Marx tarafından kaleme alınmıştır.

öyle geliyor ki, özellikle n° 3 için bu programdan alınacak çok şey var. İspanyol programına gelince, ne yazık ki, vaktim olmadığı için onu arayamayacağım. Bu program da birçok bakımlardan çok iyi bir program.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PROLETARYA PARTİSİ İÇİN MÜCADELE

(MEKTUPLARDAN PARÇALAR)

K. MARX ve F. ENGELS

I.— MARX'IN LUDWİG KUGELMANN'A BİR MEKTUBUNDAN PARÇA

23 Şubat 1865
Moddena Villa, Maitlandpark,
Haverstock Hill, London

Sevgili dostum,[1]

Beni çok ilgilendirmiş olan mektubunuzu dün aldım, mektupta ileri sürülmüş olan değişik noktalara cevap vermek isterim.

İzin verirseniz ilkönce Lassalle ile aramdaki ilişkilerin ne olduğunu açıklayayım. Siyasî ajitasyonda bulunduğu bütün sürece ilişkilerimiz kesikti: 1. farfaralıkla-

---

[1] Karl Marx, Lassalle üzerine görüşlerini açıkça ve ayrıntılı olarak ifade ettiği bu mektubu Lassalle'ın ölümünden 6 ay kadar önce yazmıştır. Neue Zeit'ın yazıkurulu Marx'ın mektuplarını 1902'de yayınlanması sırasında mektuplar koleksiyonunun tam olmadığını açıklama gerçeğini duymadan, bu mektubu atlamışlardır. Bu mektubun Kugelmann'a gönderilmesinden iki gün sonra, Marx, Engels'e şöyle yazıyordu: "Lafı dolandırmadan onun hakkında gerçeği söyledim" (Lassalle hakkında).

rından ötürü ve eserlerimden en utanç verici intihallerle birlikte övünmelerinden ötürü; 2. *siyasî* taktiğine *karşı çıktığım* için; ve 3. ülkede siyasî ajitasyonuna daha başlamadan önce bile, "Prusya devletinin" doğrudan doğruya bir *sosyalist* uygulamada bulunabileceğine inanmanın saçma olduğunu beyan ettiğim ve "ispat ettiğim" için.[2] 1848'den 1863'e kadar bana yazmış olduğu mektuplarda olsun, yüz yüze görüşmelerimizde olsun, o, her zaman benim temsil ettiğim partiden yana olduğunu söylemiştir; ama Londra'da (1862 sonunda) benimle o küçük oyununu oynayamayacağına kanaat getirince, bana *karşı* ve eski partiye karşı "işçi diktatörü" rolünde çıkmaya karar verdi. Ama her şeye rağmen, ben, her ne kadar kısa kariyerinin sonunda, onun siyasî ajitasyonu bana şüpheli görünmeye başladıysa da onun ajitatör olarak değerini teslim etmişimdir. Onun anî ölümü, çok eskilere giden dostluğumuz, Hatzfel Kontesinin matem mektupları, burjuva gazetelerinin sağlığında o kadar korktukları bir kimseye karşı *korkudan gelen saygısızlıkları* karşısında duymuş olduğum tiksinti, bütün bunlar, o alçak Bilind'e karşı kısa bir bildiri yayınlama kararını bana aldırttı; ama bu bildiri, Lassalle'ın eyleminin kendisine değinmiyordu (Hatzfel Kontesi bildiriyi *Nortstelm*'e gönderdi). Aynı sebeplerden ötürü, ve böylelikle bana tehlikeli gibi görünen unsurları uzaklaştırabilmek için, Engels'le birlikte *Sozial-Demokrat*'da yazı yazmaya söz verdim (bu organ *Açış konuşmasının*[3] bir çevirisini yayınlamıştı). Bana gelince, onun isteği üzerine, Proudhon'un ölümü dolayısıyla, onun hakkındaki bir yazıyı gönderdim, ve

---

2 Lassalle, Bismarck'ın Alman İmparatorluğunun Prusya'nın yönetimi altında birleştirilmesi uğrunda küçük-burjuvazinin bölgeciliğine karşı mücadelesinde yığınların desteğine muhtaç olduğuna inanıyordu. O, Bismarck'ı bu yönde etkilemek istiyordu ve Prusya devletinin, buna karşılık olarak sosyalist tedbirler almak zorunda kalacağını sanıyordu

3 Birinci Enternasyonalin açılış bildirisi.

Schweitzer bize *tatmin edici bir program* gönderdikten sonra dergi redaksiyonuna bizi bu organın yazarları saymasına izin verdim. Ve nihayet *W. Liebknecht*'in redaksiyon kurulunun yarı resmî üyesi oluşu da bizim için bir garantiydi. Bununla birlikte kısa bir zaman içinde Lassalle'ın partiye fiilen *ihanet* ettiği anlaşıldı — bunun kanıtı kısa zamanda elimize geçti. O, Bismarck'la gerçekten bir anlaşma yapmıştı (ve tabiî kendi tarafı için hiç bir garanti sağlamadan). 1864 yılı Eylülü sonunda Hamburg'a gidecekti ve orada Schramm[4] delisiyle ve Prusya polisi casusu Marr ile birlikte Bismarck'ı Schleswig-Holstein'in ilhakına "*zorlayacaktı*", yani bu toprak ilhakını "işçiler" adına isteyecekti. Buna karşılık, Bismarck, kendisine evrensel seçimi ve bazı sosyalist şarlatanlıkları vadetmişti. Ne yazık ki, Lassalle, bu komediyi sonuna kadar oynayamadı! Oynasaydı, adamakıllı gülünç duruma düşecekti ve nasıl şişirilmiş bir kimse olduğu meydana çıkacaktı. Ve bundan sonra bu cinsten herhangi bir girişim imkânsız hale gelmiş bulunacaktı![5]

Lassalle bu yanlış yolu tuttu, çünkü, o da, M. Miquel cinsinden bir *Realpolitiker*[6] idi; ama onun çapı daha büyüktü ve daha yüksek saiklerle hareket ediyordu. (Sırası gelmişken söyleyeyim: Miquel üzerinde o kadar uzun süre durmuşumdur ki, onun tutumunu, *National Verain*'ın[7], bu Hanover'li küçük avukatın sesini evinin dört du-

---

4 Burada sözkonusu olan Rudolf Schramm'dır.

5 1870'den sonra Reichstag'daki bazı müzakerelerden Bismarck ile Lassalle'ın birkaç defa mektuplaştıkları ve görüştükleri anlaşılmaktadır. Son zamanlara kadar bu mektupların muhtevası üzerine herhangi bir belge bulunmuş değildi, ama bundan birkaç yıl önce Prusya İçişleri Bakanlığının gizli bir dolabında Lassalle ile Bismarck arasındaki mektuplar bulundu. Bu belgeler, Lassalle'ın "Sosyal Krallık" imkânını pek ciddiye aldığını ve kendi yardımı olmadan Almanya İmparatorluğunun birliğini gerçekleştiremeyeceğine Bismarck'ı inandıracağını sandığını göstermektedir. Schleswig-Holstein'ın "İşçiler tarafından" ilhakı, onun Bismarck ile siyasî ittifak planının bir parçasını teşkil ediyordu.

6 Sadece "gerçeğe", yani kısa vadeli sonuçlara önem veren siyaset adamı.

7 Ulusal Birlik; 1860'a doğru kurulan büyük burjuvazinin örgütü. Bunun kıı

varı dışında bütün Almanya'ya dinletmek için mükemmel bir fırsat olmasıyla açıklamışımdır. O da, makabline şamil olmak üzere, Hanover'de kendini göstermek ve *Prusya*'nın himayesi altında "*Hanover*'in Mirabeau'su" rolünü oynamak istiyordu.) Tıpkı Miquel'in ve bugünkü dostlarının Prusya'nın naip prensi tarafından başlatılan "yeni çağ", *nationalzuvereinlern* olarak kabul ederek ona sarılmaları gibi ve "Prusya doruğuna"[8] tırmanmaya kalkışmaları gibi, tıpkı onların "burjuva gururlarını" *Prusya himayesi* altına sermeleri gibi, aynı biçimde Lassalle da, Uckermack'lı[9] Philippe II ile proletaryanın Posa[10] markizi rolünü oynamak istiyordu; ve Bismarck Prusya hanedanı ile kendisi arasında aracı rolü oynayacaktı. Zaten o, bu davranışı ile *National Verein*'ın bu baylarını taklit etmekten öte bir şey yapmıyordu. Ama bu ikincilerin orta sınıfın çıkarı için Prusya "irticaına" çağrıda bulunmalarına karşılık, Lassalle proletaryanın çıkarı için Bismarck'ın elini sıktı. Bir anlamda, bu adamların tutumu Lassalle'ınkinden daha haklıydı, çünkü burjuva, "gerçekçi" olarak en yakın çıkarının burnunun ucuna en yakın olan şey olduğunu saymaya alışıktır. Üstelik, bu sınıf, fiiliyatta, her zaman feodalite ile bile uzlaşma yapmıştır, işçi sınıfı ise eşyanın tabiatı gereği, içtenlikle devrimci olmak zorundadır.

---

rucuları arasında 1848 devrimine katılmış olan çok sayıda kimse vardı. National Verein üyeleri daha sonraları Bismarck ile (ve Prusya ile) uzlaşmaya varan Liberal Milli Partiyi kurdular.

8 National Vereinlern, Bismarck ile uzlaşmaya varmak anlamında bir National Verein kurmak. Prusya naip prensinin hükümeti on yıl süren kara irticadan sonra, biraz daha liberal bir düzen kurunca, eski muhalefet burjuvazisi bu "yeni çağı" hararetle selâmladı ve Prusya tahakkümü ile, Prusya militarizmi ve bürokrasisi ile geçinme yolunu tuttu.

5 Posa markizi, Schiller'in oyunlarından birinin kahramanıdır; zalim kral II. Philippe davasının doğruluğuna "inandırır". Posa markizi, özel yetenekleri, zekâsı vb. sayesinde tarihin akışını değiştirebileceğini sanan önder sembolü olmuştur.

10 Prusya kralı.

Makamlar, Burgmestres unvanları vb. gibi önemsiz şeylerin satın alamayacağı Lassalle gibi kibirli mizaçta bir kimse için, bu, son derece çekici bir fikirdi: Ferdinand Lassalle tarafından gerçekleştirilmiş proletarya yararına doğrudan doğruya bir hareket! Gerçekte o, kendi kendini eleştiremeyecek kadar öyle bir hareketin hakikî iktisadî şartlarının cahiliydi. Alman işçilere gelince, Alman burjuvazisinin 1849-1859 irticaına göğüs germek için başvurmuş olduğu ve halkın aptallaşacak ölçüde bunaltılmasına hoşgörü gösterdiği o alçakça *gerçekler politikası* sonucunda, kendilerine bir sıçrayışta kutsal topraklara kendilerini geçirmeyi vadeden bu şarlatan kurtarıcıyı alkışlamayacak durumda değildi, çok aşağılara düşmüştü.

Yukarda yarıda kestiğimiz fikir silsilesini yeniden ele alalım: *Sozial-Demokrat* kurulur kurulmaz, ihtiyar Hatzfeld'in, geç de olsa Lassalle'ın "vasiyetnamesini" uygulamak istediği anlaşıldı. Kendisinin, *Kreuz-Zeitung* Wagener'inin aracılığıyla, Bismarck'la ilişkileri vardı. *Arbeiterverein (Allegemeinen Deutschen*[11]*)* gazetesini, *Sozial-Demokrat*'ı vb. Bismarck'ın emrine tâbi kıldı. Schleswig-Holstein'ın ilhakı *Sozial-Demokrat*'da talep edilecekti ve Bismarck'ın bu işteki elebaşılığı kabul edilecekti. Bütün bu plan, Liebknecht'in, Berlin'de ve *Sozial-Demokrat*'ın yazıkurulunda bulunması yüzünden *başarısızlığa uğradı*. Gazetenin redaksiyonu, Engels'in ve benim hiç hoşumuza gitmemesine rağmen, Lassalle'ın dalkavukça putlaştırılmasına, Bismarck vb. ile zaman zaman cilveleşmelere vb. rağmen, ihtiyar Hatzfeld'in entrikasını başarısızlığa uğratmak ve partinin böyle bir işe tamamen dalaşmasını önlemek için, gazete ile açıkça bağları koparmamak o anda tabiî ki çok daha önemliy-

---

11 Alman Genel İşçi Birliği.

di. Onun için *özel olarak Sozial-Demokrat*'a, Bismarck'a karşı olduğu gibi ilericilere karşı da durmaları gerektiğini yazarken *zevahiri kurtarmak için* aramızda bir sürtüşme yokmuş gibi davrandık. Bernard Becker'in (Lassalle'ın kendisine vasiyetname ile bırakmış olduğu önemi ciddiye alan kendi kendisiyle dolu kendini beğenmiş bu kimsenin) *International Workingmen's Association*'e[12] karşı *entrikalarını* bile görmezlikten geldik.

Bu ara, Bay Schweitzer'in *Sozial-Demokrat*'daki yazıları gün geçtikçe daha fazla Bismarck'çı bir nitelik kazanıyordu. Kendisine daha önce progresislerin "koalisyon meselesinde" yıldırılabileceğini, ama *Prusya Hükümetinin hiç bir zaman* koalisyon kanununun tamamen kalkmasını kabul etmeyeceğini, çünkü bunun bürokrasi saflarında bir yarığın meydana gelmesi demek olduğunu, işçileri vesayet dışında bırakacağını, hizmetçilere karşı yönetmeliğin kaldırılması, köylerde dayak cezasının vb. kaldırılması sonucunu vereceğini ve buna Bismarck'ın asla izin vermeyeceğini ve koalisyon kanununun kaldırılmasının Prusya *memurlar devletinin* varlığıyla bağdaşmadığını yazmıştım. Hatta meclis, koalisyon kanununu reddettiği takdirde, hükümetin onu yürürlükte tutmak için, *büyük cümleler* arkasında mevzileneceğini (örneğin sosyal meselenin "daha derin" tedbirleri gerektirdiğini vb. söyleyeceğini) eklemiştim. Dediğim gibi oldu. Bay Schweitzer ne yaptı? Bismarck'ı öven bir yazı yazdı ve bütün kahramanlığını Schulze gibi, Faucher vb. gibi *çok daha küçük* kimselere yöneltti.

Ben Schweitzer ve avenesinin *iyi niyetle* hareket ettiklerine inanıyorum, ama onlar *Realpolitiker*'lerdir. *Mevcut* şartlardan yararlanmak ve Miquel ve ortaklarına "gerçekler politikasının" imtiyazlarını bırakmamak

12 Uluslararası Emekçiler Derneği

istiyorlar. (Bu sonuncular da, öyle görünüyor ki, Prusya hükümeti ile *içli-dışlı* olmak hakkını ellerinde tutma çabasındadırlar.) İşçi gazetelerinin ve Prusya'da işçi hareketinin (ve dolayısıyla da Almanya'nın geri kalan kısmındaki hareketin) ancak polisin lütfuna ve inayetine bağlı olduğunu biliyorlar. Tıpkı *cumhuriyetçi* Realpolitiker'lerimizin "üstelik" bir Hohenzollern'i *imparator* olarak kabul etmeye hazır oldukları gibi onlar da gerçeği olduğu gibi kabullenmek, hükümeti tahrik etmemek istiyorlar. Ama ben, bir *Realpolitiker* olmadığım için, bir bildiri yayınlayarak Engels ile birlikte *Sozial-Demokrat*'tan istifa etmeyi gerekli buldum. (Bu bildiriyi basında yakında okuyacaksınız.)

Bu söylediklerimden, şu anda, Prusya'da niçin bir şey yapmak istemediğimi de anlayacaksınız. Prusya hükümeti vatandaşlık hakkımı bana iade etmeyi kesin olarak reddetti. Ancak Bay Bismarck'a hoş görünen kisvelere büründüğüm takdirde Prusya'da siyasî *ajitasyonda* bulunmama izin verilecekmiş.

Ben buradaki "International" aracılığıyla ajitasyonumu yüz defa tercih ederim. İngiliz proletaryası üzerindeki etki doğrudan doğruya bir etkidir ve son derece önemlidir. Şu anda evrensel oy hakkı meselesini deşmekteyiz; tabiî bunun buradaki önemi Prusya'nınkinden çok daha büyüktür.

Bir tüm olarak, bu derneğin buradaki, Paris'te, Belçika'da, İsviçre'de, İtalya'daki ilerlemeleri bütün umutlarımızı aşmıştır. Sadece Almanya'da Lassalle'ın varisleri bana karşı çıkmaktadırlar, bu tabiîdir.

Bir yandan şaşkınca önemlerini yitirmekten korkuyorlar; öte yandan, Almanların *Realpolitik* diye adlandırdıkları şeye karşı benim ne büyük bir nefret duyduğumu biliyorlar.

(Sözkonusu olan o cins bir "gerçek"tir ki, bu, Al-

manya'yı, bütün uygar ülkelerin çok gerilerine iter.)

Bir şilinlik bir frak satın alan herhangi bir kimse derneğin üyesi olabileceğine göre, "dernek" olarak katılmalarına kanun engel olduğu için Fransızların (Belçikalıların da) bu biçimde bireysel katılma yolunu seçtiklerine göre, ve durum Almanya'da da böyle olduğuna göre, buradaki ve Almanya'daki dostlarımı, her semtte; üye sayısı ne kadar olursa olsun, küçük dernekler kurmaya davet etmeye karar verdim; dostlarımdan her biri burada bir üyelik kartı edinebileceklerdir. İngiliz derneği resmen kurulmuş olduğuna göre, Fransa'da bile, bu şekilde hareket etmeye engel bir durum yoktur. Sizin de yakın çevrenizle bu tarzda Londra ile bağ kurmanızı isterdim.

II.— MARX'IN BOLTE'YE BİR MEKTUBUNDAN PARÇA

29 Kasım 1871

Enternasyonal, sosyalist ya da yarı-sosyalist mezheplerin yerine, işçi sınıfının etkili bir savaş örgütünü koymak amacıyla kurulmuştur. İlk tüzüğünde ve açılış konuşmasında bu, ilk bakışta görülür. Öte yandan, eğer tarihin seyri mezhepler düzenini paramparça etmiş olmasaydı, Enternasyonal, kendini kabul ettiremezdi. Sosyalist mezheplerin gelişmesi ile gerçek işçi hareketinin gelişmesi daima ters orantılıdır. Bu mezhepler (tarihî olarak) varlıklarını gerekli ve haklı saydırabildikleri sürece, işçi sınıfı, henüz özerk bir tarihî hareket için olgunlaşmış değildir. Bu olgunluğa ulaştığı anda, bütün mezhepler, özleri bakımından gerici bir nitelik kazanırlar. Bununla birlikte, Enternasyonalin tarihinde, tarihin her yerde gösterdiği şeyin tekrarlandığı görüldü. Eskimiş

olan şey, yeniden dirilmeye ve yeni benimsenen biçimin içinde tutunmaya çalışır.

Ve Enternasyonalin tarihi, *Genel Konseyin,* Enternasyonalin çerçevesi içinde işçi sınıfının gerçek hareketine karşı durmaya çalışan mezhepler ve amatör girişimleri karşısında *daimî bir mücadele* idi. Bu mücadele kongrelerde, ve daha çok Genel Konseyde çeşitli seksiyonlar arasındaki özel müzakerelerde verilmekteydi.

Paris'te Proudhon'cular (mutualist'ler[13]) Derneğin kurucularından oldukları için, bunların ilk yıllarda Paris'te dümeni tutmaları tabiî idi. Daha sonraları, orada, tabiî olarak, birbirlerine karşı çıkan kollektivist, pozitivist vb. gruplar meydana geldi.

Almanya'da Lassalle kliği vardı. Benim kendim de iki yıl süre ile şu ünlü Schweitzer ile mektuplaştım ve kendisine Lassalle'ın örgütünün sadece basit bir mezhep örgütü olduğunu ve bu niteliğiyle, Enternasyonalin kurmaya çalıştığı işçi sınıfının *gerçek* örgütüne düşman olduğunu tartışma götürmez bir biçimde ispat ettim. Schweitzer'in söylediklerimi anlamaması için kendi "sebepleri" vardı.

1868 yılı sonlarına doğru, bir Rus olan Bakunin, Enternasyonale katıldı; amacı, bu örgütün içinde, kendisinin önderi olacağı "*sosyalist demokrasi ittifakı*" adı altında bir *ikinci enternasyonal* kurmaktı. Teorik bilgiden yoksun olan Bakunin, bu özel kuruluşta Enternasyonalin bilimsel propagandasını temsil etme ve bu propaganda ile Enternasyonalin içindeki bu ikinci enternasyonalin özgül rolünü saptama iddiasında idi.

Programı, sağdan soldan toplanmış yüzeysel ve karmakarışık bir şeydi; bunda *sınıflar arasında eşitlik* (!), (Saint-Simon'a özgü bir ahmaklık olan) miras hakkının

---

13 Mutualistes: Proudhon'culara bu anlam takılmıştı

kaldırılması, üyelere *dogma* olarak kabul ettirilen *dinsizlik* ve temel *(Proudhon'cu)* dogma olarak da *siyasî hareketin dışında kalma, hareketin amacına varış noktası* olarak kabul ediliyordu.

Bu ilkel görüşler, işçi sınıfının somut şartlarının az gelişmiş bulunduğu İtalya'da ve İspanya'da olduğu gibi, İsviçre'nin Romande bölgesinde ve Belçika'da birkaç kendini beğenmiş ihtiras sahibi ve kof doktrincisi arasında yankı buldu (ve şimdi de belli bir ölçüde bu görüşler tutunmaktadırlar).

Bay Bakunin için doktrin (Proudhon'dan ve Saint-Simon'dan vb. aktardığı o karmakarışık şey) ikincil bir şeydi; doktrin ona kişi olarak itibar kazandıran bir araçtı. Teorici olarak o bir hiçtir; ama entrikacılıkta ustadır.

Genel Konsey yıllar boyu, (özellikle *Fransa'nın güneyinde* Fransız Proudhon'cuları tarafından bir dereceye kadar desteklenen) bu komploya karşı mücadele etmek zorunda kaldım. Sonunda kongrenin 1, 2, ve 3, IX, XVI ve XVII sayılı kararlarıyla Genel Konsey uzun zamandan beri hazırladıkları darbeyi indirdiler.[14]

Besbelli ki Genel Konsey, Avrupa'da mücadele ettiği bir şeyi, Amerika'da desteklemez. 1, 2, 3 ve IX sayılı kararlar New York Komitesine mezheplerin ve her türlü amatör gruplarının işlerini bitirmek ve gerekirse bunları ihraç etmek üzere kanunî silâhlar sunmaktadır.

Hiç şüphe yok ki işçi sınıfının *political movement*'ının [siyasî hareketinin] nihaî amacı *political power*'ın [siyasî iktidarın] ele geçirilmesidir; bu amaçla, tabiî ki,

---

14 Marx'ın burada sözünü ettiği özellikle işçi sınıfının siyasî örgütlenmesi meselesi ile ilgilenmiş olan Birinci Enternasyonalin Londra kongresidir (Eylül 1871). Marx'ın zikrettiği kararlar şu meselelerle ilgilidir: 1, 2, 3: Enternasyonalin güçlendirilmesi. Genel Konseyin yönetici rolünün ve merkezileşmenin arttırılması.

IX: Proletaryanın özerk bir siyasî partisinin gereği ve siyasî mücadeleyle iktisadî mücadele arasında en sıkı bağların kurulması. XVI ve XVII: Bakunin'in hizipçi grubunun tasfiyesi

belli bir noktaya kadar vermiş olduğu iktisadî mücadelelerden gelme bir *working class*'ın *previous organisation*'ine [daha önceden kurulmuş işçi sınıfının örgütüne] ihtiyaç vardır.

Öte yandan, işçi sınıfını *sınıf* olarak iktidardaki sınıfa karşı yönelten ve onu bir ***pressure without*** [dıştan baskı] ile yenmeye çalışan her hareket, bir ***political movement*** [siyasî hareket]'dir. Örneğin özel bir fabrikada ya da ayrı olarak ele alınan bir meslek kolunda kapitalistleri grevlere vb. başvurarak çalışma süresini azaltmaya zorlamak salt iktisadî bir harekettir; buna karşılık, 8 saatlik işgününü vb. zorunlu kılan bir ***kanunu*** koparmaya çalışan hareket *siyasî* bir harekettir. Böylece her yerde işçilerin tecrit edilmiş iktisadî hareketlerinden *siyasî* bir hareket, yani *sınıfın* çıkarlarını genel bir biçimde sosyal bakımdan etkili genel bir güce sahip olan bir biçimde üstün kılmak için bir *sınıf* ***hareketi*** doğmaktadır. Eğer bu hareketler daha önceden belli bir örgütlenmeyi varsayıyorsa bunlar, kendileri de, aynı ölçüde bu örgütlenmenin gelişmesini sağlayan araçlardır.

İşçi sınıfının, kollektif iktidara karşı, yani egemen sınıfların siyasî iktidarına karşı kesin bir mücadele verecek kadar örgütlü bulunmadıkları yerlerde, gene de işçi sınıfını egemen sınıf tarafından politika alanında benimsenmiş olan tutuma karşı, bize düşmanca olan tutuma karşı daimî propaganda ile harekete geçirmek gerekir. Eğer bu yapılmazsa, işçi sınıfı onların elinde bir oyuncak durumuna düşer, Fransa'da Eylül Devrimi bize bunu ispatlamıştır; nasıl ki, İngiltere'de, Bay Gladstone'un ve Ort.nın şimdiye kadar başarıyla oynadıkları oyun da bunu ispatlıyor.[15]

---

15 Fransa'da 4 Eylül 1870 devrimi konusunda Fransa'da İç Savaş'a bakınız. "Gladstone oyunu" sözüyle Marx, bir küçük-burjuva partisi olan (liderleri Gladstone idi) liberallerin sendika önderleri üzerindeki etkisini kastetmektedir.

III.— ENGELS'İN FRİEDRİCH CUNO'YA BİR MEKTUBUNDAN PARÇA

Londra, 24 Ocak 1872

... 1868'e kadar Enternasyonale karşı entrikalar yürütmüş olan Bakunin, Bern Barış Kongresinde[16] başarısızlığa uğradıktan sonra bu örgüte girdi ve hemen Genel Konseye karşı *içerden* komplolar düzenlemeye başladı. Bakunin'in pek özel bir teorisi var, Proudhon'culukla komünizm karışımı bir çorba; buna göre ortadan kaldırılması gereken başlıca kötülük sermaye değildir, ve dolayısıyla kapitalistlerle ücretliler arasında sosyal evrimden doğan sınıf çatışması değildir, başlıca kötülük *devlettir*. Sosyal-demokrat işçilerin büyük kitlesinin, bizimle birlikte, devlet iktidarının egemen sınıfların —toprak sahipleri ve kapitalistlerin— sosyal ayrıcalıklarını korumak için kurmuş oldukları bir örgütten başka bir şey olamayacağını kabul ederken, Bakunin, *devletin* sermayeyi yarattığını, kapitalistin ancak devletin *inayetiyle* sermayesine sahip olabildiğini iddia ediyor. Bu bakımdan, kendisi için asıl önemli olan devlet olduğuna göre, her şeyden önce devleti ortadan kaldırmalıdır, bu yapılırsa sermayenin kendiliğinden canı cehenneme gider; biz ise buna karşı şöyle diyoruz: sermayeyi ortadan kaldırınız, üretim araçlarının tümünün birkaç kişinin elinde bulunması durumuna son veriniz, o zaman devlet kendiliğinden yıkılacaktır. Bu fark, temel bir görüş farkıdır: daha önce sosyal bir devrim yapmadan devletin ortadan kaldırılması bir saçmalıktır. Sermayenin ortadan kaldırılması ise, sosyal devrimin *kendisinden başka bir şey değildir* ve üretim araçlarının tümünün şekil değiş-

---

16 Bir burjuva pasifist örgüt olan "Barış Ligası"nın kongresi 1868 eylülünde Berlin'de toplandı. Bakunin bu kongreye katılmıştır

tirmesini kapsar. Bakunin için temel kötülük devlet olduğuna göre, devleti, yani cumhuriyet olsun, krallık olsun ya da başka çeşit devlet olsun her türlü devleti ayakta tutmak için hiç bir şey yapılmamalıdır. Bunun sonucu olarak, *her türlü politikanın tamamen dışında kalınmalıdır*. Herhangi bir siyasî eylemde bulunma ve özellikle bir seçime katılma, ilkelere ihanet olur. Propaganda yapmalı, devlete karşı atıp-tutmalı, örgütlenmelidir, ve, *bütün* emekçileri tarafına kazandıktan sonra, yani halkın çoğunluğunu kazandıktan sonra, bütün makamları alaşağı edersin, devleti ortadan kaldırırsın ve onun yerine Enternasyonalin örgütünü koyarsın. Bin yıllık krallığı başlatacak olan bu yüksek başarının adı *sosyal tasfiye*'dir.

Bütün bunlar kulağa pek aşırı devrimci gibi gelmektedir, ve o kadar basit ki, beş dakika içinde ezberlenebilir; işte bunun için bu Bakunin'ci teori, İtalya'da ve İspanya'da genç avukatlar, doktorlar ve başka doktrinciler arasında hızla yayıldı. Ama emekçiler yığını hiç bir zaman kendi ülkelerinin kamu işlerinin kendi meseleleri olmadığı görüşüne kanmayacaklardır; emekçiler, tabiatları gereği *siyasîdirler*, ve kendilerine politikayı bir yana bırakmalarını öğütleyen kimseleri eninde sonunda bir yana bırakırlar. İşçilere, şartlar ne olursa olsun, politikadan uzak durmayı vazetmek, onları papazların ya da burjuva cumhuriyetçilerinin kucağına itmektir.

Bakunin'e göre, Enternasyonal siyasî mücadele için değil de, sosyal tasfiyeden hemen sonra eski devlet örgütünün yerini alabilmek için kurulması gerektiğine göre, onun görevi geleceğin toplumunun Bakunin'ci idealine mümkün olduğu kadar yaklaşmak olmalıdır. Bu toplumda her şeyden önce hiç bir *otorite* yoktur, çünkü otorite demek devlet demektir... ve hiç bir şeye yaramaz

(nihaî olarak kararı veren bir irade olmadan ınsanların nasıl bir fabrikayı işletecekleri, treni yürütecekleri, bir gemiyi yola çıkaracakları hakkında hiç bir şey söylenmemektedir). Burada çoğunluğun azınlık üzerindeki otoritesi de sona ermektedir. Her birey, her komün özerktir; ama iki kişiden meydana gelse bile, her biri özerkliğinin bir parçasından vazgeçmedikçe bir toplumun nasıl mümkün olacağı konusunda da Bakunin susmaktadır. Demek ki, Enternasyonal da bu modele göre örgütlenmelidir. Her seksiyon özerk olduğu gibi, her seksiyondaki her üye de özerktir. Genel Konseye zararlı bir yetki tanıyan ve onu ifsat eden *Bâle kararları*[17] bize vız gelir! Bu yetki, gönüllü olarak verilmiş olsa bile, sona ermelidir, *çünkü* yetki otorite demektir! Bu şarlatanlığın belli başlı noktaları kısaca bunlardır. ...

IV.— ENGELS'İN FRİEDRİCH ALBERT SORGE'YE BİR MEKTUBUNDAN PARÇA

Londra, 12 Eylül 1874

Üstelik, senin istifan ile, *eski* Enternasyonalin ömrü kesin olarak sona ermiş oluyor. Gerçekten bu böyle. Enternasyonal, Avrupa'da hüküm süren baskının tam uyanma halinde olan işçi hareketine her türlü iç polemikten kaçınmayı emrettiği İkinci İmparatorluk dönemine aittir. Bu dönemde proletaryanın uluslararası ortak çıkarları ön plana geçebilmekte idi. Almanya, İspanya, İtalya, Danimarka eyleme henüz girmişti ya da girme halindey-

17 Engels'in aklında olan, genel konseyin yetkilerini genişleten Birinci Enternasyonalin Basel Kongresinin (Eylül 1868) kararlarıdır. Bakunin'ciler bu kararları iptal etmek için şiddetli bir kampanya yürüttüler.

di. Bütün Avrupa'da, yani yığınlar arasında, hareketin teorik karakteri gerçekte henüz 1864'de anlaşılmış olmaktan çok uzaktı; Alman komünizmi henüz işçi partisi sıfatıyla mevcut değildi; Proudhon'culuk o özel saplantılarını yayamayacak kadar zayıftı, Bakunin'in yeniden cilalayıp sunduğu o elden düşmeleri henüz onun kafasında bile yer almamıştı, İngiliz sendikalarının önderleri bile Enternasyonalin tüzüğünde ifade edilen program[18] temeli üzerinde harekete katılabileceklerini sanıyorlardı. Büyük ölçüde ilk başarı hiziplerin bu safdilce işbirliğini yıkacaktı. Bu ilk başarı, ruh bakımından kesinlikle Enternasyonal'in çocuğu olan Paris Komünü oldu. Her ne kadar Enternasyonal, Paris Komünü'nü tezgâhlamak için serçe parmağını bile oynatmadıysa da ve gene de haklı olarak ondan sorumlu tutulduysa da, bu böyledir. Komün ile birlikte Enternasyonal Avrupa'da bir manevî güç durumuna gelir gelmez kavga başladı. Her eğilim, başarıdan, kendi açısından yararlanmaya kalkıştı. Kaçınılmaz çöküş geldi çattı. Eski geniş program temeli üzerinde çalışmalarını fiilen sürdürmeye gerçekten hazır olan kimselerin —Alman komünistlerinin— , artan gücünü kıskanan Belçikalı Proudhon'cular Bakunin'ci maceracıların kollarına atıldılar. Nitekim la Haye Kongresi ile son gelmiş oldu, ve gerçekte bu her iki taraf için sondu. Enternasyonal adına bir şeylerin yapılabileceği biricik ülke Amerika idi ve yerinde bir kararla en üst yönetim organı oraya nakledildi. Şimdi, orada da prestij tüketilmiştir, ve bundan sonra Enternasyonale yeniden hayat verebilmek için herhangi bir çaba delilik ve kuvvet israfı olur. Enternasyonal, bir yönden —geleceğin bulunduğu yönden— on yıl süre ile Avrupa tarihi üzerinde egemen olmuştur ve geçmiş çalışmasına gururla

---

18 Birinci Enternasyonalin tüzüğü.

bakabilir. Ama, eski biçim ile, ömrünü gerektiğinden fazla sürdürmüştür. Eski tarzda yeni bir enternasyonali, bütün ülkelerin proleter partilerinin ittifakını yeniden tezgâhlayabilmek için, tıpkı 1849'dan 1864'e kadar olduğu gibi işçi hareketinin genel olarak zaafa uğraması gerekir. Oysa proletarya âlemi fazlasıyla büyümüştür, fazlasıyla genişlemiştir. Öyle sanıyorum ki, bundan sonraki Enternasyonal —Marx'ın eserlerinin birkaç yıl etkisini göstermesinden sonra—, doğrudan doğruya komünist nitelik taşıyacak ve bizim ilkelerimize dayanacak...

V.— MARX'IN FRİEDRİCH ALBERT SORGE'YE BİR MEKTUBUNDAN PARÇA

19 Ekim 1877

Almanya'da, partimizde, "çürümüş" bir zihniyet hâkim olmuştur, yığınlar arasında olmaktan çok liderler (üst görevlerdekiler ve "işçiler") arasında.

Lassalle'cılarla uzlaşma[19] başka değersiz kimselerle uzlaşmalara yol açtı: Berlin'de (*Most*'un aracılığıyla) Dühring'le ve onun "hayranlarıyla", ama bu yetmiyormuş gibi, sosyalizme "daha yüksek ideal" bir şekil vermek isteyen, yani materyalist temelin yerine (ki bu ele alındığında ciddî ve objektif bir incelemeyi gerektirir) adalet, özgürlük, eşitlik ve *kardeşlik* tanrıçalarıyla modern mitolojiyi koymak isteyen olgunluğa erişmemiş bir sürü öğrenci ile ve bilgiç doktorlarla. *Zukunft*'u yayınlayan Doktor Höchberg bu eğilimin temsilcilerinden biridir ve öyle sanıyorum ki "en soylu" niyetlerle "partideki yerini

---

19 Kastedilen Gotha'da Lassalle'cılarla "Eisenach'lıların" birleşmesidir.

satın almış bulunmaktadır", ama bence "niyetler" hiç önemli değildir. *Zukunft*'daki programı kadar zavallı ve "alçakgönüllü kendini beğenmişlikle" dolu bir şeyin gün ışığına çıkması pek enderdir.

İşçilerin kendileri de, Bay Most ve kafadarları gibi işlerini bırakarak profesyonel yazar olmaya kalkıştıklarında, her zaman, "teorik bakımdan" felâketlere sebep olmaktadırlar ve bunlar sözde "okumuşlar" kastının karışık kafalarıyla ortaklık kurmaya her zaman hazırdırlar. Asıl üzücü olan Alman işçilerinin kafalarından, onlara, Fransızlara ve İngilizlere kıyasla, teorik (ve dolayısıyla pratik) üstünlük sağlayan, ütopik sosyalizmin, geleceğin toplumunun yapısı üzerinde sonu gelmeyen hayal oyunlarının süpürülüp atılması için bu kadar emek ve zahmet sarfedildikten sonra, şimdi bunlar, sadece Fransız ve İngiliz ütopyacılarına kıyasla değil, hatta Weitling'e bile kıyasla çok daha içi kof bir şekille moda olmasıdır. Eleştirici materyalist sosyalizm zamanından *önce*, bunu filiz halinde içinde taşıyan ütopyacılığın, şimdi eleştirici materyalist sosyalizmden *sonra* gelince ancak alıklık, yavan ve özünde gerici bir şey olarak belirmesi tabiîdir...

BEŞİNCİ BÖLÜM

GOTHA PROGRAMININ ELEŞTİRİSİ ÜZERİNE

"DEVLET KONUSUNDA MARKSİZM" BAŞLIKLI NOTLARINDAN PARÇA (OCAK — ŞUBAT 1917)

V. İ. LENİN

Engels'in Bebel'e yazdığı 18/28. III. 1875 tarihli mektubu, devlet meselesi bakımından *son derece* önemlidir.

(BEBEL, *Aus meinem Leben,* IV. kısım, s. 318 ve devamı, Stuttgart 1911. — 2.IX.1911 tarihli Önsöz).

İşte en önemli pasajın tam metni:

"... Özgür halkçı, özgür devlet şeklini almıştır. Bu terimlerin gramer anlamına göre, özgür bir devlet kendi vatandaşlarına karşı özgür olan devlettir, yani despotik bir hükü-

meti olan devlettir. *Devlet üzerine bu gibi gevezeliklere son vermek gerek,* özellikle *kelimenin tam anlamıyla bir devlet olmayan Paris Komünü tecrübesinden sonra.* N B*
Daha Marx'ın Proudhon'a karşı kitabından beri ve sonra da *Komünist Partisi Manifestosu'nda sosyalist toplumsal düzenin kurulmasıyla devletin kendiliğinden dağıldığı* ve yok olduğu açıkça söylenmiş olmasına rağmen, anarşistler, yeteri kadar "*halkçı devleti*" kafamıza çalmış durmuşlardır. Devlet, mücadelede, devrimde devrim düşmanlarını bastırmak için yararlanmak zorunda olduğumuz geçici bir müesseseden başka bir şey olmadığına göre, özgür halkçı bir devletten söz etmek saçmadır: proletaryanın devlete *ihtiyacı* [altı Engels tarafından çizilmiştir] olduğu sürece, o, bunu, *özgürlük için değil hasımlarını alt etmek için* kullanacaktır. N B
Ve özgürlükten söz edilmesi mümkün olduğu gün, devlet, devlet olarak ortadan kalkmış olacaktır. Onun için biz *devlet* [altı Engels tarafından çizilmiştir] kelimesinin yerine her yerde "topluluk" (Gemeinwesen) gibi Fransızca "'komün"ün karşılığı olan mükemmel bir eski Alman kelimesinin kullanılmasını teklif etmekteyiz." N B

Hiç şüphe yok ki bu pasaj, Marx ve Engels'te, devlete *karşı* diyebileceğimiz en mükemmel ve en alaylı pasajdır.

1. "Devlet hakkında bütün bu gevezelik-

* N. B. Nota bene (Kenar notu).

leri bırakmak gerekir."

2. Paris Komünü, kelimenin tam anlamıyla, artık bir devlet değildir. (Ya neydi? Besbelli ki, devletten devletsizliğe geçiş şekliydi!)

3. Anarşistler yeteri kadar "halkçı devleti" "kafamıza çalmış durmuşlardır". (Demek ki, Marx ve Engels, Alman dostlarının bu açık hatasından utanç duymaktaydılar; bununla birlikte onlar bunu, *o g ü n ü n şartlarında* haklı olarak anarşistlerinkinden çok daha az önemli bir hata saymaktaydılar. Bu *N. B.*!)

4. Devlet "sosyalist düzenin kurulmasıyla" ... "kendiliğinden dağılır ("erir"), *Notabene* ve yok olur" (bakınız: daha sonraları "çürür gider").

5. Devlet "mücadelede, Devrimde" yararlanılan "geçici bir müessesedir" (besbelli ki yararlanacak olan *proletaryadır)*...

6. Devletten *özgürlük için değil, proletaryanın düşmanlarını bastırmak* için yararlanılır (? bastırmak tam anlamıyla ezmek demek değildir, eski düzeni kurmalarına engel olmak, onları tâbi durumda tutmak demektir).

7. Ve özgürlük olduğu zaman devlet olmayacaktır.

Çoğunlukla "özgürlük" ve "demokrasi" kavramlarının aynı anlama geldikleri kabul edilir ve sık sık birinin yerine öteki kullanılır. (Başlarında Kautsky, Plehanov ve avenesi olmak üzere) vülger marksistler de bu konuda aynen böyle düşünmektedirler.

Gerçekte ise demokrasi özgürlükle bağdaşmaz. Gelişmenin diyalektiği (ileriye doğru seyri) şöyledir: mutlakiyetten burjuva demokrasisine; burjuva demokrasisinden proleter demokrasisine; proleter demokrasisinden demokrasisizliğe.

8. "Biz" (yani Engels ve *Marx*) (programda) "devlet" kelimesinin yerine *her yerde* "topluluk", "komün" kelimesinin konmasını teklif ederdik!!! N. B.!!!

Bu, açıkça gösteriyor ki, sadece oportünistler tarafından değil, Kautsky tarafından da, Marx ve Engels'e aptalca anlamlar atfedilmiş, onlara çamur bulanmıştır.

Olağanüstü değer taşıyan bu sekiz düşünceden oportünistler *bir tanesini bile anlamamışlardır!!*

Onlar *sadece* içinde bulundukları anın pratik gereğini kabullenmişlerdir: siyasî mücadeleden yararlanma, proletaryayı teşkil etmek, eğitmek için, "tavizler koparmak" için *bugünkü* devletten yararlanmak. (Anarşistlere karşı) bu tutum doğrudur, ama eğer matematik tarzda ifade etmek mümkünse, bu marksizmin ancak yüzde biridir.

Genel olarak propagandacı ve yazar olarak eyleminde Kautsky, (Pannekoek'e karşı 1912'de ya da 13'deki polemikte [bkz: aşağıda s. 45-47.] Kautsky daha o zaman bu meselede tamamen oportünizmin kucağına düşmüştü) 1., 2., 5., 6., 7., 8. noktaları olsun, Marx'ın "devletin yıkılması kavramını" olsun, tamamen meskût geçmiştir (ya da unutmuş, yahut da

anlamamıştır?).

Anarşistlerden bizi ayıran şey, (a) devletin şu andaki kullanılışıdır vb. ve (b) proletaryanın devrimi sırasındaki kullanılışıdır ("proletarya diktatörlüğü"); bu şimdiden pratikte pek büyük önem taşıyan bir meseledir (işte Buharin'in *unuttukları* da bunlardır!).

Oportünistlerden bizi ayıran daha derin, "daha ömürlü" gerçeklerdir: (aa) devletin "geçici" niteliği, (bb) şu anda devlet üzerine "gevezeliğin" *zararlılığı*, (cc) proletarya diktatörlüğünün tamamen devletçi olmayan niteliği, (dd) devletle özgürlük arasındaki çelişki, (ee) devlet yerine "topluluk" fikrinin (programda kavram terimi kullanılmaktadır) daha tam ve doğru olduğu, (ff) militarizmin ve bürokratik mekanizmanın "yıkılması"dır. Şunu da unutmamak gerekir ki, *proletarya diktatörlüğünün* Almanya'nın (Bernstein, Kolv gibi) müseccel oportünistleri tarafından doğrudan doğruya reddedilmesine karşılık, aynı şey, her günkü ajitasyonda sükûtla geçiştirildiğinden ve Kolv'un ve avanesinin döneklikleri *desteklendiğinden* resmî program ve Kautsky tarafından *dolaylı olarak* reddedilmektedir.

1916 Ağustosunda Buharin'e şöyle yazıldı:

"Bırak, devlet hakkındaki fikirlerin *olgunlaşsın.*" Ama o, fikirlerini olgunlaşmaya *bırakmadı*, "*Notabene*" şeklinde basına sızdı ve bunu o biçimde yaptı ki, Kautsky taraftarlarının maskelerini düşüreceğine, onlara hatalarında *yardımcı oldu*. Bununla birlikte, özünde, Buharin, gerçeğe Kautsky'den daha yakındır.

*Engels'*in *Bebel'*e mektubu, 18/28. III. 1875 tarihli.

*Marx'*ın *Gotha Programının Eleştirisi'*yle birlikte Bracke'ye gönderdiği, bir ayı aşan bir süre sonra kaleme alınmış mektup: 5.V.1875 tarihli (*Neue Zeit*, IX.1.1891) (1890-1891 n° 18).

İlk bakışta Marx, bu mektupta, Engels'-ten çok daha "devletçi" görünmektedir. O, hasımlarımızın bu kaba deyimini bile kullanmaya kadar gitmiştir.

Engels şunları teklif ediyordu: (1) Genel olarak devlet'ten söz etmemek; (2) bu kelime yerine, "komün" kelimesini kullanmak; (3) Engels'in komün'den (yani "proletarya iktidarından") söz ederken, bunun "kelimenin asıl anlamıyla artık bir devlet olmadığını" söylemesine karşılık, Marx, bunlar hakkında *tek kelime* sarfetmemekte, *tersine*, "komünist toplumda *geleceğin devleti*"nden!! bile söz etmektedir. (*Neue Zeit*, IX. 1. s. 573.)

İlk bakışta insan, alelade bir çelişki bulunduğu, bir karışıklık ya da görüş ayrılığı sözkonusu olduğu izlenimine kapılabilir! Ama, sadece ilk bakışta!

İşte Marx'ın mektubunda (bu meseleyle ilgili) çok önemli olan pasajın tam metni:

" 'Bugünkü toplum', ortaçağ unsurlarından azçok arınmış, her memlekete özgü tarihî evrim tarafından azçok değişikliğe uğratılmış, azçok gelişmiş bütün uygar ülkelerde mevcut olan kapitalist toplumdur. "Bugünkü devlet"

ise, tersine, sınırlar aşıldıkça değişir. Devlet Prusya-Almanya imparatorluğunda başka türlüdür, İsviçre'de başka; İngiltere'de başka türlüdür; Amerika Birleşik Devletleri'nde başka. Demek ki, "bugünkü devlet", bir hayalden başka bir şey değildir.

"Bununla birlikte ayrı ayrı uygar ülkelerin ayrı ayrı devletlerinin, hepsinin, şekillerinin çeşitliliğine rağmen, şu ortak yanları vardır: ki bu da, kapitalist anlamda azçok gelişmiş çağdaş burjuva toplumunun alanı üzerinde kurulu olmalarıdır. Bu yüzden bunların bazı ortak temel nitelikleri vardır. Bu anlamda devlete, şu anda kökenlik eden burjuva toplumu artık kalkacağı gelecekle karşılaştırmak için bir tür ifadesi olarak "bugünkü devlet"-den söz edilebilir.

"Bu durumda şu soruyla karşı karşıya geliyoruz: komünist bir toplumda devlet hangi şekli alacaktır? Başka bir deyişle: böyle bir toplumda devletin bugünkü fonksiyonlarına benzer hangi sosyal fonksiyonlar bulunacaktır? Bu soruya ancak bilim cevap verebilir; ve Halk kelimesini Devlet kelimesiyle binbir şekilde çiftleştirerek bu mesele bir arpa boyu ilerletilmiş olmaz.

"Kapitalist toplumla komünist toplum arasında, birinden ötekine devrim yoluyla geçiş dönemi girer. Buna bir siyasî geçiş dönemi tekabül eder ki, burada devlet *proletaryanın devrimci iktidarından* başka bir şey olamaz.

"Programın, şimdilik, ne bu iktidarla, ne de komünist toplumdaki geleceğin devletiyle ilgilenmesinin gereği yoktur."

Besbelli ki bu bir azarlamadır; bu, aşağıdaki cümleden de anlaşılıyor: program eski demokratik nakaratla "meşgul olabilir", ama proletaryanın devrimci iktidarıyla ve komünist toplumda devlet konusuyla *ilgilenmemelidir...*

"Programın siyasî taleplerinde herkesin bildiği eski demokratik nakarattan fazla bir şey yok: evrensel oy hakkı, doğrudan doğruya yasama halk hukuku, halk milisi vb.. Bunlar sadece burjuva Halkçı Partinin, Barış ve Özgürlük Ligasının yankılarıdırlar." (s. 573.)

(Marx'a göre, bu talepler, Alman devletinin sınırları içinde değil, başka devletlerin sınırları içinde, İsviçre'de, Amerika Birleşik Devletleri'nde şimdiden "gerçekleşmiştir". Bu taleplerin, ancak *demokratik bir cumhuriyette* yeri olabilirdi. Program, Louis - Philippe ve Louis - Napoléon zamanında, Fransız işçilerinin programlarında yaptıkları gibi, cumhuriyet talep etmemektedir, bu, Almanya'da imkânsızdır. bundan ötürü askerî despotik yönetimden, ancak demokratik bir cumhuriyette yerinde olabilecek şeyler talep etmenin bir anlamı yok... kaba şekliyle demokrasi bile "polisin izin verdiğiyle mantığın yasakladığı sınırlar içine hapsedilmiş bu cinsten demokrasicilikten yüz arşın daha yüksektir".)

Çok iyi (ve çok önemli)

Marx, bu sözleriyle, denebilir ki, Kautsky'ciliğin bütün bayağılığını önceden görebilmiştir: demokratik barışla emperyalizmin, demokrasiyle krallığın vb. bağ-

daşmazlığı boğuntuya getirildiği ya da gölgede bırakıldığı için ancak gerçeği süsleyip güzelleştirmeye yarayan bir sürü güzel şeyler hakkında tatlı maval.

Demek ki, proletarya iktidarı bir "siyasî geçiş dönemi"dir; besbelli ki *bu dönemin devleti* de devlet ile devletsizlik arasında bir geçiştir; yani "kelimenin öz anlamıyla bir devlet değildir". Bu bakımdan, Marx ile Engels arasında bu meselede hiç bir görüş ayrılığı katiyen yoktur.

Ama Marx "komünist toplumdaki geleceğin devleti"nden söz etmeye devam ediyor!! Demek ki, "komünist toplumda" bile bir devlet olacaktır!! Burada bir çelişki yok mudur? Hayır.

I.— Kapitalist toplumda kelimenin öz anlamıyla devlet.

Burjuvazi devlete muhtaç.

II.— Geçiş dönemi (proletarya iktidarı) geçiş tipi devlet (artık kelimenin öz anlamıyla bir devlet değildir).

Proletarya devlete muhtaç.

III.— Komünist toplum: devletin tedricen yokolması.

Devlete ihtiyaç kalmadı. Devlet yavaş yavaş yokoluyor.

Mantıkî sonuç ve mutlak açıklık!!

Başka, bir deyişle:

I.— Demokrasi genel kural niteliği taşımaz, hiç bir zaman tam değildir.

I.— Sadece zenginler için ve proletaryanın küçük bir tabakası için demokrasi. [Yoksullar onun kapsamına girmez!]

II.— Hemen hemen tam demokrasi, ancak burjuvazinin direnmesinin **bastırılmasıyla** sınırlanmış.	II.— Yoksullar için, nüfusun 9/10'u için demokrasi, zenginlerin direnmesinin zorla bastırılması.
III.— Gerçekten tam demokrasi, ki bu, âdet halini alıyor ve dolayısıyla yavaş yavaş yok oluyor... Tam demokrasi hiç bir demokrasiyle, demokrasinin hiç bir çeşidiyle özdeş değildir.	III.— Âdet halini alan ve bu yüzden de yok olan, "heskesten yeteneklerine göre, herkese ihtiyaçlarına göre" ilkesini uygulayan tam demokrasi.

18. sayfanın kenarına bak

Devlet meselesi, *Gotha Programının Eleştirisi*'nde geleceğin toplumunun bir *iktisadî* tahlilinin yapıldığı başlıca pasajlarından birinde ele alınmaktadır.

Marx, burada (s. 565-567), Lassalle'ın "emeğin bir bütün olarak ürünü" fikrini eleştiriyor, yıpranmış olan üretim araçlarının yenilenmesi için fonların, ihtiyat fonunun, yönetim, okullar, sağlık tesisleri vb. için ayrılması gereken fonların gereğine işaret ediyor, *ve şöyle devam ediyor:*

"Burada karşılaştığımız şey, kendine özgü olan temeller üzerinde *gelişmiş* olan bir komünist toplum değildir, tersine, kapitalist toplumdan *çıkıp geldiği* şekliyle bir komünist toplumdur; bu bakımdan, bütün bakımlardan iktisadî olsun, manevî ya da entelektüel olsun, karnından çıktığı eski toplumun damgasını hâlâ taşıyan bir toplumdur. Bu bakımdan üretici birey olarak (gerekli indirimler yapıldık- N. B. N. B.

tan sonra), topluma vermiş olduğunun karşılığını alır. Onun topluma verdiği şey, birey olarak, kendi emek miktarıdır. Örneğin sosyal işgünü, bireysel iş saatleri toplamını temsil eder; her üreticinin birey olarak iş zamanı, sosyal işgünü olarak sunmuş olduğu kısımdır, onun bu bakımdan katkısıdır. O, toplumdan şu kadar emek verdiğini tespit eden bir bono alır (bunda kollektif fonlar için sarfetmiş olduğu emeğin indirimi yapılmıştır) ve, bu bono ile, toplumun üretim maddeleri stoklarından emeğinin eşit bir miktarının maliyeti kadar bir miktar alır. Topluma, bir biçimde sunmuş olduğu emek miktarını, ondan başka bir biçimde geri alır." (s. 566.)

"Burada bireyin mülkiyetini, bireysel tüketim maddelerinden gayrı hiç bir şey geçemez. Ama, birey olarak ele alınan üreticiler arasında bu maddelerin paylaşılması konusunda egemen ilke, eşdeğer metaların değişimine hükmeden ilkeden farksızdır: bir biçimdeki aynı miktar emek, başka bir biçimdeki aynı miktar emekle değiştirilmektedir." (s. 567)

Bu eşit hak *eşitsizliği*, fiiliyatta eşitsizliği, insanlar arasındaki *eşitsizliği* varsayar, çünkü biri kuvvetlidir, öteki zayıftır, vb. ... (bireyler "eşit olsalardı ayrı ayrı bireyler olmazlardı") (s. 567), biri ötekinden daha çok alacaktır.

Demek ki:
I
Uzun ve ıstıraplı doğum.
II
Komünist toplumun

"Ama bu gibi kusurlar uzun ve ısdıraplı bir doğumdan sonra kapitalist toplumdan çıkıp geldiği şekliyle komünist toplumun birinci aşamasında kaçınılmaz şeylerdir. Hukuk,

hiç bir zaman, toplumun iktisadî durumundan ve ona tekabül eden uygarlık derecesinden daha yüksek olamaz."

birinci aşaması.
III
Komünist toplumun en yüksek aşaması.

"Komünist toplumun daha yüksek bir aşamasından, bireylerin işbölümüne ve onunla birlikte kafa emeği ile kol emeği arasındaki çelişkiye kölece boyun eğişleri sona erdiği zaman; emek, sadece bir geçim aracı değil, ama kendisi birinci hayatî ihtiyaç haline geldiği zaman; bireylerin çeşitli biçimde gelişmeleriyle, üretici güçler de arttığı ve bütün kollektif zenginlik kaynakları gürül gürül fışkırdığı zaman, ancak o zaman, *burjuva hukukunun dar ufukları* kesin olarak aşılmış olacak ve toplum, bayraklarının üstüne şunu yazabilecektir: 'Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyaçlarına göre!'" (s. 567.)

N. B.

Demek ki burada, komünist toplumun iki aşaması açık, net, belirli bir tarzda ayırdedilmektedir.

Alt aşama ("birincisi"), tüketim maddelerinin, herkesin topluma sunduğu emek *miktarına* "orantılı olarak" dağıtımı. Bölüşümde eşitsizlik, henüz çok büyüktür. "Burjuva hukukunun dar ufku" *henüz tam olarak* aşılmış *değildir*. Bu, *N. B.!!* (Yarı-burjuva) hukukuyla (yarı-burjuva) devlet de henüz tamamen ortadan kalkmış değildir. Bu, *notabene!!* "Yuka-

Bu da zorlamanın bir biçimidir: «çalışmayan yemez»

N. B

rı" aşama: "herkesten yeteklerine göre, herkese ihtiyaçlarına göre". Bu ne zaman mümkündür? (1) Kafa emeğiyle kol emeği arasındaki çelişki ortadan kalktığı zaman; (2) *çalışma, birinci hayatî ihtiyaç* haline geldiği zaman (*N. B.:* çalışma âdeti herhangi bir zorlanma gerektirmeden kural halini alıyor!); (3) üretici güçler büyük bir büyüme göstermiş olacaklardır vb.. Besbelli ki, devletin *tam olarak* tedricen ortadan kalkışı ancak bu yüksek aşamada mümkündür. Bu, *N. B.*.

ENGELS'İN MEKTUBU, 1875

Engels'in Bebel'e 18/28. III. 1875 tarihli mektubu, marksizmin bazı yönlerini başka yerlerdekinden daha iyi aydınlatan özellikle eğitici pasajlar ihtiva etmektedir:

(1) ... "Bu program da görkemli olmakla birlikte tarihî bakımdan yanlış olan Lassalle'ın şu cümlesinin kabul edilmesiyle işe başlanmaktadır: "İşçi sınıfının karşısında, bütün öteki sınıflar tek bir gerici kitle teşkil ederler." Bu cümle ancak bazı istisnaî hallerde doğru sayılabilir, örneğin proletaryanın Paris Komünündeki gibi bir ihtilâlinde, ya da devleti ve toplumu kendi çıkarına uygun biçimde şekillendiren sınıfın tek başına burjuvazi olmadığı, ve demokratik küçük-burjuvazinin bu şekil değiştirmeyi en sonuncu sonuçlarına kadar gerçekleştirdiği bir ülkede." (s. 319.)

(Almanya'da siz "yıllar boyu" Halkçı Partiyle elele yürüdünüz ve "her biri *burjuva* demokratik nitelik taşıyan [altı Engels tarafından çizilmiştir] yedi siyasî talebi kabul ediyorsunuz".)

(2) ... "Beşincisi, tasarıda işçi sınıfının, sınıf olarak sendikalar aracı ile örgütlenmesinin sözü bile edilmemektedir. Oysa bu, temel noktalardan biridir, çünkü sözkonusu olan proletaryanın sermayeye karşı her günkü savaşını yürüttüğü ve kendisini disipline soktuğu proletarya sınıfının örgütlenmesidir; o örgütlenme ki bugün (şu anda Paris'te olduğu gibi) en korkunç irticaın ortasında bile artık yıkılamamaktadır. Bu örgütlenmenin Almanya'da da kazandığı önem karşısında, bizce bu konuyu programda ele almak ve buna eğer mümkünse Parti örgütü içinde bir yer vermek mutlaka gereklidir." (s. 321.)

(3) ... "Aynı biçimde, her özgürlüğün birinci şartı olan şey de burada yer almamıştır: her memurun görevini yerine getirirken hareketlerinden her vatandaş karşısında adi mahkemeler önünde kanun gereğince sorumluluk taşıması." (s. 321.)

(4) ... "'Bütün sınıf farklarının ortadan kaldırılması' yerine 'her türlü sosyal ve siyasî eşitsizliğin yıkılması' deyimi de yersizdir. Bir vilayetle bir başka vilayet arasında, bir bölge ile bir başka bölge arasında hayat şartlarında her zaman bir miktar eşitsizlik olacaktır; bu eşitsizliği asgariye indirmek mümkündür ama tam olarak yok etmek imkânsızdır. Dağlarda yaşayanların hayat şartları ova-

larda yaşayanlarınkinden her zaman farklı olacaktır. Sosyalist toplumu *eşitliğin* imparatorluğu olarak düşünmek çok dar bir Fransız anlayışıdır, ki eski *Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik* sloganına dayanır. Bu anlayışın *evrimin bir aşamasına* tekabül ettiği için zamanında ve yerinde bir varlık nedeni vardı; ama bizden önce gelen sosyalist ekollerin aşırı ölçüde dar olan bütün kavramları gibi aşılmaya mahkûmdu, çünkü bu kavramlar zihinlerde karışıklığa sebep olmaktadırlar ve gerçeklere daha uygun olan daha tam ve doğru kavramlara yerlerini terk etmişlerdir." (s. 322.) N. B.

(5) Bakunin, *Politika ve Anarşi* adlı kitabında Liebkneht'in her "düşüncesizce sarfedilmiş sözünden" bizi sorumlu tutmaktadır (s. 322-23).

Liebknecht'in düşüncesizce sarfettiği sözler.

(6) "Genel olarak *bir partinin resmî programının hareketlerinden çok daha az önemli olduğu* doğrudur. Ama *yeni* bir program herkesin gözü önünde yükseklere çekilen bir bayrak gibidir ve herkes Parti hakkındaki hükmünü buna göre verir." (s. 323.)

Bebel, Engels'in mektubuna verdiği cevapta, başka şeyler arasında, şuna da değindi (21. IX. 1875):

"Bracke'ye yazmış olduğum mektupların da gösterdiği gibi, program taslağı hakkındaki *hükmünüze tamamen katılıyorum.* Ben de yumuşaklığından ötürü Liebknecht'i sert biçimde eleştirdim ..., ama belâ bir kere gelip çattığına göre ... bunun hepsi bir eğitim meselesi."

N. B.
Ah! Ah!

Bebel'in *kendisi* de kısa bir süre önce "halkçı devlet" konusunda bütün bu karmakarışık fikirleri paylaşıyordu. *Hedeflerimiz* adlı broşürü bunu kanıtlar (9. baskı, 1886, *Sozialdemokratische Bibliotek*, 1872'deki 3. yayının olduğu gibi yeniden basılmış şekli) s. 14: "Demek ki, devlet sınıf egemenliğine dayanan devlet olmaktan çıkıp *halk devleti* biçimini almalıdır ... ve bu devlette ... kooperatif üretim ... özel üretimin yerini almalıdır" ... ve Bebel, s. 44'te, *hem* Marx'ın, hem de Lassalle'ın okunmasını salık veriyor!!! Biri ötekinin yanında!! O dönemde Bebel, ikisi arasında devlet konusundaki farkı göremiyordu.

EKLER

I.— BİRİNCİ ENTERNASYONALİN ÖNSÖZÜ VE TÜZÜĞÜ

ÖNSÖZ

İşçi sınıfının kurtuluşunun emekçilerin kendilerinin eseri olması gerektiğini;

İşçi sınıfının kurtuluşu uğruna mücadelenin sınıf imtiyazları ve tekelleri için bir mücadele olmayıp, eşit hakların ve görevlerin kurulması için ve her türlü sınıf düzeninin ortadan kaldırılması için bir mücadele olduğunu;

Çalışan insanın iş araçlarının yani hayat kaynaklarının sahibine iktisadî bağımlılığının bütün şekilleriyle köleliğin, toplumsal yoksulluğun, fikrî alçalmanın ve siyasî bağımlılığın birinci sebebi olduğunu;

Bu yüzden de, işçi sınıfının iktisadî kurtuluşunun

her türlü siyasî hareketin araç olarak tâbi bulunması gerektiği asıl büyük amaç olduğunu, bu amaca doğru yönelen şimdiye kadarki bütün çabaların aynı ülkenin ayrı ayrı mesleklerdeki emekçileri arasındaki dayanışmanın olmamasından ve ayrı ayrı ülkelerin işçi sınıfları arasında kardeşçe birliğinin kurulamamasından ileri geldiğini;

Mahallî ya da ulusal bir mesele değil de sosyal bir mesele olan emeğin kurtuluşunu, modern toplumun mevcut bulunduğu bütün ülkeleri kucakladığını ve çözüme bağlanabilmesi için en ileri ülkelerin teorik ve pratik desteğini gerektirdiğini;

Avrupa'nın sanayileşme yolunda en ileri gitmiş olan ülkelerin işçileri arasında, yeni umutların uyanmasına sebep olarak yeniden doğmuş olan hareketin, bize eski hatalara yeniden düşmemeyi önemle ihtar ettiğini ve henüz tecrit edilmiş olan çabaların mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda birleştirilmesinin gereğini bize önemle hatırlattığını gözönünde tutarak.

Bu sebeplerden ötürü,

Emekçilerin Uluslararası Derneği kurulmuştur.

O der ki:

Dernek, kendisine katılacak olan bütün örgüt ve bireylerin, renk, inanç ya da milliyet farkı gözetmeksizin, bütün insanlara karşı davranışlarının temeli olarak *GERÇEĞİ, ADALETİ* ve *AHLÂKI* kabul edeceklerini bildirir.

Görev olmadan hak olmayacaktır, hak olmadan görev de olmayacaktır.

Aşağıdaki tüzük, işte bu zihniyetle kaleme alınmıştır:

Madde 1. — Dernek, aynı amaç, bilgi, karşılıklı yardım, ilerleme ve işçi sınıfının tam kurtuluşu özlemi içinde olan ayrı ayrı ülkelerin işçi örgütleri arasında bir merkezî haberleşme ve işbirliği noktası meydana getirmek için kurulmuştur.

Madde 2. — Bu derneğin adı, *Emekçilerin Uluslararası Derneği* olacaktır.

Madde 3. — Her yıl, Derneğin şubelerinin delegelerinden teşekkül eden bir genel işçi kongresi toplanacaktır. Bu kongre, işçi sınıfının ortak özlemlerini beyan edecek, Uluslararası Derneğin eyleminin başarısı için gerekli tedbirler konusunda inisiyatifi ele alacak ve Genel Konseyi seçecektir.

Madde 4. — Her kongre, bir sonraki kongrenin toplantı tarihini ve yerini tespit edecektir. Delegeler, özel bir komisyon gerekmeden, tayin edilen yerde ve tarihte, tam yetkiyle toplanacaklardır. Âcil durumlarda Genel Konsey, tarihi ertelememek şartıyla kongrenin toplantı yerini değiştirebilecektir.

Her yıl, toplanan kongre, Genel Konseyin bulunacağı yeri tespit edecek ve üyelerini tayin edecektir. Bu şekilde seçilen Genel Konsey, saflarına yeni üyeler kabul etme yetkisine sahiptir.

Her yıllık kongrede, Genel Konsey, çalışmaları hakkında bir açık rapor sunacaktır. Eğer gerekirse, Genel Konsey, kongreyi tespit edilen süreden önce toplantıya çağırabilecektir.

Madde 5. — Genel Konsey, Uluslararası Dernekte temsil olunan değişik ulusların emekçilerinden teşekkül edecektir. Genel Konsey, saflarından, veznedar, genel sekreter, ayrı ayrı ülkelerde özel sekreterler vb. gibi işlerin yürütülmesi için gerekli büro üyelerini kendi safların-

dan seçecektir.

Madde 6. — Genel Konsey ulusal ve mahallî gruplar arasında, uluslararası ajans görevini yerine getirecektir, öyle ki, her ülkenin işçileri sınıflarının başka ülkelerdeki harekctinden haberdar olsunlar; emekçilerin sosyal durumu hakkında bir anket, aynı zamanda ve tek bir zihniyetle yapılabilsin; bir örgüt tarafından teklif edilen genel ilgiye lâyık meseleler bütün öteki örgütler tarafından incelenebilsin ve uluslararası kavgalar durumunda olduğu gibi hemen eyleme geçilmesi istendiğinde, Derneğin bütün grupları aynı zamanda ve birbirine benzer şekilde harekete geçebilsinler.

Genel Konsey, uygun gördüğü takdirde, mahallî ve ulusal örgütlere sunulacak olan tekliflerin inisiyatifini üzerine alabilir.

Genel Konsey, haberleşmeyi kolaylaştırmak için, belli süreler içinde düzenli olarak çıkan bir bülten yayınlayacaktır.

Madde 7. — Her ülkedeki işçi hareketinin başarısı, ancak birlik ve örgütlenmeden doğan kuvvet sayesinde sağlanabileceğine göre, öte yandan mahallî, birbirinden tecrit edilmiş bir sürü küçük örgütle haberleşeceğine, işçi örgütlerinin birkaç ulusal merkezi ile bağıntı kurabildiği takdirde, Genel Konseyin eylemi daha etkili olabileceğine göre: işte bu sebeplerden ötürü Uluslararası Derneğin üyeleri, kendi ülkelerindeki henüz tecrit edilmiş durumda bulunan işçi örgütlerini, merkezî organlar tarafından temsil olunan ulusal dernekler içinde birleştirebilmek için olanca güçleriyle çalışmalıdırlar.

Söylemeye lüzum yok ki, bu maddenin uygulanması, her ülkedeki özel kanunlara bağlıdır ve hukukî engeller dışında her bağımsız mahallî örgüt, Genel Konsey ile doğrudan doğruya haberleşme yetkisine sahip bulunacaktır.

Madde 8. — Her şube Genel Konseydeki kendi sekreterlerini muhabirle birlikte tayin etmek yetkisine sahiptir.

Madde 9. — Emekçilerin Uluslararası Derneğinin ilkelerini kabul eden ve savunan herkes, üyeliğe kabul edilebilir. Her şube, üyelerinin dürüstlüğünden sorumludur.

Madde 10. — Uluslararası Derneğin her üyesi, bir ülkeden bir ülkeye gittiğinde, Derneğinin üyelerinin kardeşçe desteğini görecektir.

Madde 11. — Birbirleriyle kardeşçe bir dayanışma ve işbirliği bağıyla bağlanmış bulunmakla birlikte, Uluslararası Derneğe katılan bütün işçi örgütleri, özel örgütlenmelerini olduğu gibi muhafaza ederler.

Madde 12. — Bu tüzükte tadilat, her kongrede hazır bulunan delegelerin üçte-ikisinin talebi üzerine yapılabilir.

Madde 13. — Bu tüzükte yer almayan hükümler, her kongrenin *gözden geçirebileceği* özel yönetmeliklerde tespit edilecektir.

II.— ALMAN SOSYAL-DEMOKRASİSİNİN BİRBİRİNİ İZLEYEN PROGRAMLARI

1. — LASSALLE'CILARIN PROGRAMI

(LEİBZİG, MAYIS 1863)

Aşağıda imzası bulunanlar, Alman Federatif Devletlerinde, Alman İşçileri Genel Birliği *(Allgemeiner deutscher Arbeiterverein)* adı altında, ancak evrensel, eşit ve tek dereceli seçim hakkının Alman işçi sınıfının sosyal çıkarlarının gerektiği gibi temsilini olduğu gibi, sınıf çatışmalarının ortadan kaldırılmasını sağlayabileceği inan-

cından hareket eden ve evrensel, eşit ve tek dereceli seçim hakkının elde edilmesi için barışçı ve kanunî yoldan ve özellikle kamu oyunun desteğini kazanarak eylemde bulunmayı amaç edinen bir örgüt kurmuşlardır.

2. — MARKSİSTLERİN PROGRAMI

(EİSENACH, AĞUSTOS 1869)

I. — Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisi özgür halk devletinin kurulması amacını güder.

II. — Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin üyesi olan aşağıdaki ilkeleri bütün gücüyle savunmayı taahhüt eder:

1. Şu anda hüküm süren siyasî ve sosyal şartlar aşırı ölçüde adaletsizdir; bu bakımdan, bu şartlara karşı en büyük enerji ile mücadele etmek gerekir.

2. Emekçi sınıfların kurtuluşu uğruna mücadele, imtiyazlar ve tekelleri hedef tutan bir mücadele değildir, tersine, bu, haklarda ve görevlerde eşitlik uğruna ve her türlü sınıf tahakkümünün ortadan kaldırılması uğruna bir mücadeledir.

3. Kapitaliste iktisadî bağımlılık durumu, emekçi için, bütün şekilleriyle köleliğin temelini teşkil eder, ve sosyal-demokrasi, bugünkü üretim tarzının (ücret sisteminin) ortadan kaldırılması ve çalışmanın kooperatif temeller üzerinde örgütlendirilmesi yoluyla her emekçiye emeğinin ürününün bütününü vermek amacındadır.

4. Emekçi sınıfların iktisadî kurtuluşunun en vazgeçilmez şartı siyasî özgürlüktür. Bu bakımdan sosyal mesele, siyasî meseleden ayrı tutulamaz, birincinin çözüme bağlanması ikincinin çözümlenmesine bağlıdır, bu da ancak bir demokratik devlette gerçekleşebilir.

5. İşçi sınıfının siyasî ve iktisadî kurtuluşunun ancak bu sınıf dayanışma ve birlik halinde mücadeleye gi-

riştiği takdirde mümkün olabileceğini gözönünde tutan Sosyal-Demokrat İşçi Partisi, tek-biçim bir örgütlenmeyi benimser, ama üyelerinin hepsine ve herbirine toplumun yararına nüfuzunu kullanma imkânını tanır.

6. Emeğin kurtuluşunun ne mahallî, ne de ulusal bir mesele olmayıp, bütün uygar ülkeleri kucaklayan sosyal bir mesele olduğunu gözönünde tutan Sosyal-Demokrat Parti, örgütlerle ilgili kanunların izin verdiği ölçüde Emekçilerin Uluslararası Derneğinin bir şubesini kuracağını ve bu dernekle aynı amaçları benimsediğini ilân eder.

III. — Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin uğrunda yoğun bir ajitasyona gireceği en âcil talepler arasında aşağıdakiler zikredilmelidir:

1. Parlamento, landtag'lar, vilayet ve belediye meclisleri ve bütün öteki temsilî kuruluşlar için yirmi yaşına varmış bütün erkeklere, evrensel, eşit, tek dereceli ve gizli seçim hakkı. Temsilcilerin alacakları maaşlar yeter miktarda olacaktır.

2. Doğrudan doğruya yasama (yani halka kanun teklif etme ve reddetme hakkının tanınması).

3. Bütün sınıf, mülkiyet, doğum ve din imtiyazlarının kaldırılması.

4. Nizamî ordunun yerine bir halk milisinin kabul edilmesi.

5. Kilise ile devletin ve okul ile kilisenin birbirlerinden ayrılması.

6. Halk okullarında mecburî eğitim ve bütün devlet eğitim müesseselerinde parasız eğitim.

7. Mahkemelerin bağımsızlığı, jüri müessesesinin ve her sanayi kolu için meslekî kaza hakkının tanınması; parasız adalet.

8. Bütün basın, toplantı ve örgütlenme haklarını sınırlayan kanunların kaldırılması; normal işgününün

kabulü; kadın emeğinin sınırlandırılması, çocuk emeğinin yasaklanması.

9. Vasıtalı vergilerin kaldırılması; gelirler ve miraslar üzerine tek müterakki dolaysız vergi.

10. Kooperatif hareketinin devlet tarafından desteklenmesi, bazı demokratik teminatlar atlında serbest üretim şirketlerine devlet tarafından sağlanan özel krediler.

3. — GOTHA PROGRAMI

(MAYIS, 1875)

I. — Emek her türlü servetin ve her türlü kültürün kaynağıdır, ve genel olarak üretici emek, ancak toplum içinde ve toplum tarafından meydana getirildiği için tümüyle topluma, yani hepsi de çalışmaya katılması gereken ve bunu eşit bir hakka dayanarak yapan ve herkesin makul ihtiyaçlarına göre pay aldığı toplumun bütün üyelerine aittir.

Bugünün toplumunda iş araçları, kapitalist sınıfın tekelindedir; işçi sınıfı için bundan doğan bağımlılık durumu, bütün şekilleriyle yoksulluğun ve köleliğin sebebidir.

Emeğin kurtuluşu, iş araçlarının toplumun ortak mülkiyeti durumuna yükseltilmesini ve topluluk tarafından, kollektif çalışmanın ürünün bir kısmı genel ihtiyaçlara ayrıldıktan sonra, geri kalanının âdil bir şekilde bölüşülmesiyle bu araçların düzenlenmesini gerektirir.

Emeğin kurtuluşu, işçi sınıfının eseri olmalıdır, işçisınıfının karşısında bütün öteki sınıflar gerici bir kitleden başka bir şey değildir.

II. — Bu ilkelerden hareket eden Almanya Sosyalist İşçi Partisi, bütün kanunî yollardan yararlanarak, özgür devleti ve sosyalist toplumu kurma yolunda, ücretli emek sistemini yıkarak, ücretlerin tunç kanununu

ortadan kaldırma yolundadır, bütün şekilleriyle sömürüye son verme, her türlü sosyal ve siyasî eşitsizliğe son verme yolunda çaba harcar.

Almanya Sosyalist İşçi Partisi, ilkönce ulusal sınırlar içinde eylemde bulunmakla birlikte, işçi hareketinin uluslararası niteliğinin bilincindedir, ve bu yüzden bütün insanların kardeşliğini gerçekleştirmek üzere kendisine düşen bütün görevleri yerine getirmeye kararlıdır.

Almanya Sosyalist İşçi Partisi, sosyal meselenin çözüme bağlanması yollarının hazırlanması için, emekçi halkın demokratik denetimi altında, devlet yardımıyla işçi üretim şirketlerinin kurulmasını talep eder. Üretim şirketleri, sanayide ve tarımda, öyle geniş ölçüde kurulmalıdır ki, bu, çalışmanın bütününün sosyalist örgütlenmesi sonucunu verebilsin.

Almanya Sosyalist İşçi Partisi, devletin temeli olarak aşağıdaki taleplerde bulunur:

1. Bütün genel ve mahallî seçimlerde, en az yirmi yaşına varmış olan bütün vatandaşlar için evrensel, eşit, tek dereceli, gizli ve mecburî oy hakkı. Seçim günü ya pazar, ya da bir tatil günü olacaktır.

2. Halk tarafından dolaysız yasama. Savaş ve barış, halkın oyuyla olacaktır.

3. Herkes için askerlik hizmeti. Devamlı ordu [askerlik, —ç.] yerine, halk milisinin kabul edilmesi.

4. Özellikle, basın, toplantı ve örgütlenmeyle ilgili baskı kanunlarının ve genel olarak görüşlerin serbestçe beyanını, fikir ve eğitim özgürlüğünü sınırlayan bütün kanunların kaldırılması.

5. Halk tarafından dağıtılan adalet. Parasız adalet.

6. Devlet tarafından sağlanan, halkın genel ve eşit eğitimi. Eğitim mecburiyeti. Bütün eğitim müesseselerinde parasız eğitim. Dinin özel şey olduğunun ilânı.

Almanya Sosyalist İşçi Partisi, bugünkü sosyal dü-

zen içinde aşağıdaki taleplerde bulunur:

1. Yukarda sözü edilen taleplerin gerçekleşmesi doğrultusunda, siyasî hak ve özgürlüklerin mümkün olduğu kadar genişletilmesi.

2. Bütün dolaylı vergiler ve özellikle halkı ezen vergiler yerine, devlet ve belediyeler için tek bir müterakki gelir vergisi.

3. Sınırsız örgütlenme hakkı.

4. Toplumun ihtiyaçlarıyla bağdaşan normal işgünü. Pazar günü çalışmanın yasaklanması.

5. Çocuk emeğinin olduğu gibi sağlığa ve ahlâka aykırı kadın emeğinin yasaklanması.

6. Emekçilerin hayatının ve sağlığının korunması için kanun. İşçi meskenlerinin sıhhî kontrolü. Fabrika, işletme ve atelyelerde çalışmaya olduğu gibi ev zanaatlarına da, işçilerin seçtiği memurlar tarafından nezaret edilmesi. Kanuna aykırı davranışların cezalandırılmasını hüküm altına alan kanun.

7. Mahkûmların çalıştırılmasının düzen altına alınması.

8. Bütün işçi yardım sandıklarının ve karşılıklı yardımlaşma kurumlarının tam özerk yönetimi.

4. — ERFURT PROGRAMI

(1891)

Burjuva toplumun iktisadî evrimi, doğa kanunlarının kesinliği ile, emekçinin kendi üretim araçlarına özel mülk olarak sahip bulunması temeline dayanan küçük işletmeyi iflâsa götürür. Bu evrim, emekçiyi, üretim araçlarından ayırır ve onu mülksüz proleter haline getirir; üretim araçları nispeten az sayıda kapitalistlerin ve büyük mülk sahiplerinin tekeli haline gelir.

Üretim araçlarının bu tekelleşmesi, parçalanmış kü-

çük işletmelerin dev işletmeler tarafından saf dışı edilmesiyle, aletin makine şeklini almasıyla ve nihayet insan emeğinin [verimliliğinin —ç.] olağanüstü büyümesiyle sıkı sıkıya bağlıdır. Ama bu biçim değiştirmenin bütün avantajları, kapitalistlerin ve büyük toprak sahiplerinin tekelinde kalır. Proletarya için ve —küçük-burjuvalar ve köylüler gibi— ara tabakalar için bu, hayat güvensizliklerinin, yoksulluğun, zulmün, köleleşmenin, alçalmanın, sömürünün gittikçe artması demektir.

Proleterlerin sayısı ne kadar artarsa, fazla ve lüzumsuz işçilerin ordusu o ölçüde büyür, sömüren ile sömürülenler arasındaki çatışma o ölçüde derinleşir, burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf mücadelesi, modern toplumu iki hasım kampa bölen ve bütün sanayileşmiş ülkelerin ortak karakteristiği olan bu mücadele o ölçüde daha amansız bir hal alır.

Mülk sahipleri ile mülksüzler arasındaki uçurum, kaynağı kapitalist üretim tarzının özünde bulunan buhranlar tarafından daha da derinleştirilir; o buhranlar ki, her geçen gün daha geniş ve daha yıkıcı olmaktadırlar, genel güvensizliği toplumun normal durumu haline getirmektedirler ve bugünkü toplumun üretici güçlerinin bu toplum için gereğinden fazla büyüdüğünün, üretim araçlarının özel mülkiyetinin, bu üretim araçlarının akla uygun biçimde kullanılmasıyla ve tam gelişmesiyle bağdaşmaz hale geldiğinin kanıtı olmaktadır.

Eskiden üreticiye ürünün mülkiyetini sağlayan üretim araçlarının özel mülkiyeti, bugün, köylülerin, zanaatçıların ve küçük esnafın mülksüzleştirilmelerine ve çalışanların emeğinin ürününe çalışmayanların —kapitalistlerin, büyük mülk sahiplerinin— sahip çıkmalarına yaramaktadır. Ancak üretim araçlarının —toprağın, madenlerin, hammaddelerin, aletlerin, makinelerin, taşıtların— kapitalist özel mülkiyetinin sosyal mülkiyet haline

getirilmesi, ve meta üretiminin sosyalist üretim biçimine, toplum için ve toplum tarafından yerine getirilen üretim biçimine sokulmasıdır ki, büyük işletmenin ve sosyal emeğin durmadan artan verimliliğinin şimdiye kadar sömürülmüş olan sınıflar için, bugünkü gibi yoksulluk ve zulüm kaynakları olmaktan çıkmasının, mutluluğun ve ahenkli ve evrensel bir mükemmelleşmeye doğru gidişin kaynakları haline gelmesini sağlayabilir

Bu sosyal değişme, sadece proletaryanın değil, bugünkü durumdan acı çeken insanlığın tümünün kurtuluşu demektir. Ama bu, ancak işçi sınıfının eseri olabilir, çünkü bütün öteki sınıflar, kendilerini bölen çıkar kavgalarına rağmen, üretim araçlarının özel mülkiyeti alanında bulunmaktadırlar ve bugünkü toplumun temellerinin muhafazasını ortak amaç sayarlar.

İşçi sınıfının kapitalist sömürüye karşı mücadelesi, zorunlu olarak siyasî bir mücadeledir. İşçi sınıfı, siyasî hakları olmadan iktisadî mücadelelerini veremez, iktisadî örgütlenmesini geliştiremez. Bu sınıf, siyasî iktidarı almadan üretim araçlarının topluluğun mülkiyetine geçişini gerçekleştiremez.

İşçi sınıfının bu mücadelesine bilinç ve birlik kazandırmak ve onu zorunlu hedefe yöneltmek, işte Sosyal-Demokrat Partinin görevi budur.

İşçi sınıfının çıkarları, kapitalist üretim tarzının bulunduğu bütün ülkelerde aynıdır. Uluslararası ticaret genişledikçe ve dünya pazarı için üretim geliştikçe, bir ülkenin işçilerinin durumu, giderek daha çok öteki ülkelerin işçilerinin durumuna bağlanmaktadır. Onun için işçi sınıfının kurtuluşu bütün uygar ülkelerin işçilerinin eşit olarak ilgili bulundukları bir amaçtır. Almanya Sosyal-Demokrat Partisi bu gerçeğin bilinciyle, sınıf bilincine varmış olan bütün öteki ülkeler işçileri ile tam birlik halinde olduğunu bildirir.

Demek ki, Almanya Sosyal-Demokrat Partisi yeni sınıf imtiyazları için mücadele etmemektedir, tersine, sınıf tahakkümünü ve bizatihî sınıfların ortadan kaldırılması için ve cinsiyet ya da ırk farkı gözetmeksizin herkese eşit haklar ve eşit görevler için mücadele etmektedir. Bu fikirlerden hareket ederek, parti, sadece ücretli emekçilerin sömürüsüne ve ezilmesine karşı değil, bir sınıfa karşı, bir partiye, bir cinsiyete ya da bir ırka karşı yönelmiş olsun, her türlü sömürüye ve zulme karşı mücadele etmektedir.

Bu ilkelerden hareketle Alman Sosyal-Demokrat Partisi her şeyden önce aşağıdaki talepleri ileri sürer:

1) İmparatorluğun 20 yaşını aşmış olan bütün üyeleri için, cinsiyet farkı gözetmeksizin bütün seçim ve oylamalarda evrensel, eşit, tek dereceli ve gizli oy hakkı. Temsilî seçim sistemi ve bu gerçekleştirilerek, her sayımdan sonra seçim bölgelerinin kanunla yeniden tespiti. İki yıllık bir yasama süresi. Seçim günlerinin kanunî tatil günleri olması. Seçilen temsilciler için ödenek. Medenî haklardan yoksun tutulanlar dışında her türlü siyasî hak sınırlamalarının kaldırılması.

2) Kanun teklifi ve *veto* hakkı yoluyla halk tarafından yasama. İmparatorlukta, eyalette, vilayet ve belediyede halk yönetiminin özerkliği. Memurların halk tarafından seçilmesi; bunlar için ceza müeyyideli sorumluluk.

3) Herkes için askerlik hizmeti eğitimi. Devamlı ordu [askerlik, —ç.] yerine milis. Savaş ve barış kararının ancak halk temsilcilerine ait olması. Bütün uluslararası anlaşmazlıkların hakemlik yoluyla çözüme bağlanması.

4) Fikir özgürlüğünü, örgütlenme ve toplantı haklarını sınırlayan ya da ortadan kaldıran bütün kanunların kaldırılması.

5) Kamu hukuku ve özel hukuk bakımından kadını erkekten daha aşağı bir duruma koyan bütün kanun-

ların kaldırılması.

6) Dinin özel bir şey olduğunun ilânı. Devlet hazinesinden kilise için ve dinî amaçlarla yapılan bütün masraflara son verilmesi. Kilise cemaatleri ve dinî cemaatler kendi işlerini tam bağımsızlık içinde düzenleyen özel örgütler sayılmalıdırlar.

7) Layik okul. Devlet halk okullarına devam mecburiyeti. Devlet halk okullarında bedava eğitim, okul araç ve gereçleri ve bakımı. Yetenekleri yüzünden daha yüksek bir eğitim görmeye liyakat kazanmış olan erkek ve kız öğrencilere yüksek eğitim müesseselerinde aynı şartların sağlanması.

8) Parasız adalet ve hukukî yardım. Adaletin halk tarafından seçilmiş yargıçlar tarafından dağıtılması. Ceza davalarında istinaf hakkı. Suçsuzlukları sabit olan sanıklar, tutuklular ve mahkûmlar için tazminat. Ölüm cezasının kaldırılması.

9. Doğum ve ilaçlar dahil parasız tıbbî bakım. Ölülerin parasız gömülmesi.

10. Vergilerle karşılanmaları gerektiği ölçüde bütün kamu masraflarını karşılamak için gelir ve servet üzerine müterakki vergi. Servet beyanı mecburiyeti. Mirasın önemine göre ve akrabalık derecesine göre müterakki veraset vergisi. Toplumun çıkarlarını imtiyazlı azınlığın çıkarlarına feda eden her türlü vasıtalı vergilerin, gümrük resimlerinin ve öteki iktisadî tedbirlerin kaldırılması.

İşçi sınıfının korunması için Almanya Sosyal-Demokrat Partisi şu ilk talepleri ileri sürer:

1) Verimli, ulusal ve uluslararası nitelikte emeğin korunması için aşağıdaki temeller üzerinde kanunların kabulü:

a) En çok sekiz saatlik normal bir işgününün tespiti.

b) 14 yaşından küçük çocuklar için sanayide çalışmanın yasaklanması.

c) Nitelikleri gereği teknik sebeplerle olsun toplumun ihtiyaçları yüzünden olsun gece çalışmasını gerektiren sanayi kolları dışında gece çalışmasının yasaklanması.

d) Her işçi için haftada bir defa en az 36 saatlik kesintisiz dinlenme süresi.

e) Ücretlerin meta ile ödenmesi sisteminin yasaklanması.

2) Bütün sanayi işletmelerinin gözetimi, şehirde ve köylerde çalışma şartları üzerinde anketler düzenlenmesi ve çalışma şartlarının imparatorluk çalışma bürosu tarafından, bölge çalışma büroları ve çalışma odaları tarafından düzen altına alınması; sanayide hijyene uyulması.

3) Tarım işçileri ve hizmetçiler için ve sanayi işçileri için aynı durum; hizmetçiler için yönetmeliğin kaldırılması.

4) Örgütlenme hakkının sağlanması.

5) Yönetime işçilerin etkili bir biçimde katılmasıyla işçi sigortalarının tümünün imparatorluğun yükümlülüğü haline gelmesi.

ÖZEL ADLAR İNDEKSİ

1865'e doğru W. Liebknecht'in etkisi altında I. Enternasyonale katıldı. 1869'da gene Liebknecht ile Eisenach'da Sosyal-Demokrat İşçi Partisini kurdu. Ölümüne kadar Partinin rakipsiz lideri oldu. 1908'de Lenin onu hararetle övmüştür. Son yıllarında Partinin birliğini her ne pahasına olursa olsun muhafaza etmek istemesinden ötürü merkezci oldu. Başlıca eserleri: *Hristiyanlık ve Sosyalizm* (1874), *Kadın ve Sosyalizm* (1879), *Charles Fourier, Hayatı ve Teorisi* (1888), *Hayatım* (3 cilt, 1910-1914). — s. 8, 9, 17, 20, 53, 54, 55, 67, 68, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 81, 83, 85, 96, 137, 142, 149, 151, 152.

BECKER, Bernard (1826 - 1882). — Lassalle'ın yakın dostu. Onun ölümünden sonra, vasiyetnamesine uygun olarak, Alman İşçileri Genel Birliğinin başkanı oldu. 1865'te, polis olmasından şüphe edilerek, görevinden uzaklaştırıldı. Lassalle'ın ölümüyle ilgili bir eser ile ağır hücumlarda bulunduğu Paris Komünü üzerine bir başka eserin yazarıdır. — s. 22, 65, 69, 122.

BECKER, J. Ph. (1800-1886). — Birinci Enternasyonalin militanı, Marx'ın dostu, mesleği bahçıvanlıktır. 1830 ilâ 1840 yılları Almanyasının aktif devrimcilerindendir. Devrim döneminde (1848 - 1849) Bade ayaklanmasına aktif olarak katıldı. Birinci Enternasyonalin organı *Der Vorbote* (Müjdeci)'nin yazarıydı. — s. 68.

BİSMARCK, Otto (1815-1898). — Kurulmasında büyük yardımları geçtiği Alman İmparatorluğunun "demir şansölyesi". 21 Ekim 1879'da sosyal-demokratlara karşı, umduğunun tam tersine Almanya'da sosyalizmin hızla gelişmesi sonucunu veren ünlü "baskı tedbirleri kanunlarını" kabul etti. Bu kanunlar ancak 1890'da Bismarck'ın iktidardan düşmesiyle kaldırıldı. — s. 8, 11, 36, 37, 38, 62, 82, 83, 91, 118, 119, 120, 121, 123.

BONAPARTE, Louis-Napoléon (1808-1873). — 1852'de Fransız imparatoru ilân edilmiştir. — s. 45.

BRACKE, Wilhelm (1842-1880). — Lassalle'cı örgüt olan Alman İşçileri Genel Birliğinin veznedarı. Daha sonra, 1869'da, Eisenach Partisinin kurucuları arasında yer aldı. 1871'de Fransız-Alman savaşının devam etmesine ve Alsace-Lorraine'in ilhakına karşı çıktığı ve işçileri eyleme çağırdığı için 16 ay ve sonra da 3 ay hapse mahkûm oldu. 1877'de Reichstag'a milletvekili olarak girdi. Ünlü bir propaganda broşürünün yazarıdır: *Kahrolsun Sosyalistler!* — s. 9, 14, 17, 20, 55, 58, 63, 65, 68, 69, 75, 142, 151.

BRIGHT, J. (1811-1889). — İngiliz siyaset adamı, Manchester'ci ya da serbest mübadeleci partinin yöneticisi. — s. 107.

BUCHEZ (1796-1865). — Fransız tarihçisi ve siyasî yazar.

1840-1850 yıllarında Fransız Katolik "sosyalizminin" lideri oldu, bu akım bu dönemde büyümekte olan devrimci işçi hareketine karşı devlet yardımıyla üretim kooperatiflerinin kurulması tasarısıyla çıkmaktaydı. — s. 42, 58.

CAPRIVI (1831-1899). — Prusyalı general ve devlet adamı. 1890'da Almanya İmparatorluğu şansölyesi sıfatıyla Prens Bismarck'ın yerine geçti. — s. 112.

COBDEN, Richard (1804-1865). — İngiliz devlet adamı. İktisatçı, büyük toprak sahiplerini yenilgiye uğratarak serbest ticaretci fikirlerin başarısını sağladı. — s. 107.

DEMOKRATİSCHES WOCHENBLATT (Demokratik haftalık gazete). — Başlangıçta radikal küçük-burjuva Saksonya Halkçı Partisinde Eisenach'cıların organıydı. 1868-69 yıllarında W. Liebknecht tarafından yönetildi ve Leibzig'de yayınlandı. — s. 61.

ENGELS, Friedrich (1820-1895). — Karl Marx'tan ayrı tutulması imkânsız olan onun savaş arkadaşı, Marx'la birlikte diyalektik materyalizmin ve bilimsel sosyalizmin kurucusu. *Komünist Manifesto*'nun hazırlanmasında Marx'la birlikte çalışmıştır. Komünistler Ligasının ve Birinci Enternasyonalin kurucularından. Engels'in başlıca üstünlüğü diyalektik materyalizmi açıklamasında ve onu geliştirmesindedir. Temel eserleri: *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* (1844), *Komünizmin İlkeleri* (1847), *Anti-Dühring* (1878), *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (1884), *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* (1888), *Doğanın Diyalektiği* (1892 ?). — s. 8, 9, 10, 11, 12, 14, 17, 18, 22, 27, 28, 55, 60, 67, 68, 70, 71, 72, 74, 75, 77, 78, 79, 81, 83, 84, 85, 95, 96, 99, 103, 115, 117, 118, 121, 123, 128, 130, 137, 138, 139, 140, 142, 145, 149, 150, 151.

FISCHER, Richard (1855-1926). — Alman sosyal-demokrasisinin yönetim komisyonunun üyesi ve Parti yayınevinin yöneticisi. — s. 84.

FRANKFURTER ZEİTUNG (Frankfurt Gazetesi). — Güney Almanya demokrat küçük-burjuvalarının, işçi meselelerinde reformist bir görüşü benimseyen 1875 dolaylarında çıkan muhalefet gazetesi. Alman büyük burjuvazisinin liberal kolunun organı. — s. 55, 65, 66, 69, 70, 75, 87.

GEİB, Auguste (1842-1879). — Lassalle'cı partinin veznedarı, kitapçı. 1871'de Fransız-Alman savaşının sürdürülmesine ve Alsace-Lorraine'in ilhakına karşı çıktığı için hapsedilmiştir. 1874'ten 1877'ye kadar Reichstag'da milletvekiliydi. — s. 17, 20, 55, 66.

GLADSTONE (1809-1898). — İngiliz devlet adamı, liberal bur-

juvazinin lideri. — s. 46, 127.

GOEGG, Armand (1820-1897). — 1848-49 devriminde büyük bir rol oynayan Bade'li burjuva demokrat lider. 1860-1870 arasında pasifist propagandaya kendini hasretti ve Barış ve Özgürlük Ligasının liderlerinden biri oldu. — s. 58.

HASENCLEVER, W. — Lassalle'cı partinin şeflerinden biri. 1871'den 1875'e kadar Partinin başkanı oldu. Eisenach'cılarla tek örgüt içinde birleşmeden sonra Partide birçok önemli mevkileri işgal etti, ama artık rolü önemli değildi. 1899'da ölmüştür. — s. 8, 54, 62, 66.

HASSELMANN, W. (Doğum yılı 1844). — Alman sosyal-demokratı, Lassalle'ın etkisi altında işçi hareketine katıldı. *Neue Sozial-Demokrat*'ı çıkardı. Alman İşçileri Genel Birliğinin temsilcisi sıfatıyla Sosyal-Demokrat İşçi Partisi ile birleşme müzakerelerini yönetti, sonraları *Vorwaerts* (İleri)'i Liebknecht'le birlikte yayınlama teklifini reddetti ve kendi gazetesini, *Die Rothe Fahne*'yi (Kızıl Bayrak) kurarak bunda Anarko-sendikalizme yakın görüşleri savundu ve Partinin politikasına karşı çıktı. 1880'de Bade Kongresinde bölücü faaliyetinden ötürü Partiden çıkarıldı ve bundan sonra Amerika'ya göç etti. — s. 8, 9, 36, 54, 62, 66, 74, 78.

HIRSCH, Karl (1841-1900). — Alman yazarı. Lassalle'cı Alman İşçileri Genel Birliğinin üyesi. 1867'de örgütün başkanlığına geçen Schweitzer ile arasındaki görüş ayrılıklarından ötürü Birlik'ten çıktı. 1868'de *Demokratisches Wochenblatt* gazetesini çıkardı. 1870'de Bebel ve Liebknecht'in tutuklanmalarından sonra Eisenach hizbinin organı *Volksstaat*'ın başyazarı oldu ve bu yüzden o da tutuklandı. Sonraları birçok demokratik gazeteye yazmıştır. — s. 66.

KAUTSKY, Karl (1854-1938). — Alman sosyal-demokratı. İkinci Enternasyonal döneminin seçkin teoricisi, iktisatçı ve tarihçi. Kautsky bilimsel eylemine F. Engels'in yönetimi altında başladı. 1883'ten başlayarak Alman sosyal-demokrasisinin teorik organı *Neue Zeit* (Yeni Zaman)'ın yazarı olarak revizyonizme karşı mücadele etti. 1910'a doğru, Luxembourg, Mehring, Zetkin gibilerin temsil ettikleri sol kanat ile tartışmaların başladığı bu dönemde Kautsky "merkezci" bir tutum benimsedi. Emperyalist savaşın başında, ilkönce duraksamalar gösterdi, ama sonraları tam bir reformist oldu. Rusya'daki devrimci ayaklanmaya karşı ve Sovyet iktidarına karşı hakaretlere ve iftiralara başvurarak şiddetle mücadele etti. Başlıca eserleri (Kautsky henüz devrimci iken yazılmış olanlar): *Sosyalist Program* (1892) [Erfurt Programı],

Toprak Meselesi (1899), *Marksizm ve Onun Eleştirmeni Bernstein* (1900), *Sosyal Devrim* (1902), *Parlamentarizm ve Sosyalizm, İktidar Yolu* (1909). — s. 11, 12, 44, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 78, 79, 81, 84, 86, 95, 96, 139, 140, 141.

KAYSER, Max (1853-1888). — Eisenach hizbinden sosyal-demokrat. *Volksboten* (Halk Habercisi) gazetesinin yazarı, Reichstag üyesi. — s. 107.

KUGELMANN, Louis (1830-1902). — Hanover'li hekim, Marx'ın dostu. 1848 demokratik hareketine katıldı. — s. 27, 117.

LANGE, F.-A. (1828-1875). — Alman bilim adamı, idealist filozof. *İşçi Meselesi, Bugün ve Yarın İçin Anlamı* (1865) adlı radikal demokrasinin görüşlerini ifade eden reformist kitabın yazarı. *Materyalizmin Tarihi ve Çağımızdaki Öneminin Eleştirisi* (1866) adlı eseri ile ünlüdür. — s. 39.

LASSALLE, Ferdinand (1825-1864). — Parlak hatip, tutkulu ajitatör, marksizmin ilkelerine biçim değiştirten ve onlara ihanet eden idealist, sonunda ulusal sosyalizm ve sosyal reformizmde karar kıldı. Lassalle, 20 Mart 1867'de Alman İşçileri Genel Birliğini kurdu. Marx'ın dediği gibi (1868), Lassalle'ın hiç unutulmayacak olan hizmeti, Alman işçilerini 15 yıl süren bir uykudan sonra uyandırmasıdır. Başlıca eserleri: *Karanlık Heraklitos'un Felsefesi, Sermaye ve Emek*. — s. 7, 8, 13, 14, 18, 27, 28, 30, 35, 38, 39, 40, 41, 64, 65, 67, 68, 69, 75, 81, 82, 83, 89, 90, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 146, 149, 152.

LENİN, V. İ. (1870-1924). — Marx'ın tilmizi. Devrimci kariyerine, ajitatör olarak, ihraç edildiği üniversitede başladı. Devrimci marksizmin yorulmaz yayıcısı olarak her eğilimdeki oportünistlere karşı amansız mücadele açtı. Bolşevik Partisini kurdu. Sibirya'ya sürüldü. Sürgün gittiği İngiltere, Fransa ve İsviçre'den Bolşevik Partisini yönetti. 1914'de İkinci Enternasyonalin iflâsını ve onun sosyal-şoven şeflerinin ihanetini ilân etti. 1917 Ekim İhtilâlini hazırladı. İktidarın Rus proletaryası tarafından alınmasından az önce Rusya'ya döndü. Halk Komiserleri Sovyetinin başkanı oldu. 1919'da Üçüncü Enternasyonali kurdu. — s. 12, 13, 14, 31, 44, 48, 60, 135.

LİEBKNECHT, Wilhelm (1826-1900). — Karl Liebknecht'in babası. Bebel ile birlikte Alman sosyal-demokrasisinin en önemli lideri. 1848 Alman devrimine katıldı. Ondan sonra İsviçre ve Londra'ya göç etti ve orada Marx'ın ve Engels'in etkisi ile bilimsel sosyalist oldu. 1869'da Bebel ile birlikte, Eisenach'ta, Almanya Sosyal-Demokrat İşçi Partisini kurdu. Reformizme karşı sa-

vaştı, partinin merkezî organı *Vorwaerts*'in başyazarlığını yaptı. Lenin kendisini gerçek bir devrimci sayardı. Liebknecht taviz vermez bir materyalist ve ateist idi. Birçok broşürler yazmıştır. — s. 8, 9, 17, 20, 21, 53, 54, 55, 61, 63, 64, 67, 68, 69, 72, 74, 75, 76, 78, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 105, 119, 121, 151.

LOUIS - PHILIPPE (1773-1850). — 1830'dan 1848'e kadar Fransa kralı. Burjuva kral tipi olmuştur. Onun zamanı büyük burjuvazinin ve özellikle büyük maliye burjuvazisinin tahakkümü dönemi oldu. 1848 Şubat Devriminden sonra İngiltere'ye sığındı ve orada 1850'de öldü. — s. 42, 45, 108, 120, 144.

MALTHUS (1776-1834). — İngiliz iktisatçısı, ünlü *Nüfus İlkeleri Üzerine Deneme* adlı eserin yazarı. Malthus, nüfusun geometrik dizi halinde (1, 2, 4, 8, 16, 32) arttığını buna karşılık, yiyecek maddelerinin ancak aritmetik dizi halinde (1, 2, 3, 4, 5) artabileceğini iddia eder. Bu bakımdan nüfus sınırlanmalıdır. Bu sebeple Malthus, ahlâkî kaçınmayı, yani sağlıklı çocuk yapamayanların ve çocuklarına nispî bir refah sağlayamayanların evlenmeden kaçınmalarını öğütler. Marx, "her tarihî üretim tarzının, kendi sınırları içinde tarihî olarak geçerli olan kendi öz nüfus kanunları olduğunu" ispat ederek Malthus'un bu "kanununun" yanlışlığını göstermiştir. — s. 39, 57.

MARX, Karl (1818-1883). — Bilimsel sosyalizmin kurucusu, çağdaş uluslararası proletaryanın devrimci sınıf mücadelesinin teori ve pratiğinin yaratıcısı. Marx'ın sistemi hem araştırma metodu, hem de eylem için kılavuz olan diyalektik materyalizme dayanır. Marx, 1818'de, Trèves'te doğdu, Bonn'da ve Berlin'de hukuk tahsil etti, ama çok geçmeden kendini tarih ve felsefeye hasretti. 1842'de *Rein Zeitung* gazetesinin başına geçti, gazete 1843'de iktidara karşı hücumlarından ötürü kapatıldı. Marx, Paris'e yerleşti ve orada Ruge ile birlikte *Annales Franco-Allemandes*'ı yayınladı. 1844'de (Bruno Bauer ve taraftarlarına karşı) *Kutsal Aile ya da Eleştirici Eleştirinin Eleştirisi*'ni yazdı. Marx Prusya hükümetine karşı hücumlarına devam ettiğinden, bu hükümet 1845'de onun Fransa'dan sınırdışı edilmesini sağladı. Marx Brüksel'e yerleşti ve orda, Fransızca olarak, 1846'da, *Serbest Ticaret Üzerine Konuşma*'sını ve 1847'de Proudhon'un *Sefaletin Felsefesi*'ne cevap olarak *Felsefenin Sefaleti*'ni yayınladı. Gene 1847'de, Komünistler Ligasına girdi ve Engels ile birlikte ünlü *Komünist Manifesto*'yu yazdı. 1848'de Marx Belçika'dan sınırdışı edildi ve İkinci Fransız Cumhuriyetinin geçici hükümetinin isteğiyle Paris'e gitti. Almanya'da (1848) Mart İhtilâli sırasında,

Marx, Köln'e gitti ve orada *Neue Reinsh Zeitung*'u kurdu. Bu gazete, 1 Haziran 1848'den 19 Haziran 1849'a kadar çıkmıştır. Şiddete şiddetle karşı koymayı halka öğütlediği için gazete 1849 baharında iki defa mahkeme jürisi önüne çıkarıldı, her iki seferinde de beraat etti. Marx, yeniden Paris'e döndü, ama 1849 Haziranında Fransız hükümeti tarafından tehdit edildiğinden gidip İngiltere'de oturmak zorunda kaldı, bu tarihten sonra bir daha ayrılmamak üzere Londra'da yerleşmiştir.

Fransa'da 1851 Aralığı hükümet darbesinden sonra, Marx, *Louis Bonaparte'ın 18. Brümeri* adlı kitabını yayınladı. 1853'de *Köln Komünistleri Davası İle İlgili Açıklamalar* adlı eserini yazdı.

Bundan sonra Marx, bütün vaktini bilimsel çalışmalarına ayırdı. 1859'da *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'yı yayınladı, bu eser değer teorisinin ilk açıklamasıdır. Louis Napoléon'un ücretle tuttuğu bir Alman yazarı olan Vogt'un iftirasına uğrayınca, Marx, onu yerle bir eden *Bay Vogt* adlı bir broşürle cevap verdi. 1867'de nihayet onun en büyük eseri *Kapital*'in birinci cildi yayınlandı (öteki ciltler ölümünden sonra yayınlanmıştır).

28 Eylül 1864'de, Birinci Enternasyonal, Marx'ın önayak olmasıyla Londra'da kuruldu. Bu örgütün yayınlamış olduğu belgelerin büyük bir kısmını o kaleme almıştır. 1864'de *Açılış Bildirisi*'nden 1871'de *Fransa'da İç Savaş*'a kadar. Marksistlerle Bakunin'ciler arasındaki tartışmalardan ve Paris Komününün yenilgiye uğramasından çok zarar gören Birinci Enternasyonalin varlığı, 1876'da sona erdi. Hastalığı yüzünden zayıf düşen Marx, *Kapital*'in ikinci ve üçüncü ciltleri üzerinde çalışmalarına devam etti, bu ciltler ölümünden sonra Engels tarafından yayınlanmıştır. Marx, 14 Mart 1883'de öldü. — s. 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 20, 22, 23, 27, 28, 31, 34, 36, 37, 39, 44, 50, 55, 58, 59, 61, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 73, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85. 86. 87, 89, 112, 115, 117, 124, 126, 127, 132, 138, 139, 140, 142, 144, 145, 146, 152.

MIQUEL (1829-1901). — Alman devlet adamı, başlangıçta radikaldi. 1848 Devrimine katıldı. 1850'ye doğru komünist oldu. 1860'dan sonra liberal ulusçulara katıldı. Prusya maliye bakanlığı yaptı. — s. 108, 119, 120, 122.

NEUE ZEİT (Yeni Zaman). — Alman sosyal-demokrasisinin teorik dergisi. 1883'ten başlayarak uzun yıllar Kautsky tarafından yönetilmiştir. — s. 11, 18, 68, 71, 73, 78, 80, 81, 83, 84, 85, 89, 90, 91, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 117, 142.

PETTY, Villiam (1623-1685). — Ünlü İngiliz iktisatçı ve istatistikçisi. — s. 23.

PROUDHON, P.-J. (1809-1865). — Fransız iktisatçısı, anarşinin teorisyeni, küçük-burjuvazinin ideologu. Başlıca eserleri: *Sefaletin Felsefesi, Emekçi Sınıfların Siyasî Yeneteği Üzerine, İktisadî Çelişkiler Sistemi, Mülkiyet Nedir?* — s. 59, 118, 125, 126, 138,

RİCARDO, David (1772-1823). — İngiliz iktisatçısı. Onu ekonomi politiğe doğru yönelten Adam Smith ile birlikte klasik burjuva okulunun en büyük temsilcisi olmuştur. Ricardo, metaların iş zamanı miktarı ile tayin edilen değerin biricik kaynağının insan emeği olduğunu savunan teoriyi geliştirmiştir (1817). O, sınıfların iktisadî çelişkisini keşfetmiş ve bunu açıkça ifade etmiştir. Özel mülkiyete dayanan sosyal düzeni, Ricardo, değişmesi imkânsız bir düzen sayar. Zengin bir Londralı burjuva olan Ricardo, banka sermayesinin ve büyük sanayi burjuvazisinin çıkarlarının tutarlı bir temsilcisi olmuştur. — s. 57.

ROUSSEAU, J.-J (1712-1778). — "Işıklar çağı"nın Fransız filozofu. Burjuvazinin sol kanadının, yükselen burjuva demokrasisinin temsilcisi olarak feodal sömürüye ve mutlakiyete karşı mücadelenin veciz sözcüsü olmuştur. Jakobenlerin devrimci mücadelesi ile gerçekleşen "halk egemenliği" teorisini savunmuştur. Rousseau, feodal düzen eleştirisini soyut ve tarihî olmayan doğal eşitlik, ilkel komünizmdeki insanın mutluluğu ve tabiatın ve tabiî ilişkilerin sosyal ilişkilere üstünlüğü anlayışına dayandırır. Onun çağdaşları kendisine "tabiatın havarisi" adını takmışlardır.

Marx, Gotha Programının, sosyal düzenin ve bu düzenin gelişmesine hükmeden kanunların bilimsel sınıf tahlili olacağına, Rousseau'nunkilere yakın soyut doktrinlere dayandığını göstermiştir. — s. 25.

SCHWEİTZER, J.-B. (1833-1875). — Alman işçi hareketinde 1860'a doğru Lassalle'cıların lideri. Lassalle'ın 1864'de ölümünden sonra *Sozial-Demokrat*'ı yönetti. Almanya'nın Prusyalı Junkerslerin hegemonyası altında birleşmesini hedef tutan Bismarck'ın politikasını destekledi. Bu tutumu yüzünden, Marx ve Engels kendisi ile ilişkilerini kesmişlerdir. 1867'de, Lassalle tarafından kurulan, Alman İşçilerinin Genel Birliğinin denetimini ele aldı. Sendikalara bile yaymaya çalıştığı Birlikteki dikta yetkilerinden yararlanarak, Bebel ve Liebknecht'in yönettiği Eisenach Partisine karşı amansız bir savaş yürüttü. Alman sosyal-demokrasisindeki iki eğilim arasında birleşme, ancak Schweitzer yönetimden uzaklaştırıldıktan sonra mümkün olmuştur. 1871'de Schweitzer işçi hareketinden tamamen uzaklaştı. — s. 8, 83, 119, 122, 125.

SONNEMANN, Leopold (1831-1909). — Alman politikacısı ve yazarı. Ulusal Partinin görevlisi. *Frankfurter Zeitung*'un yazıişleri müdürü. Onun, Bismarck'ın politikasına karşı muhalefeti, birçok meselelerde kendisini Eisenach'cılara yaklaştırır. — s. 65, 69.

SORGE, Friedrich-Antoine (1828-1906). — Alman komünisti, Amerika Birleşik Devletleri'nde Birinci Enternasyonalin mahallî seksiyonlarının yöneticilerindendi, ve Enternasyonalin Genel Komitesinin New York'a nakledilmesinden sonra Enternasyonalin genel sekreteri oldu. Marx ve Engels ile devamlı bir yazışmayı sürdürmüştür. — s. 18, 55, 65, 78, 84, 85, 96, 130, 132.

STİEBER, W. (Doğum yılı 1818). — Alman polis ajanı, adlî cihazdaki ve polisteki eylemine 1848 Devriminden önce başlamıştır. Siyasî koğuşturmalarda uzmanlaştı. Köln komünistleri davasını (1851) tezgâhlayan kimsedir, 1860'dan sonra sosyalistlere karşı takiplere aktif olarak katılmıştır. — s. 66.

TESSENDORF. — Prusya başsavcısı. 1860-1880 yıllarında sosyalistlere karşı açılan davalarda çok adı edilirdi. — s. 66.

TÖLCKE (1817-1883). — Lassalle'cı partinin şeflerindendir. Bütün ömrünce Alman Sosyal-Demokrat Partisinin saflarında kaldı, ama Birleşmiş Partinin yönetiminde hiç bir önemli rolü olmadı. — s. 8, 9, 54, 62.

VAHLTEICH, Julius (1839-1915). — Alman sosyalisti. Alman İşçileri Genel Birliğinin kurucularındandır. Lassalle'ın diktatörlüğüne karşı geldiği için bu örgütten çıkarıldı. 1878'de Reichstag'da milletvekili. Sosyalistlere karşı baskı tedbirleri rejimi sırasında Amerika'ya göç etti ve Chicago'ya yerleşti. — s. 65, 66, 69, 70.

VOLKSTAAT. — 1870'ten 1876'ya kadar Eisenach'cıların merkezî organı. Leibzig'de haftalık olarak çıkardı. Başyazarı Wilhelm Liebknecht'ti. — s. 8, 20, 55, 61, 64.

WEYDEMEYER (1818-1866). — 1848 olaylarına katılan Alman devrimcisi, Marx ile birlikte Komünistler Ligası'na girdi. 1851'de Amerika Birleşik Devletleri'ne iltica etti. Amerikan işçi hareketine katıldı ve *Revolution* adlı dergisinde Marx'ın bazı eserlerini, bu arada *Louis Banaparte'ın 18. Brümeri*'ni yayınladı. Amerikan iç savaşma katılmıştır. — s. 12, 44.